

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, CXX

Memòries d'un historiador dels Països Catalans

ERNEST BELENGUER I CEBRIÀ

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA

Memòries d'un historiador
dels Països Catalans

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, CXX

Memòries d'un historiador dels Països Catalans

ERNEST BELENGUER I CEBRIÀ

Barcelona, 2024

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Belenguer Cebrià, Ernest, 1946- autor

Memòries d'un historiador dels Països Catalans. — Primera edició. — (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 120)

ISBN: 9788499657714

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica, entitat editora II. Títol III. Col·lecció: Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 120

1. Belenguer Cebrià, Ernest, 1946 — 2. Historiadors — Països Catalans — Biografia

929Belenguer Cebrià, Ernest

© Ernest Belenguer i Cebrià

© 2024, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: desembre de 2024

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Edició: Arts Gràfiques Bobalà

ISBN: 978-84-9965-771-4

Dipòsit Legal: B 21496-2024

DOI: 10.2436/10.1000.13.1

Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de Creative Commons. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>.

Taula

UN MÍNIM PRÒLEG D'AGRAÏMENTS	7
INTRODUCCIÓ	9
Els primers anys de la meua vida	11
Capítol I. De l'institut a la facultat	17
Capítol II. La meua vida entre universitats	27
En la Universitat de València	27
En la Universitat Autònoma de Barcelona	33
La meua estada a la Universitat de Palma de Mallorca	52
Cap a la Universitat de Barcelona	66
EPÍLEG	93
Una selecció dels llibres sobre els territoris on vaig treballar	95

Un mínim pròleg d'agraïments

Abans de tot he de dir que no existeixen petits llibres com aquest. Ja no solament pel que fa al seu començament, que descriu la meua vida en els seus primers anys. Sobretot crec que és important el recorregut que faig per totes les universitats en les quals he estat. I s'hi explica amb tota la veracitat què hi va passar, fins i tot s'hi esmenten els noms autèntics d'aquelles persones que surten al llibre. Penso que no cal dir res més. Ara bé, crec que he de manifestar el meu agraïment als que m'han ajudat perquè l'obra s'editi.

En primer lloc, vull esmentar el catedràtic d'Història Moderna de la Universitat Autònoma de Barcelona: Antoni Simon. Ell ha estat l'universitari que més ha insistit perquè acabés d'escriure aquest llibre i es pogués publicar. També és rellevant que sigui un membre important de l'Institut d'Estudis Catalans. Seguidament, considero que he d'esmentar el president de l'Àrea, Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut, Ramon Pinyol. Ell ha defensat en bona mesura la publicació d'aquest text. També és just citar la secretària d'aquesta Àrea, Marta Ejarque, que sovint ha estat pendent d'aquesta obra meua. Ja fa uns anys va col·laborar amb mi en el congrés del 2016, les intervencions del qual es van publicar en 2018, *Ferran II i la Corona d'Aragó*, llibre editat per l'IEC. I, finalment, el meu agraïment al professor d'Història Moderna del Departament de la Universitat de Barcelona, Valentí Gual, durant molts anys el millor estudiós de la demografia de Catalunya i bon amic personal.

Cordialment dono les gràcies a tothom.

Introducció

Els primers anys de la meua vida

En aquell vespre de la tardor de 1957 mirava com la riuada de València, iniciada la nit del 14 d'octubre, arribava fins als Pobllats Marítims. Uns barris propers al port valencià amb distints noms segons les àrees de la seva ubicació, ja fos el Grau, el Banyamelar o el Cabanyal. En tots, inclòs en el que vivia, les aigües turbulentes i marronoses, a causa del fang que arrossegaven, inundaven les plantes baixes de les cases i obligaven els seus habitants a pujar al primer i sovint únic pis que s'hi havia construït al damunt. Aquest fou el meu cas i el dels meus pares, en el carrer Escalant, quan veïns nostres i fins i tot familiars es presentaren amb el seu gos. Cap a les dinou hores la por es va apoderar de les persones que veien com, a poc a poc, l'aigua anava pujant els esglaons dels pisos fins arribar a la porta d'entrada. En tot el barri la gent es preguntava què fer si això succeïa, perquè la mar i les platges es trobaven com a molt a deu minuts. Per sort, a la nit les aigües començaren a baixar. Al dia següent soldats de l'exèrcit netejaren els carrers.

Tal vegada sigui aquest el record més impactant que tinc dels primers deu anys de la meua vida, viscuts no precisament en un lloc burgès, sinó més aviat humil. Perquè aleshores en la València de 1957 i en els seus entorns més pobres, per no haver-hi no hi havia ni dutxa a les cases i t'havies de rentar a trossos. La meua infantesa no fou precisament molt agradable, tret del gran afecte dels meus pares que només tenien un fill. Als dos els volia molt si bé els seus caràcters i proximitat cap a mi varen ser diferents. Durant molts anys sempre pensí més en la meua mare que no pas en el meu pare, tot i que ara crec que m'equivocava amb aquesta apreciació sentimental.

El meu pare, que visqué la Guerra Civil Espanyola i va formar part de l'anomenada lleva del Biberó, es trobà amb un país devastat i amb un atur desorbitat. Ell coneixia la comptabilitat i intentà entrar a treballar en una empresa. El no ja el

tenia abans de comprovar-se tot el que sabia. En conseqüència, va optar només per allò que en aquell moment podia fer, ja que era fill d'un estibador i tenia cert privilegi a l'hora de baixar a les bodegues dels vaixells mercants que entraven o sortien del port, descarregant o carregant tot el material que s'hi portava o es treia cap a altres ports. Sobre el paper era alguna cosa, però poc. Amb dificultat podia treballar dos o tres dies a la setmana en aquells temps en els quals en més d'una ocasió havia vist vaixells armats alemanys que no arribaven al port. Ara bé, no gaire lluny de les platges de la Malvarrosa o les Arenes aquests rebien menjar i queviures del govern franquista que es deia "no bel·ligerant" en lloc de neutral en els primers anys de la Segona Guerra Mundial. Tot això ho sabia pel meu pare que m'ho explicava a la primeria de la dècada dels cinquanta. Després tota la influència que vaig rebre provenia de la meva mare i del meu avi matern que es trobava exiliat a l'Algèria encara francesa.

Tot es pot explicar. El meu pare procedia de la classe treballadora més humil del país i, sense haver complit encara els deu anys, la seva família el va col·locar a finals de la dècada dels vint com a grum en el restaurant Les Arenes, el més important que hi havia vora la mar. Determinada gent del centre de València hi anava a dinar o a sopar als anys trenta. Allí conegué el meu pare, cap al 1935, la meva mare, una jove de tres anys menys que pertanyia a una burgesia mitjana que freqüentava aquell lloc. Poc va haver-hi entre ells, perquè poc podia haver-hi. Però la situació de la meva mare canvià radicalment des del 1939. Ella era la filla major de quatre germanes, sense mare, morta de postpart, i, quan només tenia quinze anys, es quedà també sense pare al finalitzar la guerra civil. El meu avi matern era un gran comptable del Banc de València que es va ficar en política abans del 1936 i va fugir a Algèria en un vaixell des d'Alacant a Orà el 28 de març, tres dies abans del primer d'abril. La meva mare i les tres germanes petites passaren a mans d'una tia seva, cosina germana del meu avi republicà. Però Pilar, que així es deia, era profundament religiosa i amb una ideologia molt conservadora. En més d'una ocasió, quan de matinada apareixia la policia cercant el meu avi, ella preguntava què havia fet el seu cosí. A la meva mare aquestes qüestions la sollevaven quan, a més, no va tenir notícies del seu pare fins el 1943, moment en el qual va rebre'n una carta prou censurada i amb línies ratllades en tinta negra. Tota aquesta situació aclareix l'autèntica obsessió cap al seu pare que va apoderar-se d'ella. A més, la soledat familiar ajuda a entendre alguna decisió que possiblement no s'hagués hagut de prendre.

La meva mare va aprendre l'ofici de perruquera i treballà en un dels millors salons de València. Això sí, el problema del seu pare va perseguir-la tota la seva vida. D'altra banda, més d'un militar feixista volgué atreure-la. La negativa fou contundent. Ella feia anys que coneixia el meu pare amb qui començaren a veure's

des de principis dels anys quaranta. El juliol de 1945 es casaren amb la condició que el seu marit es faria càrrec tant de les seves germanes com d'altres familiars. Una situació que temps després vaig poder comprovar jo mateix. El meu pare es va comprometre amb tot el que fes falta, inclosa la meua pròpia educació posterior. Més d'un cop no va estar-hi d'acord però ell va complir la seva paraula. Quan arribí als set anys, en 1953, vaig començar a rebre cartes del meu avi matern i consells de la meua mare. En realitat, unes i altres anaven pel mateix camí: l'obligació que tenia, per ser el net més gran del meu avi, de refer el seu cognom i el de la meua mare que s'havia enfonsat al finalitzar la guerra civil. És més, el meu avi m'explicava en els seus escrits les Germanies de València, una revolta de 1519-1522 vista des de l'òptica esquerrana per un home exiliat i que havia arribat fins al partit comunista. Sense cap mena de dubte la segona etapa de les Germanies, dirigida pel rebel Vicent Peris, va estendre's per tot el regne de València, atacà l'àmplia minoria de mudèjars —musulmans valencians— i podia llegir-se sota aquests paràmetres. Però el meu avi no era historiador i algú havia de ser-ho.

Jo era encara molt jove per saber què seria de gran. Alguna cosa, això no obstant, sí que existia en mi amb independència de la influència materna. Des de petit es va veure que el meu cap tenia una intel·ligència prou notable en aquells anys en els quals els ensenyaments infantil, adolescent i fins i tot el superior es trobaven gairebé per terra. S'havia reulat molt de tot allò que volgué innovar-se en els temps més recordats de la Segona República Espanyola. Això no succeïa solament en els Poblatos Marítims, sinó en tot València. En els anys cinquanta només hi havia dos instituts de segona ensenyança: el Lluís Vives per a nois i l'Isabel de Villena per a noies. Així no era fàcil estudiar per molt que la mare i el meu avi ho pensessin. Tinguí, això no obstant, un o potser dos avantatges que em varen ajudar. Abans de tot, el fet de ser fill únic facilità econòmicament als meus pares que poguessin pagar una acadèmia privada on vaig anar des de nen fins al batxillerat elemental. Després la circumstància que el meu pare fos estibador, ja que el port de València oferia petites beques als nois que començaven els seus estudis. I aquests foren bons perquè acabat el quart curs de batxillerat amb exàmens lliures que es feien a l'institut Lluís Vives així com la revàlida, la meua petició de ser estudiant oficial en l'esmentat institut fou acceptada. Allí es podia continuar el batxillerat superior de cinquè i sisè, la revàlida d'aquests i també el curs conegut com *preuniversitari*, un autèntic llançament, si s'aprojava, per poder ingressar en la universitat.

Ara bé, crec que és obligatori diferenciar els estudis de l'acadèmia dels de l'Institut Lluís Vives. En primer lloc perquè no hi havia comparació possible entre el professorat d'una i de l'altre. El Lluís Vives comptava amb els millors i únics catequètics d'institut que posseïen alts coneixements i bon tracte amb els seus alumnes

que en general no existien en les acadèmies. A més, en referència a l'institut els seus estudiants eren prou diversos, qüestió molt més que convenient. Ja no eren només nois de barris quasi marginals els que hi estudiaven. Hi havia alumnes de classes socials més altes i d'ideologies diferents, que els seus pares havien preferit enviar-los allà i no pas a col·legis importants, sense cap dubte més cars però no millors. Tot això significà que comencí a relacionar-me amb companys que no pertanyien a la meua extracció social, però que sí valoraven altres coses molt lligades al meu perseverant estudi. Evidentment ja no tenia les petites beques del port valencià. Havia pujat molt més. Ara des del cinquè de batxillerat comptava amb una beca de l'Estat, molt més generosa a la vegada que exigent. A aquell que l'aconseguia, i això també va succeir més tard a la universitat, se li demanava una mitjana de notable 8 en la suma conjunta de totes les assignatures de l'any.

Era exigent perquè obligava a estudiar des del primer dia de curs, però en el meu cas vaig tenir molta prudència. De cap manera els meus companys em veien com el típic saberut, a qui se'l menysprea més que se l'aprecia. No, jo era un alumne que ho estudiava tot, però que en els exàmens sempre ajudava a qui tenia al meu voltant. L'amistat entre nosaltres fou, en conseqüència, cada cop més gran. Les classes començaven a les nou del matí, fermes en el claustre de l'institut mentre sonava l'himne nacional i s'enlairava la bandera, i acabaven més tard de les sis de la tarda. Al migdia, però, hi havia dues hores de pausa, durant les quals es podia anar a casa si es vivia a prop. Alguns menjaven en un petit bar molt pròxim a l'institut, tot i que la majoria portava el dinar des de casa seva en una carmanyola. Aquest fou el meu cas, perquè el Lluís Vives estava ubicat en el centre de València, a més de cinc quilòmetres del carrer Escalant i no podia agafar el tramvia —era el mitjà de transport que circulava aleshores— prou esgavellat. Però en l'àpat no estàvem ni una hora i encara ens en quedava una altra. Tots els que havíem estat al claustre de l'institut sortíem i anàvem a uns billars que es trobaven molt a prop i on hi havia també uns futbolins. Solíem jugar en aquests darrers més barats i en què la partida era més curta. A les quatre tornàvem a classe. He dit jugar?, però quan? Això només ho podia fer de dilluns a divendres amb els meus companys i en aquell horari, ja que aquests, segons les seves intencions, podien descansar el dissabte i part del diumenge si els exàmens encara es trobaven lluny.

Però per a mi tot era una faula, perquè els dies festius —fossin els que fossin— els necessitava per tenir els meus estudis a prova de qualsevol possible contratemps. Al cap i a la fi mai sabia quina era la nota límit que assegurava la beca. En conseqüència, posava tota la meua ànima per mantenir-la i evidentment no obtenia aprovats sinó excel·lents. Això no obstant, es començava a veure un suspens que s'incrementava a mesura que passaven els anys: les meves inexistent relacions amb amics fora dels meus estudis. Als quinze i quasi setze anys el meu pare

ja s'emmurriava: "Com és possible que el meu fill no tingui amistats per sortir?" Una pregunta lògica que, per contra, no es feia la meua mare, cada cop més contenta del camí que havia escollit. "Ja tindrà temps més endavant, ara que faci la carrera que li convingui", era la idea de la meua mare sense haver entrat encara en la universitat.

No encara, perquè haig de dir que de l'institut tinc bons records i d'altres no tant. Un bon record va ser sense cap dubte el primer viatge fora de València que vaig fer amb quinze anys a sisè de batxillerat. Vint alumnes, escollits per les seves notes, fórem invitats a anar a Mallorca entre el dilluns i el divendres d'una setmana d'abril de 1961. El Lluís Vives es va fer càrrec de tot, tant de les cabines necessàries del vaixell *Ciudad de Granada* que partia de València cap a l'illa, com del petit hotel on aquesta vintena d'estudiants va allotjar-se. L'excursió, que la va dirigir el catedràtic de Ciències Naturals que era mallorquí, fou un encant, visitarem no solament la ciutat de Palma, sinó també llocs preciosos com per exemple les coves del Drac. De problemes també en vaig tenir, quan en un examen parcial, que tenia molt preparat, el meu cap es va bloquejar i no poguí respondre cap pregunta. Mai vaig saber el perquè, ja que trenta minuts després d'acabada la prova ho recordava tot com si no hagués succeït res. En tota la meua vida no tornà a passar-me una cosa així. Ara bé, sempre ho vaig tenir present, aferrant-me més a les meves obligacions estudiantils; aquest error, però, no va tenir repercussions negatives a l'obtenir un notable final en aquella assignatura, ja que s'havien avaluat els dos excel·lents que anteriorment havia obtingut.

Que el bloqueig fos inesperat em va facilitar-ne l'acceptació, però ja no ho fou la discussió que mantinguí en públic dins de l'aula amb la catedràtica de Literatura Espanyola. Una persona d'ideologia ben conservadora que va criticar severament el novel·lista valencià Blasco Ibáñez, un home aleshores de prestigi en la meua terra. En conseqüència, li preguntí a la catedràtica si les seves afirmacions eren vàlides per tota l'obra de l'autor. Perquè no eren iguals —segons el meu parer d'aquell temps— les novel·les gairebé internacionals com els seus coneguts *Cuatro jinetes del Apocalipsis* que les més cenyides a la història valenciana, això sí sempre en castellà, com eren: *La Barraca*, *Arroz y tartana*, *Entre naranjos*, *Cañas y barro* o *Flor de mayo*. Carola Reig, que així es deia la professora, va mantenir-se altiva en les seves idees i en prengué nota. Aquest fet em suposà un aprovat en l'institut, a més de la mala relació que es creà entre una senyora a prop de la cinquantena i un noi de quinze anys que no oblidà el desdeny que se li va fer.

Jo també prenguí nota i gairebé dos anys més tard se la torní. A l'enviar l'institut els seus alumnes per a examinar-se de preuniversitari a la universitat aquella catedràtica de Literatura va ser la representant del Lluís Vives. Una vegada acabats els exàmens ens va convocar amb la llista dels preuniversitaris. Va començar

esmentant-nos per ordre alfabètic i en arribar a mi va dir que havia obtingut un excel·lent general i que podia escollir la facultat que volgués, sempre de lletres perquè era aquest el batxillerat superior que havia cursat. Òbviament havia sentit la nota, però li vaig demanar que la repetís, argumentant que no l'havia entès. Ella es va veure obligada a fer-ho i encara ressonen en els meus oïts els comentaris dels companys dient-me que no coneixien la mala llet que tenia, però reconeixent que havia actuat molt bé amb semblant senyora. Així em vaig acomiadar del Lluís Vives. La meua vida, sense grans canvis, s'encaminava cap a altres llocs, sempre amb la preocupació del meu pare i l'alegria de la meua mare. Ara sí, ara entrava ja a la universitat.

Capítol I

De l'institut a la facultat

“Manel, és preciós i que gran és, comparat amb el pati de l'institut! Adona't que al centre fins i tot hi ha Lluís Vives, cobert amb gorra renaixentista. Cinc anys aquí poden ser estimulants!”

“No exageris, Ernest. És cert que l'atri enlluerna més que el que ambdós hem trepitjat durant els anys del batxillerat i que potser doni la impressió de llibertat. Però, si hi rumies, tampoc cal patir massa per respirar aires que creiem nous. Segur que no ens faran formar per hissar i arriar les banderes al so de l'himne nacional, ni ens vigilarà cap professor de Formació Política. Però, què vols? Per a mi, noi, la més gran novetat són les faldilles. Serà el primer cop que sense haver d'anar d'amagat a l'Isabel de Villena podrem seure al costat de companyes, amigues i ves a saber què més..., tot i que aquesta societat és tan estreta!”

“Com de costum, Manel, no tens res més al cap que aquestes idees. Deixa't estar de rucades. La facultat ens ofereix altres coses: ens obrirem al món, els estudis no seran la cantarella de la loteria de Nadal, ens inculcaran formació, podrem fer preguntes, tindrem debats, discussions... Estic tan fart d'aprendre-ho tot de memòria! No hi ha cap millor símbol de llibertat que la universitat, i espero gaudir-ne els anys vinents.”

“Rucades les dones, Ernest? Prefereixo la vida real o, si t'ho estimes més, l'ensenyança de la vida que la teoria en càpsules de llibres. Tal vegada, sense que te n'adonis, el bromista siguis tu amb tants ideals. Si no canvies, t'hi moriràs, i t'ho repeteixo perquè ho recordis: algun dia veuràs que tinc raó. El pati de Lletres no-més és més gran que el de l'Institut Lluís Vives i sembla que el continuï fins i tot en aquest pedestal amb l'efígie del nostre humanista.”

Quina raó tenia el meu amic Manel aquell lluminós dia de setembre de 1963 en què em va acompanyar a matricular-me a la Facultat de Filosofia i Lletres!

Encara era a l'edifici antic, *alma mater* de la Universitat de València, amb una porta principal que donava al carrer de la Nau. La universitat era quasi davant del Col·legi del Patriarca, on hi havia documents i empremtes històriques de l'arquebisbe Joan de Ribera, assot expulsor dels moriscos del segle XVII. Era molt nen, llavors!! No havia passat dels disset anys i m'endinsava en un món en el qual depositava totes les meves esperances d'incipient joventut. Potser això no em va permetre d'entendre les seves paraules. A més, Manel era molt diferent. Algunes vegades havia pensat en quins llaços ens podien unir. El seu any i mig més gran que jo el feia sentir més segur, més a prop de la realitat i tenia certa experiència heretada de la seva família i, sobretot, del seu pare, un metge cèlebre, que va influir-lo tant que semblava que no hi haguessin diferències generacionals. Ell sí que podia intuir el significat de la universitat.

Altrament jo només somniava en l'Edèn on m'acostava després d'un llarg camí des de la modesta llar dels meus pares, afables amb mi com ningú, però amb minsos coneixements superiors que poguessin resultar d'ajut en la meva esforçada adolescència. I no era veritat que somniar fos de franc, com se sol dir. Si faig una paròdia de la famosa pintura negra del geni de Fuendetodos, en el meu cas durant anys va semblar que el somni de la raó produïa monstres. No, no vaig ser pas un monstre en els termes que ho aplicà Goya, però la meva estada com a alumne universitari fou massa esbiaixada. El llast de la beca ara ja a la universitat, en un temps en què els ajuts eren molt menors i més exigents, va pesar tant com els beneficis que aportava. L'angoixa es va abatre al meu damunt! Crec que des de llavors mai me n'he pogut fer escàpol. Em veia constret no tan sols a aprovar totes les assignatures sinó també a passar de la mitjana de notable en cada curs, si és que volia mantenir la dotació econòmica del ministeri. I, pitjor encara, mai no vaig saber on era la frontera entre l'aprovat, l'excel·lent o el suspens.

Sense voler-ho pas vaig esdevenir un setciències i el meu caràcter, extravertit en essència encara que a cops ho volgués amagar, era el que em salvava de la cremada social. Vaig seguir sent un saberut però amb simpaties, les que desvetllava el meu despreniment a l'hora de deixar que els meus companys em copiessin o en facilitar-los treballs en els quals no hi havien fet gran cosa. En acabar el primer curs, aprofitant petites fotos de carnet a les quals era afegida una caricatura de cos sencer de tots i cadascun del centenar d'estudiants que el conformaven, a l'orla de l'anomenada "borregada" ja havia estat entronitzat majestàticament, corona inclosa, en el club dels viciosos. Els vicis, sense cap mena de dubte, eren llavors els estudis. Em devia agradar tant la sorna monàrquica dels meus companys que el segon any vaig abastar l'esgarrifosa xifra de set matrícules d'honor en un curs curull d'assignatures, com ho eren els dos anys comuns de Filosofia i Lletres. Després d'un parèntesi a tercer, que va reduir l'enorme pressió acumulada, la meua carrera a quart i a cinquè continuà la tònica del començament. Molt bones notes

i escassa maduresa!! Quan vaig acabar la carrera continuava sent molt jove, semblava que el meu pas per la facultat i la pretesa especialitat en Història hagués estat una pugna d'atletisme de Jocs Olímpics en lloc d'una veritable formació universitària.

I el meu amic Manel? S'havia decantat per Dret i quan ens trobàvem, no tant sovint com quan compartíem el Lluís Vives, reconeixia que no havia errat del tot cinc anys abans. Manel havia estudiat molt més del que havia imaginat i, sens dubte, m'havia demanat molt menys del que suposava sobre les realitats de la història, de la vida en temps passats. Personalment desconeixia, enmig d'una certa decepció o si més no confusió d'idees davant un futur professional, la vida del present tan necessària per enfilars qualsevol passa endavant. Què havia extret dels meus estudis universitaris? "Poca cosa, Manel, poca cosa", li vaig dir un matí calorós de primers de juliol de 1968, just acabades de recollir totes les paperetes del darrer any.

"Això encara no és el Maig francès. En els anys de facultat no he hagut de veure banderes hissades ni he hagut de formar per elles, però sí, com tots els meus companys, aixecar-me i guardar minuts de silenci davant el professor de Literatura en entrar a l'aula fins que es dignés, amb gest altiu, a indicar-nos que ja podíem seure i començar la classe. Pitjor encara ha estat la Geografia, car fins i tot les parades del Transsiberià hem hagut de memoritzar. Mentre, a Història, a molt estirar mai no hem passat de 1931. A vegades m'he demanat si els *grisos* de Franco eren pul·lulant per les parets (que tants cops diuen que escolten) i això obligava a no explicar la Guerra Civil Espanyola o la Segona Guerra Mundial. A més a més, quins llibres!! Atès que no podíem llegir ni *El laberinto español*, de Brenan, ni *La guerra civil española*, de Hugh Thomas, he hagut de cercar-los en indrets on els venen clandestinament, i cars per cert, procedents de l'editorial El Ruedo Ibérico de París".

"No et vantis de progre, Ernest, responia Manel amb un somriure d'orella a orella, que sé del cert que rara vegada has estat vist en cercles universitaris oposats al Règim, que proliferen com a bolets. No sé si ets un conservador o un poruc".

"Estàs de conya, Manel? Les meves idees les tinc clares, tan clares com les que podem tenir nosaltres, però no pas els meus actes. No t'arribes a imaginar el pànic que vaig sentir fa tres anys quan una collada d'estudiants vam trossejar diaris d'aquell dia i vam sortir, no sé si en rebel·lia o en processó, escortats per la policia armada preparada per a dissoldre'ns. Tu, perdona el que et diré ara, no ets un «hijo de papá» però la teva família sempre trobaria millors auxiliis a la Jefatura Superior que la meva. Jo, altrament, a la primera que faci la pago i m'ha costat molt arribar fins... Bé, la veritat és que no sé on, i encara menys on aniré. Segurament oposaré a càtedra d'institut quan acabi els mesos de pràctiques a les milícies universitàries. Aquest mes d'agost de 1968 aniré a la caserna a completar els

quatre mesos que em manquen a l'exèrcit. Et vaig explicar que vaig anar a Ronda els estius de 1966 i de 1967, en els sis mesos que no interrompien els cursos de la carrera. L'estiu de 1967 el conservadorisme que m'apliques es va esmicolar davant un tinent que m'aconsellava fumar i beure alcohol per tal que la meua veu fos més ronca. Vaig arribar a demanar-li (que neci vaig ser!!) si potser el generalíssim Franco no tenia una veu atiplada. Una mica més i em toca fer tres mesos més a Ronda. Ho vaig salvar en superar un examen d'ordenances militars que em van posar, personalment, amb aquella intenció."

"Ja n'hi ha prou, Ernest! Anem al més picant: de dones, què, com vas?"

"Bé, he tingut massa coses per les quals preocupar-me com per ocupar-me'n. Quan tingui engiponat el meu futur, ja t'ho diré."

"Veus, Ernest, ets un conservador de collons. Abans que cap altra cosa, la professió i després a viure. Només falta que em diguis que aviat criaràs panxa."

Massa burleta va ser Manel amb la seva irònica acusació. Havia d'acceptar-la perquè havia aixecat una cortina de fum al voltant de certs aspectes amb l'objectiu d'enfosquir qualsevulla possibilitat de coneixement cristal·lí de la meua persona. I no es tractava d'alguns perfils que molts cops qualsevol humà no vol que els coneguin i que de vegades ni ell mateix arriba a aprehendre, i s'enganya. No, hi havia coses meves que no coneixien ni els meus millors amics, tot i que jo n'era conscient. La meua família era la primera i el seu passat polític, si més no el matern, la segona. Els meus pares arrelaven en la classe social de treballadors que des de molt joves van patir la guerra civil i els anys de fam i postguerra. Tanmateix, la procedència no era la mateixa, com ja he indicat, ni tampoc la idea que tenien sobre la meua vida, que en algun moment ja s'ha insinuat.

El meu pare només volia per a mi una fàcil felicitat. Recordo tant els seus consells: "Que la vida només es viu una vegada! I no paga la pena patir-hi massa perquè sense esperar-la la dalla de la mort sempre acaba amb la vida." Pobre pare! Volia per a mi una ocupació estable sense grans escarafalls i encara menys amb esforços sobrehumans. "Mira, Ernest —em va dir abans d'acabar els estudis superiors—, si entres de grum en un banc i aprens comptabilitat i idiomes, podria ser que arribessis a interventor o àdhuc a director d'una sucursal, i els bancs són segurs. Viuràs tranquil i no et trobaràs amb embolics. Quan arribi l'hora et cases, em dones nets i si pot ser una neta. Les nenes són tan afectuoses!" Quasi a l'acabament de la seva vida, quan m'havia enredat amb una espinosa decisió i batalla va per ella amb totes les meves forces, el meu pare va creure en mi més que jo mateix i va anar de poc que no me n'adonés.

Contràriament, al cap de la meua mare mai es va fondre el patiment sofert i la caiguda social de la seva família. Algú havia de restaurar, de forma obligatòria, el prestigi conculcat. Algú que fos nou, el més desconegut possible, que treballés a fons per aconseguir-ho. Aquest algú —semblava preconitzat— havia de ser jo.

Amb diferent visió que la del meu pare (que sempre va quedar en un segon terme, tret del meu primer cognom), la personalitat de la meua mare, forjada en episodis durs, en lloc d'afeblir-se es va temperar com l'acer. Més encara, es va bolcar en mi, tant i tant que no puc recordar en quin moment de la infantesa ella va començar el seu propi programa educatiu. Segons aquest, jo no podia ni arribar a insinuar tan sols les meves idees si es tractava de política, car l'ombra del meu avi, que romanía a l'exili, em feia veure el potencial de perillositat que comportava qualsevol pas en fals. I, a més, com que havia de rentar l'afront causat a la família arribant tan lluny com pugués, tots els esforços en els estudis eren escassos. He de repetir que el meu avi Ernest, a qui vaig conèixer en dos viatges a Orà, a les seves cartes fins i tot em va suggerir que no m'aturés en la meua particular lluita per aconseguir l'èxit, alhora que sempre em va recomanar prudència des de la seva perspectiva que, esperpènticament, no havia superat el 1939. En la seva memòria veia el país encara en aquella etapa, sense adonar-se de l'evolució que havia experimentat.

Amb totes aquestes pressions, com podia mostrar més gosadia de la que m'era exigida? En més d'un pensament, Manel, per desconeixement, s'equivocava: no em seria fàcil criar panxa. Durant molts anys no vaig gaudir, precisament, de la felicitat acomodaticia a la qual se sent cridat tota persona, i a la qual creu que pot arribar, encara que pel camí imagini que pot canviar el món. Tampoc no vaig destacar pel frenesí d'una joventut que llavors, si bé amb un cert retard, devia d'haver despuntat en els corrents de la vida, com de manera pedant vaig llegir quan per obligació a Preuniversitari vaig estudiar la biografia de Menéndez y Pelayo. Ni una cosa ni una altra sinó un tercer camí va ser el que vaig escollir.

Escollir? Crec que hauria de ser més modest si, com desitjo, vull abastar cotes apreciables de sinceritat en la cruïlla tan difícil en què aleshores em trobava. Ningú hauria d'escapar de la crítica dels meus pensaments, i jo encara menys. En realitat, entre els vint-i-dos i els vint-i-cinc anys, com a mínim, els meus dubtes no em van deixar viure tranquil ni un moment, encara que vaig tenir parèntesis de relaxament i encara acceleracions del cor. Aquestes eren provocades pels meus primers contactes amb conegudes i mig núvies en un entorn que s'assemblava més a un adolescent del moment que a l'home que prenía forma en el meu ésser. Passejos pel Jardí Botànic de València, pels Viviers del Reial, pel port i per la propera platja de la meua enyorada ciutat, de dia o de nit, encara em desvetllen el record de la fragància de les flors, de l'idíl·lic paisatge de la primavera, del càlid estiu que l'agostava, de la decadent tardor sempre plena, no obstant això, de transmutacions personals. I fins i tot del fred, però acollidor hivern, a la calor de la llar que proporcionava foc extern al ja intern que, des del més amagat del meu cos, denunciava la meua amarada porositat. Ni aquests estímuls em van poder desconnectar de la meua altra preocupació. A vegades fins i tot l'acceleraven.

Carall de Manel! Seria cert que la meva ànima només s'acoloria de tons conservadors? Potser per la meva inhibició era aquesta la raó última que explicava per quin motiu el meu cap enfebria per causa d'altres escalfaments? Que innocent! Més d'una vegada àdhuc em vaig demanar com seria el so dels dos cognoms junts si arribava a casar-me amb el meu últim enamorament.

Vora 1970 el règim franquista trontollava, les classes mitjanes s'alliberaven d'una dictadura fèrria que les havia acoquinat i, arran d'una major connexió entre Europa i Espanya, el país mentalment evolucionava cap a una amplitud de mires, esmicolats els grillons de la falsa moral del nacionalcatolicisme. Aquest havia dificultat la relació entre parelles, però jo seguia aferrant-me al model que m'havien brindat els meus pares en el quart de segle que marcava les seves bodes de plata. Tanmateix, aquell exemple provocava fortes paradoxes en la meva existència. Encara creia —i potser més del que desitjava— en una relació inacabable que superés tots els requisits llavors exigibles, alhora que els meus anhels de llibertat sexual, de conèixer gent diversa, d'aprofundir-hi m'impedièren frenar les manilles del tòpic imposat. A més, no havia tingut temps de fer rodar la meva vida! Malgrat totes les contradiccions encara dominava el tradicionalisme de la meva educació i els meus primers moviments, davant l'asfíxia provinciana, estaven marcats al ferro roent per tot el que significava la necessitat d'esclarir el meu futur professional i familiar. Com podia aspirar, doncs, a pretensions serioses amb qualsevulla de les noies que es creuaven en la meva ziga-zaga de trajectòria d'aquells anys si prèviament no assegurava el meu avenir? Tot i així, a la fi tornava al començament del camí i em deixava arrossegar per la possibilitat de guanyar unes oposicions dures amb certesa, però accessibles pel meu títol i capacitats, sempre que esmerçés temps i esforç a la comesa.

“Faci saber al Sr. Belenguer que no s'exprimeixi més les neurones; s'ha de dedicar a la universitat.” Com de bé em van sonar aquelles paraules en una tarda de núvols negres quan les va deixar caure a frec d'orella el meu company en Rafael quan tots dos cercàvem precipitadament refugi momentani davant el xàfec que amenaçava L'Albereda valenciana on passejàvem! Rafael Conde, un bon estudiant i el millor amic que he tingut, va orientar aviat la professió cap al món de la paleografia i la diplomàtica, i abans d'acabar la carrera ja havia guanyat una plaça d'auxiliar a l'Arxiu del Regne de València. “Ernest, no parlava endebades”. Em va recalcar que les havia pronunciat el senyor Reglà, el doctor Reglà, el professor més celebrat i sense cap mena de dubte més estimat de tots els estudiants de Filosofia i Lletres des de feia un grapat d'anys. Joan Reglà va ser una excepció meravellosa en aquell cos de docents universitaris que no destacaven precisament per ser brillants i menys encara genials.

Home de ment lúcida, de visió pragmàtica enfront les diverses concepcions historiogràfiques, sense que això suposés ni un gram d'escassetat d'ideals profes-

sionals i humans, concentrava en la seva persona la major part de condicions sense les quals era impossible de connectar amb els universitaris conscienciats de la València que enfilava els darrers anys del franquisme. Era un home d'una gran afabilitat, i el seu caràcter facilitava que sempre fos distès i amigable amb els seus alumnes, com va succeir amb qui després seria el famós cantant Raimon. I així, sense fer-ne propòsit, *don Joan* esdevingué el símbol afable de molts de nosaltres i, en el bon sentit de l'orientació dels nostres estudis, la persona desitjada pels més espavilats i intel·ligents. Acostar-se a *don Joan*, intentar investigar amb ell, aconseguir que l'insigne professor dirigís l'esguard dels seus profunds ulls blaus, que emmarcaven el seu nas d'àliga, vers un dels nostres caps era un somni que pocs aconseguien.

“Et repeteixo, Ernest, que m'ho ha dit, és tan cert com aquestes gruixudes gotes que ens mullen”, em va insistir Rafael a l'aixopluc de l'elegant porxo d'un luxós edifici que ens emparava del ruixat de tardor aquell dia tancat d'octubre. “Potser ha arribat l'hora que demanis una beca de recerca. Amb el teu expedient la tindràs sobradament. Així t'assegures treballar quatre anys amb *don Joan* amb una mensualitat del ministeri que no és gens dolenta. Podries gaudir també de la novetat de l'ajut paral·lel per comprar llibres que quedarien dipositats al Departament, i fitxes, fotocòpies, microfilms de documents... Escolta'm —insistí amb una rialla sardònica—, no t'ho dic pas per donar negoci al meu arxiu. Només sé que dies enrere *don Joan* ha estat a la nostra sala d'investigadors i, aprofitant que m'hi ha trobat, m'ha deixat anar les paraules. De tota manera, i et seré sincer, pensat'ho molt perquè si pugues de ple a la cavalcada dels maleïts ja no en podràs baixar”, va concloure de forma seriosa, no exempta d'un to burleta que delataven el seus petits però negres ulls d'atzabeja.

Per a en Rafael, fill d'un sobri funcionari de l'Estat que havia estat alferes provisional i havia ocupat la direcció de l'Arxiu Històric de Tarragona, els consells paterns amb l'objectiu que s'assegurés un treball per a tota la vida havien amarat tant la seva formació que mentre estudiava Història havia superat a València una meta volant cap a la qual anava a gran velocitat per aconseguir el triomf final: anul·lar el seu pare com a facultatiu d'arxiu i, si fos possible, ocupar quan pogués la cadira de director en un dels més cobejats arxius estatals. Per a ell, la cavalcada esmentada per entrar en l'esbojarrat circuit universitari, com a investigador i professor ajudant temporal, no era gaire aconsellable. Podia suposar àdhuc un desviament del rectilini pendent que tots havíem de mirar de superar des que molts segles enrere fos proclamat el conegudíssim aforisme llatí de “*primum vivere, deinde philosophare*”.

“T'agraeixo, Rafael, els teus comentaris en allò que valen”, vaig replicar, “jo no soc lluny del sensat consell que primer cal viure, i fins i tot, subsistir, i després filosofar. A més, crec que entrar en el Departament de *don Joan*, sabedor del que

m'has explicat, em seria molt fàcil, però no tinc clar que m'hi pogués consolidar. Hi ha tanta gent fent cua!! No seré un hipòcrita. M'afalaga molt que el millor catedràtic de la facultat s'interessi per mi, però he de ser realista i fer cas del meu company Ferran. Els dos en equip preparem l'oposició d'institut. Ell, com a més procliu a Geografia, em pot ajudar, i jo tornar-li el favor en Història”.

Caram amb en Ferran! Com a fill de notari tenia per segur que la propietat devia assolir-se a la màxima brevetat i feia mesos que em pressionava per tal que els meus dubtes s'esvaïssin i tots dos ens afanyéssim a recalar en ports abrigats. En Ferran sí que era un conservador a ultrança i, encara que havia estat temptat pel Departament de Geografia, no dubtava en els seus objectius. “Mira, Ernest —em va dir quan mig vanitós mig temorós vaig explicar-li la meva conversa amb en Rafael—, hom li agrada sempre que els mestres el reconeixin, però no hi ha millor reconeixement que viure tranquil. Què vols? Viure perillosament? No crec que siguis tu persona que hi gosi i fins i tot el mateix Mussolini, que va encunyar aquesta frase, ja saps com va acabar els seus dies. De perills, si n'hi ha molt pocs o cap, millor. Consolidem la nostra aliança, i a Madrid escombrarem tots els nostres opositors. Després, Déu dirà. Tindrem temps per a molt més i des de talaies més sòlides. Si passes anys en la recerca arribaràs a ser doctor, però amb el títol no podràs avançar a tots els que et precedeixen a l'escalafó intern dels col·laboradors de *don Joan*. Crec que aquest home, amb la seva afabilitat i per descomptat sense voler, pot fer un mal que ni tu ni la teva família mereixeu. Saps que els castells a l'aire s'esfondren.” A en Ferran no li mancava raó. Fer cas dels suggeriments de *don Joan* podia ser el conte de mai acabar, però hi havia una frisança en el meu interior que impedia una resolució definitiva. Durant molt de temps vaig semblar un animal perdut que donava tombs a una plaça sense trobar la sortida apropiada en cap dels carrers que hi duïen. Igual premia l'accelerador i col·laborava amb en Ferran que frenava gairebé en sec en veure com es podien perdre en la llunyania les esperances universitàries. Intuïa que si m'endinsava en l'ensenyament secundari seria després molt difícil tornar al superior, car la cua dels maleïts s'hauria engrandit. Al cap i a la fi, les ofertes s'han d'agafar al vol. I no valien de res les justificacions que rectificar és de savis i que les grans decisions requereixen prudència atès que cal valorar i sospesar les seves conseqüències positives o negatives. Com n'era d'estúpid i quina raó tenien els companys que em titllaven de conservador!! Com podia, amb poc més de vint anys, renunciar a qualsevol risc? O és que viure i viure intensament no comportava mil perills desconeguts? Amb la meva escassa experiència ho volia controlar tot i no m'adonava que mai podria controlar ni una dècima part de la meua vida.

De moment, perdia el temps i cada vegada ho feia amb més angúnia perquè començava a fer-se gegant una faceta de la meua personalitat que no m'abandonaria en tota l'existència: el dubte, el dubte personal que no tenia res a veure amb

el dubte metòdic i optimista de la filosofia de Descartes que vaig estudiar a la carrera, i sí, i molt, amb el desig mai complert de tenir tots els asos del joc a la màniga. “No ho pensi més, senyor Belenguer, i sigui autènticament realista”, em va dir Reglà, “vostè no és fet per ser professor d’institut. No menyspreo els ensenyaments primaris i secundaris. Són, veritablement, molt necessaris i si funcionen bé ens porten bons alumnes a la universitat. Tanmateix, a la superior hem de tenir el millor. Vostè, segur, pot guanyar i ben aviat una plaça d’institut, però fins i tot un catedràtic d’aquesta àrea no és més que un professor més ben pagat i protegit per l’Estat que la immensa majoria de docents que imparteixen classes en col·legis i acadèmies privades. Quan aconseguixi aquella oposició tota la seva vida —i ara encara és molt jove— es veurà frustrat amb el pas del temps i arribarà l’hora en què es demanarà per quin motiu no va intentar el do de pit per al qual està capacitat. L’hi ho dic per darrer cop: té dots per a això, i a més no soc un utòpic. Vulgui o no vulgui el Règim, el país creix i trenca la tenalla que l’ha asfixiat durant tants anys. El Movimiento Nacional ja no es mou, si és que algun cop ho va fer, i les universitats necessiten saba jove que ha de formar-se. Hi haurà places de la mateixa manera que ara hi comencen a haver sucoses beques d’investigació que ja hauria volgut per a mi quan era jove. Accepti la meua oferta i comenci a treballar en la tesi doctoral.” Encara ara no sé si la catilinària de *don Joan*, que va pronunciar poc després de llegida la meua memòria com a treball escrit en la carrera, va ser finalment determinant en la meua decisió. Encara que immadur, imagino que la vanitat va aflorar tant en la meua persona que els dubtes s’esvaïren. Quan, amb la perspectiva que atorguen els anys transcorreguts, he volgut aprofundir més en la raó del gir tan definitiu que vaig fer llavors, he considerat unes altres explicacions. Segur que una fou l’admiració que encara mantenia per la universitat, car en el fons no m’enganyava: les crítiques a la meua facultat no eren aleshores fruit d’una decepció sense retorn sinó que tan sols venien de qui, corprès per l’objecte estimat, en vol eliminar imperfeccions, modelar-lo al seu gust i contribuir al seu procés d’enaltiment.

Hauré, no obstant això, de ser sincer. Potser l’argument concloent no fos tant el valor suposable a qui s’encarrila cap a un llarg i desconegut camí i abandona una possibilitat real a curt termini, sinó més aviat la covardia d’enfrontar-m’hi. Recordo tantes vegades com vaig acabar d’esgotat pels meus estudis! Els vaig enllestir com aquell que supera una marató i al dia següent no té ganes de córrer els 5.000 metres. Tenia només vint-i-dos anys quan el pare em va haver de dur a un cardiòleg el qual, davant les preocupants taquicàrdies, va ser el primer en endollar-me a un electrocardiograma dels molts que m’han perseguit, sempre amb resultats afortunadament negatius. El doctor va ser concloent: “El seu fill no té res al cor que no sigui una certa sequedat que una rossa pot humitejar. Aquesta cara d’intel·lectual *repipi* ha de ser substituïda per l’alegria de la joventut.” I encarar

unes oposicions d'institut, que exigien hores de fer colzes sense respir, era excessiu. Sense dubte l'afalagadora proposta de *don* Joan es va afegir a la meva il·lusió permanent per la universitat i, sobretot, el descans que suposava posposar per a molt endavant la solució a la meva vida que, tard o d'hora, hauria d'afrontar. Mentre, la facultat i el Departament d'Història Moderna obriren totalment les seves portes a un noi quasi tan imberbe com aquell nen d'anys enrere.

Capítol II

La meva vida entre universitats

EN LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Però que el departament estigués obert no volia dir res. Rafael Conde tenia raó quan parlava de la cavalcada de sempre. En aquell no només hi havia Joan Reglà. Hi havia més persones i alguna d'elles amb docència. La millor, la més antiga pel que fa al seu ingrés al departament, era la professora Emilia Salvador, la veritable adjunta de Reglà i la primera en poder opositar a la plaça més important de la universitat. Això no obstant, no puc oblidar-me de Sebastián García Martínez, d'Enric Sebastià o del catedràtic d'institut Manuel Ardit, un exemple clarivident del desviacionisme que per a la universitat significava tenir ja un càrrec oficial, perquè amb Ardit es comptava ben poc. A més, hi havia becaris. Reglà me'ls presentà tots, em varen rebre cordialment. En 1969 ningú era encara doctor. En realitat, jo no suposava un rival perillós com a ajudant de classes pràctiques que fou el nivell amb el qual entrí.

“Tenint present la memòria de llicenciatura que ha escrit Belenguer —va dir Reglà— li he encarregat que cada setmana faci un seminari sobre les repúbliques americanes del segle xx en la Segona Guerra Mundial. Jo donaré una classe de l'Amèrica colonial i Sebastián García Martínez parlarà sobre Estats Units i l'Amèrica del Nord. Els tres presentarem puntuacions per avaluar els nostres alumnes.” Fou així com vaig iniciar la meva col·laboració universitària, ja que a la càtedra de Reglà s'hi havia adjuntat la qüestió americana, atès que a València no hi havia cap especialització al respecte. És a dir, no existia una llicenciatura d'Història d'Amèrica, com l'Arxiu d'Índies de Sevilla podia permetre-ho. Han passat ja molts anys des d'aleshores per valorar els començaments, però mai podré oblidar que al febrer de 1972 el meu seminari es va duplicar voluntàriament amb més de vuitanta alumnes. L'ambaixada de Xile a Madrid, amb la qual connectí tot explicant l'inte-

rès que teníem pels canvis que feia el president Allende, ens envià tres xilens que vivien a València. Les seves xarrades —es tractava d'un senyor de més de quaranta anys i dos noies joves— varen ser molt interessants a més de polèmiques, s'observaren diferències ideològiques entre el conservadorisme d'elles i el liberalisme cap a un cert socialisme d'ell.

Ara bé, no tota la meua vida acadèmica va girar al voltant d'aquell seminari d'Amèrica que només durà tres anys. No, el que vaig detectar és que les relacions entre els membres d'aquell departament no eren massa correctes, tal vegada per l'excessiva amabilitat de Joan Reglà que no frenava aquestes disfuncions. Perquè d'haver-ne, n'hi havia. No només entre Enric Sebastià, un historiador de perspectiva marxista i que s'apropava al *Capital* de Carles Marx, i la conservadora Emilia Salvador. Deixant sempre de banda Manuel Ardit, tampoc hi havia amistat entre ella i Sebastián García Martínez i aquí les diferències ja no eren ideològiques. En veritat, els dos personatges batallaven per ser líders després de Reglà en el departament. Emilia Salvador tenia totes les de guanyar. Però no podia perdre de vista Sebastián García Martínez, un home amb grans coneixements d'història política i arxivística. A més a més, era el director del Col·legi Universitari Lluís Vives, situat quasi davant de la nova Facultat d'Història. Aquest edifici, ubicat des de 1970 en l'avinguda Blasco Ibáñez i molt a prop de l'Hospital Clínic de la Facultat de Medicina, substituï l'antic del carrer de la Nau que quedà com la seu del rectorat on hi havia, a més, el paranimf de la universitat.

El lloc que ocupava García Martínez amb la seva muller, incloent el seu domicili particular, en aquest col·legi —una residència per a estudiants—, li donava molt de nom i sobretot informacions de l'alumnat universitari que hi vivia. Així pot entendre's que la primera, Emilia, i el segon, Sebastián, veieren en mi un membre departamental que podien sumar als seus esforços pel liderat. Amb això García Martínez tenia més opcions. No debades compartia amb mi i amb Reglà la mateixa assignatura que en el fons no li agradava, però que no s'havia negat a col·laborar-hi. García Martínez estava acabant la tesi doctoral sobre la segona meitat del segle XVII a València i el cúmul de virreis que havien d'enfrontar-se a l'apogeu del bandolerisme valencià. És a dir, una tesi de tall ben modernista. García Martínez tenia bona relació amb els grups nacionalistes de València com el que encapçalava l'editorial Tres i Quatre amb el seu director Eliseu Climent o fins i tot amb la Biblioteca Central Universitària on treballava la seva dona. També connectava més fàcilment amb el món universitari català i amb el mateix rector de la Universitat de Barcelona.

Aviat em va cridar al seu despatx en el Col·legi Universitari per a donar un pas d'aproximació a la meua persona i a la meua possible obra d'investigació amb certa ironia sobre Reglà. "Mira Ernest —em va dir Sebastián—, Reglà ja ha acon-

seguit tenir-te. Però a Reglà el supera el seu treball i encara no s'ha adonat que tu no pots fer una tesi seguint el camí de la teva llicenciatura, si vols caure bé en Història Moderna. Per aquesta qüestió hauries d'investigar sobre temes que es troben en aquesta cronologia des de finals del segle xv fins al començament del xix. Fuig, però, del segle xviii, ja que Ardit treballa el set-cents. Jo et recomanaria una època fonamental encara que ignorada històricament a València, quan a Catalunya Jaume Vicens Vives va escriure entre 1936 i 1937 el seu llibre tan conegut com és *Ferran II i la ciutat de Barcelona*. No creus que podries fer el mateix a València? Així coneixeríem els punts d'unió entre les dues ciutats i les seves diferències. No oblidis que després de la mort de Ferran II en 1516 la resposta catalana fou tèbia. Però això no va succeir a València amb l'esclafit de les Germanies. Si em fas cas i ho treballes bé, el teu nom serà molt conegut." Sebastián García Martínez em va convèncer i vaig començar a investigar sobre la idea que m'havia proposat. Aní als arxius valencians, tant el de la Ciutat com el del Regne o el de la Corona d'Aragó que es trobava a Barcelona. Allí ja havia guanyat la plaça de funcionari Rafael Conde. Només arribar em digué: "Ja veig que t'has apuntat a la cavalcada universitària. Intentaré ajudar-te en tot allò que pugui." Una llarga setmana vaig estar a Barcelona sense pensar —era impossible— que aquest viatge seria un precedent de la meua vida en la Ciutat Comtal. Durant aquells dies de treball, de dilluns a dissabte, Conde va ensenyar-me l'arxiu, un dels tres o quatre millors de l'Estat. Sobretot vaig veure els fons de la Reial Cancelleria on es trobaven les cartes dels reis a institucions, ciutats i Corts dels regnes i Principat de la Corona d'Aragó. Entre elles hi havia les de València que posseïen molts documents de l'època de Ferran II. El dissabte a la tarda i el diumenge descobrí amb Conde alguns dels llocs més emblemàtics de Barcelona.

Després torní a València. Prèviament ja havia demanat fotocòpies d'aquella època valenciana del rei, però sabia que hi haurien més ocasions per anar a aquell arxiu per la mateixa raó. Això no obstant, cap a principis de 1971 es va celebrar en la meua ciutat el Primer —i fins ara únic— Congrés d'Història del País Valencià, que em va permetre escriure una aportació inicial del que seria la meua tesi doctoral. Només era aleshores un petit text sobre l'aparició del virregnat a l'època del Rei Catòlic (vol. III, 1976, p. 47-53). Però el treball no és el més rellevant. L'important era que entre el 14 i el 18 d'abril de 1971 —encara en plena dictadura— València i totes les institucions valencianes s'haguessin atrevit a muntar un congrés d'unes dimensions gegantines. Hi va participar tota la intel·lectualitat valenciana, però també de la Corona d'Aragó, així com historiadors castellans i internacionals. Hi anaren diverses facultats i departaments valencians. Va ser, a més, l'ocasió de conèixer-nos molts professors que sovint ens vèiem només de passada. Es relacionaren, més que mai, medievalistes, contemporaneistes, historiadors del dret i de la medicina fins i tot.

El primer volum, publicat en 1972, ja portava els noms de la Comissió d'Honor, els de la Comissió Organitzadora i, des del meu punt de vista, els de la Secretaria del Congrés que fou realment la que va dirigir aquesta reunió tan important. Fou el secretari general el catedràtic d'Història Contemporània Emili Giralt, acompanyat pel seu adjunt Alfons Cucó —qui anys més tard seria senador en una Espanya ja democràtica—, per Luis García Ballester del Departament d'Història de la Medicina i per Sebastián García Martínez, d'Història Moderna. De les aportacions estrangeres cal destacar les dels francesos que vingueren amb cinc comissions distintes, la dels Països Baixos amb Amsterdam, la de Prato, Firenze i Cagliari d'Itàlia, dues angleses i altres dues nord-americanes. Noms ben coneguts en aquell temps, a més dels catedràtics de la Facultat d'Història, poden assenyalar-se com el de Miquel Batllori, López Piñero i García Ballester, els dos últims de medicina, el de Joan Fuster, Ernest Lluch i un llarg etcètera que parla de la vinculació de diferents generacions unides davant la primera presència nacional i internacional del País Valencià.

Tot feia pensar que la investigació i la divulgació històrica a València anirien creixent sense cap aturador. Però ja la publicació dels volums, que trigà cinc anys en acabar-se, des del 1972 fins al 1976, donava una imatge no tan esperançadora. Pitjor ha estat el futur posterior perquè mai més es va convocar un altre congrés, sense saber encara què ha succeït. En tot cas només podem comptar amb la reunió que es va fer a València en 1988 gairebé en homenatge al seu conqueridor i creador del regne de València, Jaume I. Però la separació que aleshores es va fer entre el món més universitari —i s'entén que progressista— i el tradicional conservador en el moment de presentar els treballs en escenaris ben diferents parlava per si mateix. Molt més tard, en 2004, el Congrés d'Història de la Corona d'Aragó es va celebrar a València, tot i que ja no era exactament el del País. Semblava que a València li costaria molt tornar a aquelles idees de 1971. És possible, també, perquè la societat valenciana començava a dividir-se entre els anomenats *blaveristes* i el món catalanista, interferint-s'hi la política amb raons històriques i culturals. D'altra banda, es posava fi a la unió entre els catedràtics de la facultat.

És evident que Reglà i Giralt mantenien una bona amistat, eren els dos catalans deixebles de Vicens Vives. Però ja era una mica més difícil d'entendre la relació més que cordial entre Reglà i el catedràtic de medieval Antonio Ubieto, qui no va suposar precisament un gran ajut per al medievalisme valencià. Ubieto era un gran coneixedor de l'alta edat mitjana. Ara bé, aquesta època a València era totalment islàmica i fins a mitjan segle XIII no es va convertir al cristianisme i en conseqüència els seus investigadors havien de ser baixmedievalistes o especialistes del món àrab. Per tant, la relació Reglà-Ubieto no anava per aquests camins. Però sí que ho feia per l'aportació econòmica que Reglà li donava a Ubieto que

havia fundat una petita editorial —per dir-ho d’alguna manera— coneguda com “Anubar”, és a dir Antonio Ubieta Arteta. Reglà podia fer-ho, no tant Ubieta, perquè tenia molts becaris —entre ells jo mateix— que a més del salari —anomenem-ho així— tenien una ajuda paral·lela a la investigació en la universitat. La tesi d’Emilia Salvador de 1970, *La economía valenciana en el siglo XVI (comercio de importación)*, es publicà així en 1972. En el pròleg al llibre d’Emilia hi ha un paràgraf que reflecteix el tarannà de Joan Reglà que en el capítol I d’aquesta obra ja s’ha dit, malgrat que el mestre gironí va fer una referència a altres persones:

Considero oportuno recordar aquí unas palabras de Pedro Laín, durante el acto académico celebrado en la Facultad de Medicina de Valencia con motivo de la primera lección como catedrático de uno de sus discípulos más distinguidos, José María López Piñero. En contestación a las alusiones de éste, respondió Laín: “Menguado el padre que cuando su hijo se hace mayor no sabe ser hijo de su hijo, y menguado el hijo que, desde aquel momento, no sabe ser padre de su padre”. Tengo la absoluta seguridad de que estas frases de Laín Entralgo, en las cuales traspone al plano familiar las relaciones entre maestro y discípulo, son perfectamente aplicables a la autora de este libro y al firmante de este prólogo.

Abans, en 1971, Reglà va reeditar els seus *Estudios sobre los moriscos*. I més tard apareixerien totes les Corts valencianes des de Ferran II a Felip IV, i eren treballades per diferents deixebles de Reglà que prologaren cada llibre amb relació als furs i actes de Cort que existien des de feia segles a la Biblioteca Universitària i que varen ser fets en versió facsímil. Cal entendre allò que es va escriure, perquè les Corts valencianes i les seves discussions no han estat estudiades de forma rigorosa. Només es publicà la llavor legislativa.

En realitat, entre 1971 i 1972 tot semblava anar-me prou bé. És més, ja no era només el professor de classes pràctiques en un seminari d’Amèrica. Ara em contractaven per donar classes presencials en un curs d’Història Moderna Universal i el meu nom era més conegut, malgrat que amb vint-i-cinc anys no em veien gaire gran. Recordo una anècdota que em passà el primer dia que entrí en classe quan tanquí la porta. Una alumna de més de vint anys que es trobava al costat d’aquella em va dir: “Perdona chico, no cierras la puerta que aún estamos esperando al profesor”. Jo li contestí: “Perdone, pero el profesor soy yo”. La noia en qüestió es deia Isabel Moran i acabà anys després com a catedrática d’universitat i fins i tot vicerectora de la Universitat de València. Que jo era conegut va ser tan evident que una vegada que era a l’Arxiu del Regne una altra noia em demanà si podia dir-li què havia de fer en la investigació sobre el comerç marítim del regne en temps d’Alfons el Magnànim. Tres o quatre vegades vaig mostrar-li els regis-

tres pertinents, la manera de treballar amb ells i obtenir les xifres oportunes. Però Beatriz Ferriols —així es deia— no es quedà al Departament de Medieval i aviat la possible relació, que hi podia haver hagut, va esvair-se. Personalment tampoc hi seria a la facultat perquè a la primavera de l'any 1972 —cap a l'abril o el maig era quan es feien els programes del curs següent— ja es coneixia que Reglà havia pactat el seu canvi d'universitat.

Aquesta decisió Reglà la prengué l'octubre de 1971 quan anà a Barcelona invitada per la Universitat Autònoma a través de Martí de Riquer i Frederic Udina. L'excusa era que donés una conferència sobre la batalla de Lepant i el seu carismàtic líder Joan d'Àustria, comandant i cap de la flota que va abatre els turcs a la Mediterrània en aquell temps, és a dir quatre-cents anys abans. La conferència volia ser un homenatge a aquell gloriós esdeveniment, però en realitat del que es tractava era de convèncer Reglà que tornés a Catalunya. Des d'aquell moment Reglà ja veia en un futur no molt llunyà el retorn al seu territori, encara que ho va mantenir en secret durant mesos. Abans de tot intentà, però fracassà en el seu desig, que la seva alumna, ja doctora en 1970, ocupés la seva plaça que quedaria vacant. Però en la primera oposició a càtedra que es va fer el gener de 1972 a Madrid el tribunal la deixà vacant. Cap al mes de maig del mateix any Reglà, passant amb mi per la Gran Via de València, em va oferir que l'acompanyés a Barcelona. “Sap, vostè hauria de ser l'únic que vingués amb mi, però em veig obligat a portar-me en García Cárcel —un dels becaris més joves— perquè tinc por que li pugui crear problemes a Emilia Salvador qui dissortadament no és catedràtica. Entre nosaltres dos i a Barcelona ja pararem García Cárcel.” La idea era bastant lògica, si no fos perquè al cap d'un any i mig la situació que descrivia Reglà canvià totalment.

Això no obstant, el problema per a mi no era aquest, sinó el que succeiria amb la meva família, sobretot la meva mare. La seva opinió era agredolça. Per una banda, era conscient que la marxa a Barcelona significava un ascens important en la meva carrera professional. Per l'altra, una persona que havia perdut el seu pare quan ella tenia quinze anys i no el tornà a veure més que tres vegades a Algèria, no acceptava de bon grat que el fill abandonés València. La solució fou que ella aniria sovint a Barcelona i quan el meu pare es jubilà, pel fet de ser estibador del port, una feina prou pesada aleshores, aviat entraria en aquesta etapa laboral, tots dos viurien a Catalunya. No s'ha d'oblidar que jo tenia un amic a Barcelona, Rafael Conde, que a més donava classes de paleografia a la Universitat Autònoma com a complement al sou de la seva funció pública en l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Essent així les coses, a l'estiu de 1972 em preparí pel viatge que, com a molt tard, hauria de fer l'u d'octubre. Organitzí els meus llibres, demaní centenars de

fotocòpies tant a l'Arxiu de l'Ajuntament de València —o sigui els fons de la ciutat— com a l'Arxiu del Regne. Econòmicament no tenia cap dificultat perquè la beca —ja s'ha dit abans— comptava amb un ajut paral·lel a la investigació. També acabí el pròleg que vaig escriure al llibre *Cortes del reinado de Fernando el Católico* que li doní a Antonio Ubieto i que es publicà en la seva editorial Anubar, com ja he explicat abans i que formava part dels llibres sobre Corts valencianes, editats en facsimil i amb pròlegs dels col·laboradors de Reglà. Tres dies abans d'agafar el tren Talgo que l'u d'octubre em portaria a Barcelona, és a dir el 28 de setembre, em trobava a l'arxiu de l'ajuntament valencià quan es presentà una alumna meva per agrair-me l'aprovat que havia obtingut al setembre. En realitat, no era necessària aquesta gratitud perquè tots els suspesos del juny de 1972 en aquella assignatura d'Història Universal Moderna els vaig aprovar al setembre per no deixar res pendent d'aquella docència. Així li ho vaig dir a Carmen, que era el nom d'aquella alumna que gairebé no coneixia.

Allò que no podia saber quan vaig marxar de València fou el que em va succeir l'any 2002, precisament en la meua ciutat i en la meua universitat on estudií la carrera i també el doctorat. L'aleshores rector de la Universitat de València, Pedro Ruiz, i el catedràtic d'Història Medieval Antoni Furió em varen convidar a un acte important que havia de fer-se el febrer d'aquell any. Es tractava de commemorar el cinquè centenari de la inauguració de la Universitat de València. Antoni Furió presentava el Privilegi Reial de Ferran el Catòlic de 1502. En el meu cas havia de fer una petita conferència sobre aquest tema i la història de València d'aquells anys. Potser la raó es trobava en el fet que investiguí la història de València en aquella època i l'estudi es publicà com a llibre en Edicions 62: *València en la crisi del segle xv (1479-1516)*. Fos el que fos, sempre agrairé i mai oblidaré que el rector i el catedràtic Furió em varen sol·licitar que formés part de la inauguració d'aquell acte. Ha estat un dels moments més recordats per mi. Gràcies a tots dos.

EN LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

El primer d'octubre arribava a Barcelona. No aní a cap hotel ni a cap residència estudiantil o de professors. La cosina germana de la meua mare només feia dos mesos que s'havia casat i quedà amb mi que passaria per casa seva, com així ho vaig fer i estiguí uns dies allí. Després, uns amics catalans de la meua mare, que coneixia de quan era jove, m'oferiren una petita torre ubicada a Cerdanyola, molt a prop precisament d'on estaven acabant la construcció de la Universitat Autònoma de Barcelona. A més, Cerdanyola es trobava gairebé al costat de Sant Cugat i en un quart d'hora un autobús feia el trajecte entre les dues localitats, ja que les

dues ciutats pertanyen al Vallès Occidental. Si dic tot això és perquè l'octubre de 1972 la docència de Lletres encara s'impartia a Sant Cugat, tot i que en poc temps es va desplaçar a la nova Facultat de Lletres que estaven construint en la zona anomenada Bellaterra. Uns mesos més tard, maig de 1973, amb el suport econòmic dels meus pares vaig poder comprar un petit pis a Sant Cugat, vaig donar una entrada i el pagava a terminis.

Deixaré de fer aquests comentaris que en realitat tenen més a veure amb la meva vida privada i la dels meus pares. Crec que és més important centrar-me en el que pensí en aquella època sobre la Universitat Autònoma a la qual anava a integrar-me i les comparacions que vaig fer amb la de València d'on venia. Era lògic que ho pensés. Al cap i a la fi la universitat valenciana era clàssica, antiga, com la majoria de les de l'Estat, a excepció de les dues Autònomes —la de Madrid i la de Barcelona— que naixeren com a conseqüència més que directa de les revoltes estudiantils del Maig francès de 1968. Arran d'aquestes el règim franquista pensà a crear altres universitats, sobretot en les grans ciutats però allunyades físicament d'elles i amb estructures, estudiants i un cert professorat diferent. La de València, en la qual m'havia format i, evidentment, la seva Facultat d'Història, es trobava en el centre valencià. Després —ja s'ha dit— es traslladà al costat d'altres facultats i davant de l'Hospital Clínic.

Però l'Autònoma de Barcelona es trobava a vint llargs quilòmetres de la Ciutat Comtal en un paisatge de camp amb petites muntanyes i més d'una vall. Allí els estudiants podien fer el que volguessin, perquè la policia envoltava el lloc sense necessitat de detenir ningú. Un exemple fou el del cantant de Xàtiva Raimon, no ben vist per les autoritats franquistes, tant per la seva ideologia esquerrana com perquè actuava normalment a París. Però Raimon cantà en l'espai natural del rectorat de la Universitat Autònoma de Barcelona sense cap problema. Quan ho va fer poc després en el Palau de la Música de la Ciutat Comtal agents de la policia eren al carrer per evitar qualsevol distúrbio o que apareguessin grups de manifestants donant suport a Raimon. D'altra banda, la universitat valenciana responia a una estructura vertical, és a dir hi regia la càtedra i al seu entorn es creaven els departaments. A dalt hi havia sempre un catedràtic, rodejat de la resta de professors i fins i tot d'algun estudiant que apareixia quasi per casualitat. Aquesta organització explica en gran part el fet que pràcticament es produïren poques manifestacions multitudinàries a València.

L'Autònoma de Barcelona era una altra cosa. Clar que hi havia catedràtics i Joan Reglà n'era un. Això no obstant, no tenien el mateix poder, ja que els departaments no s'organitzaven en funció d'ells, sinó de l'àrea més àmplia de les especialitats. En Història s'unien la prehistòria, l'antiga, la medieval, la moderna, la contemporània i fins i tot l'art. No era necessàriament un catedràtic qui regia el

departament. Més aviat s'optava per la votació de tots els professors, incloent-hi una representació dels estudiants. Solien ser dos o tres membres que aspiraven a ser directors del departament. La situació era més democràtica que la valenciana, tot i que això no significava que no hi hagués altres maneres perquè la càtedra pogués subsistir allí. Un exemple ho diu tot. Cap persona podia ser degà sinó era catedràtic. Malgrat això la idea en conjunt era prou correcta. A l'Autònoma s'estava molt més a prop de l'objectiu que només tres anys després, el juliol de 1976, començaria a ser una realitat: la transició d'una dictadura a la democràcia amb l'acord dels ciutadans. En aquest cas seria amb l'acord del professorat i del món estudiantil de la universitat. Aleshores a la història de Catalunya predominava —anys setanta— una historiografia de valoració marxista on es veia sovint la confrontació dels *Annales* francesos i el *Past and Present* anglès, sense que calgui esmentar els principals historiadors d'una i altra banda.

Per acabar-ho d'arreglar aquesta avinentesa de major llibertat que havia detectat en pocs dies, em va afavorir a l'hora d'integrar-me amb els meus nous companys del Departament d'Història de l'Autònoma. A més a més, tots ells, ja fossin de dretes o d'esquerres, s'havien adonat que jo no pertanyia —diguem-ne que oficialment— a cap grup polític. Entre d'altres coses els explicava el pes negatiu que l'exili del meu avi matern m'havia suposat. Així la meua posició, sabent-ne el motiu, era acceptada pel variat professorat d'aquell departament. Conseqüentment tinguí bones relacions amb tots ells que aviat valoraren positivament els meus coneixements d'Història i sobretot d'Història Moderna. Aquest fou el cas d'Eva Serra, amiga meua ja a l'Autònoma i que anys després ens trobarem de nou a la Universitat de Barcelona.

En realitat, a l'Autònoma el món polític en 1973 era bastant conegut i els companys solien portar-se prou bé entre ells, ja fossin democratacristians, socialdemòcrates o fins i tot comunistes amb la força que allí tenia l'anomenat PSUC. És a dir, el Partit Socialista Unificat de Catalunya que era la versió catalana del Partit Comunista d'Espanya, il·legal òbviament per al govern de Madrid però totalment real en la nova universitat catalana. D'altra banda, vaig tenir molta habilitat en les meves primeres actuacions que em varen fer famosos en la meua facultat. Al cap de poc temps de començar les classes, com a molt en el mes de gener de 1973, sense voler-ho l'alumnat de l'aula d'Història Moderna d'Espanya em va posar a prova. Després d'haver parlat de l'època baixmedieval feia uns dies, cap a les nou del matí comencí la meua exposició sobre Ferran i Isabel, coneguts també com els Reis Catòlics. No havien passat ni cinc minuts quan un alumne aixecà la mà per fer-me una pregunta i jo li doní la paraula. Però la pregunta no anava d'història, sinó del que succeïa en aquell moment a la facultat. El noi es va referir a una ràpida reunió que l'alumnat de la facultat —no podien ser molts, sinó els

més polititzats— havia mantingut abans d'entrar a les classes. Allí decidiren suspendre, com a mínim, la docència al matí, ja que el dia anterior una estudiant de la Universitat de Santiago de Compostel·la havia estat detinguda per la policia. Al llarg de la tarda d'aquell dia va córrer com una reguera de pólvora per tot Espanya que s'havia de fer alguna cosa. I aquesta, de moment, consistia en la suspensió de les classes.

Mentre l'alumne anava parlant jo l'escoltava i sort que els estudiants no s'adonaren del meu nerviosisme, ja que amaguí les mans a les butxaques dels pantalons. Però això no m'impedia pensar. Quan l'alumne finalitzà li vaig preguntar: "Parla vostè en nom seu o en el de tots els companys?" La meua pregunta, gairebé retòrica, tingué la resposta que esperava, perquè l'estudiant, amb tota l'amabilitat del món, em contestà que ell mai s'atreviria a exposar res si no fos de forma col·lectiva. Aleshores li vaig replicar: "Doncs no em demani a mi una cosa que vostè no faria. El professorat, que sàpiga, encara no s'ha reunit i jo seguiré els seus passos. Ara hi ha dues possibilitats: o jo finalitzo aquesta classe ja començada o vostès surten ara i parlem més tard. Ja em diran què decideixen." La classe es donà fins al final a petició de la majoria d'alumnes que no havien estat en l'assemblea d'abans de les nou del matí. En acabat, aquell estudiant —vaig saber temps després que el coneixien com a Stravinsky— que havia proposat la suspensió se'm va apropar. Era el líder estudiantil del PSUC de la facultat. Em va dir que com a professor havia actuat democràticament i em va invitar a acompanyar-lo a una trobada que tenien els seus partidaris a les set de la tarda d'aquell dia a Barcelona. No ho vaig dubtar i al vespre em presentí on m'havia dit, prop del barri de Gràcia. Amb la meua presència guanyí punts a la facultat. Aquesta no seria l'única vegada a la qual arribí a acords amb els alumnes.

Però abans d'aquest darrer acord només esmentat varen succeir altres fets, uns imprevisibles amb conseqüències posteriors, d'altres tremendament tristos. En primer lloc, cap al maig de 1973 vaig ser sorprès per una noia prop de les dotze del matí en el meu despatx de Bellaterra. Era aquella alumna que va venir a donar-me les gràcies per l'aprovat al setembre de 1972. Ara havia anat uns dies a Barcelona amb una amiga i va pensar anar a veure'm ja que coneixia els llocs on podia estar. Vaig dir-li que s'esperés perquè tenia una classe de 12 a 13 h i després ja parlariem. Anàrem a dinar al restaurant Rancho el Paso situat a la Floresta, dues estacions de tren anteriors a Sant Cugat, un lloc per tant allunyat de la universitat. Allí va sortir una conversa al voltant de València, però també de l'Autònoma. Carmen, que així es deia la noia, em preguntà per què havia anat a Barcelona o "no tenies plaça a València?" "Mira Carmen —li contestí— quedar-me a València hagués estat un somni total, però hi havia massa pretendents. Si venia aquí amb el meu mestre Reglà, jo era el segon després d'ell i tenia més possibilitats

de guanyar una oposició de funcionari en la universitat.” No va haver-hi res més i Carmen tornà a València, on la vaig veure més d’una vegada.

De temps tristos, és clar que n’hi va haver i això que jo em sentia bastant segur a Bellaterra. Allí donava les meves classes, accelerava la investigació de la meva tesi doctoral i solia passejar cap a les set de la tarda amb el mestre Reglà per Sant Cugat, parlant de treballs universitaris. L’amistat amb Reglà anava endavant i vaig acompanyar-lo a Santander a l’anomenada Universitat d’Estiu, on passí els primers quinze dies del mes d’agost d’aquell any. També hi anaren dos companys meus de la Universitat de València, ja que aleshores estàvem de vacances i Reglà encara mantenia el seu pis de València. Jo ja havia llegit el meu doctorat a la primavera de juliol del mateix any amb el títol oficial de *Ferran II i la ciutat de València*, tal com m’havia dit Sebastián García Martínez. Reglà, a més, havia estat escollit a finals de juny degà de la Facultat de Lletres de l’Autònoma amb suficient unanimitat, ja que Frederic Udina volia deixar el deganat i tenir més presència en la direcció de l’Arxiu de la Corona d’Aragó. Coincidia també que en els darrers mesos del curs 1972-1973 hi havia un bon ambient. Josep Termes, el president del Departament d’Història, havia estat invitat per Reglà a Santander i Miquel Izard, secretari oficial de la Facultat de Lletres, ja preparava una oposició a una càtedra d’Història de Catalunya que l’Autònoma havia demanat al Ministeri d’Educació i gairebé miraculosament li havien concedit.

Termes i Izard eren dos dels grans professors que hi havia en aquella Facultat de Lletres. Els dos eren d’ideologia esquerrana, potser més el segon que el primer. Al cap i a la fi Izard se’n va anar a l’Amèrica Llatina després de la Caputxinada. És a dir, d’aquell episodi de lluita democràtica del 9 a l’11 de març de 1966, quan estudiants, professors i intel·lectuals antifranquistes es reuniren en el convent dels Caputxins de Sarrià i entre d’altres coses realitzaren l’assemblea fundacional del Sindicat Democràtic d’Estudiants de la Universitat de Barcelona. La policia assaltà el convent, la qual cosa provocà un ressò ciutadà a la vegada que protestes tan cíviques com eclesiàstiques. I més d’un —cas d’Izard— hagué de fugir del país o en cas contrari l’haguessin pogut detenir.

Frederic Udina, home conservador i de dretes, tot això ja ho sabia. Però també sabia que en gran part la Facultat de Lletres de l’Autònoma, de la qual ell va ser el primer degà, es devia als esforços dels dos professors abans esmentats que havien tornat —amb tota seguretat el segon— d’un pretès exili. Udina volia convertir Izard en catedràtic de Bellaterra i Reglà compartia la mateixa idea. Una prova d’això últim fou que a la revista *Estudis de València* —creada en realitat per Reglà en 1972, quan eren directors honoraris Antonio Ubieto, Joan Reglà i José Manuel Cuenca Toribio, que va substituir Emili Giralte en la càtedra d’Història Contemporània de València, així com la directora tècnica era Emilia Salvador i el secreta-

ri José Miguel Palop, un jove que havia acabat la carrera— Miquel Izard envià un llarg article que poc tenia a veure amb l'essència d'Història Moderna de la revista: “El café en la economía venezolana del XIX. Estado de la cuestión” (p. 205-273), publicat en octubre de 1973. És més, com que en aquells moments —a la primavera de l'estiu de 1973— s'estava rumiant quines persones podrien avaluar Izard en l'oposició que es feia a Madrid, Reglà va pensar en el modernista Pérez Villanueva, perquè aleshores la llei no permetia que en una comissió de cinc membres, dos fossin de la mateixa universitat. Udina ho era com Reglà i, a més, el primer cregué que companys seus medievalistes compondrien la resta del tribunal, és a dir: Antonio Ubieto, José Maria Lacarra i Juan Torres Fontes, catedràtics de València, Saragossa i Múrcia, respectivament.

Mentre tot això es gestionava a Barcelona, Reglà es trobava a Santander amb tres alumnes seus, un dels quals era jo mateix. Com a director d'unes conferències majoritàriament modernistes havia invitat historiadors importants amb la finalitat de cercar la seva ajuda perquè Emilia Salvador esdevingués catedràtica de València en una segona oposició, que certament es va fer, però ja havia mort Reglà. A mitjan agost començarem a veure amb preocupació que Reglà no es trobava bé. Tornant de matinada va deixar el volant del cotxe i sortí que Lluís Guia, un dels meus companys, sabia conduir i poguérem arribar a València al voltant de les set del matí. Al cap de pocs dies Reglà tornà a Barcelona, a Sant Cugat que era on vivia, però malauradament el meu mestre ja estava malalt. Diverses revisions mèdiques varen concloure que Reglà patia d'un incipient càncer de pulmó i fou ingressat uns dies a l'Hospital de Sant Pau.

M'assabentí de la notícia a principis de setembre i aní cap a Catalunya. Abans de tot havia d'examinar els alumnes suspesos al juny, pensar quines assignatures donaria en el nou curs, però sobretot anar a veure Reglà a l'hospital. Allí em vaig quedar alguna nit ajudant els fills —Rosa i Joan—, ja que la dona estava malalta del cor. Recordo que el dia 11 de setembre, després d'haver passat la nit amb ell, el vaig informar de què havia succeït a Xile, quan un cop d'estat militar va posar fi a la vida del president Allende. La resposta de Reglà, que no estava intubat i el cap el tenia ben clar, va ser aquesta: “Sap Belenguer, ho vegem bé o no, quanta raó tenia Fidel Castro quan li va regalar al president xilè una metrallera i va dir-li que les revolucions pacífiques i democràtiques com la d'Allende no anaven en lloc.” Però el lloc de l'hospital durà poc. Com que durant els dies que Reglà havia estat allí no havia millorat el varen enviar a casa seva pensant que l'ambient familiar i entre amics el beneficiaria. Tot i així havia de prendre una caterva de medicines encara que no fossin gaire efectives.

Don Joan no pogué regressar a l'Autònoma i jo, després d'acabar les meves classes a Bellaterra, tornava a Sant Cugat i abans d'anar a casa meva solia veure'l

cap a les set de la tarda i li explicava tot allò que succeïa a la universitat. Així passaren quasi dos mesos fins que la malaltia de Reglà va tenir, a més, greus conseqüències en altres persones. Em refereixo al lamentable cas de Miquel Izard que havia rebut ajuts des de la mateixa facultat. En primer lloc, jo mateix, perquè tingué més temps per preparar l'oposició, durant el primer trimestre vaig donar les seves classes d'Amèrica colonial com a modernista que era i que amb un esforç meu afegit podia fer-ho. En segon lloc Rafael Conde va ensenyar paleografia a Izard, no fos cas que en el cinquè examen de pràctiques li posessin un document medieval. D'aquesta manera podria llegir-lo i comentar-lo. Però la qüestió decisiva per desgràcia es va donar els dies 12 i 13 de desembre. El primer dia Frederic Udina, que era a Madrid com a president del tribunal de l'oposició d'Izard, va telefonar a la seva filla Rosa Udina, que treballava a l'administració de la Facultat de Lletres de l'Autònoma, per a demanar-li que em localitzés —aquell dimecres no hi era a Bellaterra— i em digués que fos a la facultat el dia 13 cap a les dotze del matí. Aleshores Udina telefonà aquell dia i connectà amb mi. Abans de tot em preguntà per Reglà, com estava i si podia posar-se al telèfon. Jo vaig dir-li que ja era massa tard, que es trobava molt malament i que ja no parlava. La reacció del degà Udina fou contundent, em demanà que intervinguéssim en aquest assumpte:

“Vostè, Belenguer, coneix molt bé el professor Ubieta que està en aquest tribunal. Va ser un alumne brillant d'ell i fa un any li entregà el text per a publicar a Anubar *Les Corts valencianes de Ferran II*. També sap l'amistat que Reglà i Ubieta tenien a València. Doncs jo no trobo una persona més apropiada que vostè que pugui parlar per telèfon amb Ubieta gairebé en nom de Reglà que volia que Miquel Izard guanyés aquesta oposició. Faci-li-ho saber i a veure què passa. Li dono el telèfon on pot trobar Ubieta a les dues del migdia, hi serem tots a l'hotel. Parli amb ell i pensi que a les set de la tarda votarem el candidat. Sé que Lacarra i Torres Fontes volen anul·lar aquesta oposició. Jo personalment i el catedràtic modernista que trià Reglà estem d'acord en treure Izard. El dubte és Ubieta que es debatrà entre els medievalistes que he assenyalat i la relació amb Reglà.”

No poguí negar-me, tot i que veia difícil l'encàrrec que se m'havia fet. Cap a les dues connectí amb Madrid i Ubieta es posà al telèfon. Em preguntà com es trobava Reglà i vaig dir-li que no gaire bé i que per això trucava jo per ell per demanar-li el vot per a l'Izard. La resposta d'Ubieta va ser que ja s'ho pensaria. I vaja que s'ho pensà! A les set d'aquella tarda Izard perdia la plaça argumentant Lacarra, Torres Fontes i Ubieta que la Historia de Catalunya s'havia acabat en 1479, amb la unió personal i gairebé política de Ferran i Isabel. L'intent d'Udina no prosperà i només comptà amb l'ajut del modernista Pérez Villanueva i Izard perdé la plaça i es quedà molt afectat. Agradés o no, però no només al Règim, determinades ideologies subsistien a finals de 1973. D'altra banda, Izard, que com més

anava, estava pitjor i al cap de poc temps deixà l'Autònoma per entrar com a professor d'Amèrica a la Universitat de Barcelona.

Ara bé, sembla que hi ha moments a la vida d'una persona en els quals s'acumulen les desgràcies. El 19 de desembre des de Sant Cugat vaig anar a correu a València. Allí el meu avi matern —que feia un any que havia tornat de l'exili sense que les autoritats franquistes li diguessin res, li fessin el DNI i li aconsellesin que no es posés en política— s'estava morint. Per això precisament torní a València, ja que els metges a França, on es trobava aleshores, l'havien desesperançat. El dia 20 l'avi va morir i jo em vaig quedar a València perquè eren vacances de Nadal, encara que duraren poc, a més de no ser gaire alegres a causa de la mort del pare de la meva mare. El 27, però, m'arribà una altra mala notícia, o pitjor per a mi: Reglà acabava de morir el matí d'aquell dia. A les quatre de la tarda sortia en el Talgo de València cap a Barcelona i a les nou del vespre ja era a casa de Reglà. Allí trobí companys meus de València però també de Barcelona. Al dia següent al monestir de Sant Cugat trobí Ubieto. Ara sí que havia fet cas a Reglà, però dues setmanes abans, encara viu el meu mestre, no n'hi va fer. Una actuació que jo me la guardí per si fes falta més endavant.

Poc després torní a València, ja que encara quedaven dies de vacances nadal·lenques fins a mitjan gener de 1974. Un d'aquests dies vingué a veurem la meva alumna Carmen per —valga l'expressió— donar-me el condol i, segons digué, em trobà molt deprimat. La veritat és que els meus pensaments no eren molt positius, ja que la mort de Reglà podia comportar canvis importants en la meua vida. M'envaïa un gran interrogant: podria continuar a l'Autònoma el curs següent de 1974-1975 sense la protecció del meu mestre? També sabia que entrar a la Universitat de València era impossible, ja que des de finals de 1972 les places universitàries estaven totes ocupades, quan ja em trobava a Barcelona. Carmen intentà ajudar-me i diverses vegades em va suggerir la possibilitat d'acompanyar-me a la Ciutat Comtal, inclús de casar-nos. Fins aleshores ningú havia pronunciat aquesta paraula, i és que en ella van aflorar uns sentiments que des de temps enrere guardava i ara s'atrevia a fer-me aquesta proposta. Jo li vaig agrair però li diguí que no eren moments per dur endavant decisions tan importants.

A mitjan gener aní a l'Autònoma i allí les meves classes no semblaven les mateixes que les que havia donat un mes abans. Va ser tan evident que un alumne meu, que era germà d'un professor de Geografia més gran que ell, em preguntà perquè havien baixat de nivell les meves classes. D'alguna manera això també ho detectaren unes alumnes meves de tarda que eren més cautes, coneixien el noi del matí i digueren: “No faci cas d'un beneit com aquest. Sovint, per les causes que siguin, un professor es troba millor o pitjor i els estudiants se n'adonen. Però el que compta és el conjunt. Si li expliquéssim els professors que tenim a la tarda...

N'hi ha un que esquiant s'ha trencat la cama i no apareix mai i quan li sembla envia un suplent i aquí no ha passat res. És clar que amb el cognom que té pot fer el que vulgui. Perquè a l'Autònoma ja saben qui són els Riquer!" Aquest va ser el comentari d'aquelles dues noies, una de les quals vaig conèixer-la millor dos anys més tard.

La situació per a mi continuà essent la mateixa fins el 4 de febrer de 1974. Al matí d'aquell dia un alt càrrec d'Edicions 62 va telefonar a casa meva demanant-me que, per interessos de l'editorial i possiblement també meus, passés al dia següent, si podia, per l'empresa. Al migdia del 5 em vaig presentar a l'editorial. Em digueren que tenien una obra important des de feia temps que no s'havia acabat. Es tractava de la *Història del País Valencià*, de la qual els volums 1 i 3 ja eren al mercat. El primer estava dedicat a l'antiguitat i a l'època medieval musulmana i l'havien escrit els professors Miquel Tarradell i Manel Sanchis Guarner. En el volum 3, que agafava l'època de Ferran II fins a la mort de Carles II i l'inici de la Guerra de Successió, hi havien col·laborat, entre d'altres, Joan Reglà, Joan Fuster i Sebastián García Martínez. Però els faltava l'època medieval cristiana des del segle XIII fins al final del XV, així com els volums sobre els segles XVIII, XIX i XX. Edicions 62 em feia la proposta que jo personalment em comprometés, si no a escriure'ls sí a dirigir-los per completar amb temps tota la Història. Em varen dir una cosa molt important per a mi: "Vostè ha estat recomanat pels professors Josep Termes i Ernest Lluch i per a nosaltres ells són gent molt seriosa." Els vaig dir que em donessin uns dies per pensar-m'ho i com que havia agafat els dos volums de la meva tesi doctoral els vaig deixar, vaig argumentar que potser a l'editorial li podria interessar publicar-la. Em van dir que llegirien la tesi i que ja em donarien una resposta.

Una hora més tard, des del carrer Provença, molt a prop de la ubicació original d'Edicions 62, agafí el tren de tornada a Sant Cugat. Aviat comencí a veure llum dins la foscor en la qual havia estat envoltat des d'aquell 28 de desembre de 1973. En realitat, no em trobava tan enfonsat com jo pensava. Dos bons historiadors havien suggerit a l'editorial el meu nom per a culminar aquella Història. Un dels professors, Josep Termes, era el cap del Departament d'Història de l'Autònoma de Barcelona. Era evident que aquesta universitat no pensava acomiadar-me, un cop mort Reglà, atès l'escàs nombre de professors modernistes amb què comptava el departament. A més, l'editorial en absolut havia dit no a la meua proposta. En conseqüència, en què estava pensant? Durant un llarg mes havia estat actuant sense sentit, però ara havia de recuperar-lo. M'esperava un futur obert i havia d'aprofitar-lo.

La meua vida semblava que s'encarrilava a poc a poc. Un fet que em torturava a Barcelona aviat podria resoldre's. Al meu pare, que portava trenta-cinc anys

d'estibador del port de València, li havien dit que el gener de 1975 podria jubilar-se, no es trobava gaire bé de salut. Se sabia que estava delicat del fetge, tot i no haver begut mai alcohol. De jove, abans de casar-se, la febre va obligar-lo a fer llit uns dies, sense que els metges d'aleshores esbrinessin què la va provocar. Ara, als anys setanta i amb la medicina més avançada, els metges es van preguntar si aquella malaltia de la qual no s'havia sabut l'origen, podia haver estat una hepatitis mal curada que amb els anys havia generat una cirrosi. Quan els meus pares vingueren a Barcelona el gener de 1975 el diagnòstic fou aquest i el tractaren amb règims alimentaris severos i freqüents analítiques de sang. Però el cas és que ambdós ja vivien a Sant Cugat.

Abans d'arribar ells, cap al març, es va produir un enutjós esdeveniment que es veia venir. El 2 de març de 1974 fou executat a la presó Model de Barcelona l'anarquista català Salvador Puig i Antich. Era un jove nascut el 30 de maig de 1948 amb una personalitat una mica rebel. Ja havia estat expulsat del col·legi religiós La Salle Bonanova i tampoc va canviar durant la seva estada als salesians de Mataró o fins i tot a l'escolania dels caputxins de l'església de Pompeia. L'evolució de la seva personalitat el va dur a la militància anarquista del Moviment Ibèric d'Alliberament (MIL), integrant-se en la seva branca armada. Aquesta estava en contra del món capitalista, atracava bancs i obtenia uns diners que servien per finançar publicacions clandestines. El 25 de setembre de 1973 agents de la Brigada Político-Social aconseguiren atrapar-lo amb algun company, no sense forcejaments i trets de pistola. Puig i Antich fou malferit i el subinspector del Cos General de Policia Francisco Anguas Barragán morí d'un tret, mort de la qual s'acusà a Puig i Antich. Al cap d'uns mesos Puig i Antich era jutjat i condemnat a mort i executat al garrot, fou l'última vegada que es va utilitzar aquest mètode. Abans, però, persones de diversos partits polítics il·legals aleshores, la pròpia Santa Seu i el canceller alemany Willy Brandt en demanaren l'indult. Tot va ser inútil, Franco no va atendre ni a les peticions del Papa. Com és lògic les universitats, la primera l'Autònoma de Barcelona, plena de professors esquerrans, va mantenir durant dies un pols de vaga per la mort de Puig i Antich i l'oposició al règim franquista.

Cap al mes d'abril Edicions 62 em telefonà perquè anés a l'editorial. Allí em digueren que tenien intenció de publicar la meua tesi, però amb certs canvis que acceptí. El meu treball era totalment acadèmic i l'editorial em va suggerir que l'apropés més al mercat. Això sí, sense capgirar cap idea ni tampoc les conclusions. Volien que el meu llibre es pogués vendre més fàcilment, ja que ells consideraven que obres com aquesta eren prestigioses. A més, vaig tenir la gran sort que el professor Fontana, que havia pres l'última decisió i que jo el coneixia perquè sovint havia vingut a l'Autònoma, em va assessorar diverses vegades. Fins i tot ell

m'aconsellà que el títol no podia ser el de *Ferran II i la ciutat de València*, molt semblant al conegut llibre de Vicens Vives: *Ferran II i la ciutat de Barcelona*. Vàrem pensar en altres títols i finalment ens quedàrem amb el de *València en la crisi del segle xv*, que es publicà en 1976.

Al llarg d'un any vaig millorar el text del meu llibre, a la vegada que aquell curs de 1974-1975 i més en els primers mesos de 1975 a l'Autònoma de Barcelona va produir-se un fet que encara avui dia gent gran ho recorda no precisament com una cosa positiva. Per entendre'l abans de tot s'ha de dir que al voltant d'un 80 % dels professors universitaris, sobretot els de les grans ciutats com Madrid, Barcelona i d'altres, no eren funcionaris públics. Pertanyien al grup massiu anomenat *penenes* (PNN). És a dir, una gran quantitat de professors no numeraris que havia crescut de forma exponencial en els darrers anys, des de final dels seixanta i ja en la dècada dels setanta. S'havia incrementat davant del creixement estudiantil que havia tingut lloc durant aquells anys en els quals l'economia del país havia afavorit el desenvolupament de la classe mitjana. Aquests nous estudiants exigien més professors per poder-los atendre. Els professors hi eren, però havien estat contractats sense document oficial, ja que en aquells moments no existien contractes laborals a les universitats.

D'altra banda, els salaris dels *penenes* eren ben baixos i sense la seguretat d'una continuïtat permanent. Aquesta problemàtica feu que cada cop més els *penenes* s'articulessin en moltes de les universitats de l'Estat. En maig de 1972 se celebrà una assemblea peninsular a Granada i en abril de 1973 havien convocat una primera aturada però poc important. De fet, una part d'aquests *penenes* havien entrat a la universitat com a ajudants de classes pràctiques o adjunts d'un catedràtic que hagués posat els ulls en ells. D'altres, bàsicament en les dues Autònomes —Madrid i Barcelona— havien estat cridats per completar el professorat necessari, vinguessin d'on vinguessin, com és el cas de l'Autònoma de Barcelona on es presentaren fins i tot professors que havien fugit de la Ciutat Comtal, com ja s'ha dit. Ara bé, l'esmentada harmonització dels *penenes* es va aguditzar. Des de febrer de 1975 s'inicià una vaga de docència ininterrompuda que arribà fins el mes de juny d'aquell any.

En realitat, la situació era prou deplorable a la universitat, però també a la societat que veia, a més, que la dictadura podia tenir els dies comptats enmig de l'agonia de Franco al novembre del mateix any. Abans, però, calia cercar una sortida a una vaga general que havia suspès tota l'activitat. S'ha de tenir present que quan començà la vaga el règim franquista tancà la Universitat de Valladolid i poc després les de Sevilla i Màlaga, mentre que a les facultats de Barcelona, Madrid i València alguns professors varen ser expulsats per motius ideològics. La vaga, per tant, ja no era només per raons reivindicatives laborals, sinó també de lluita con-

tra les accions repressives. Es demanava l'obertura de les universitats tancades, el sobreseïment dels expedients incoats a professors i estudiants i la seva readmissió. Com que les autoritats no cediren, la vaga arribà al mes de juny. I ara el problema major era saber què fer amb els estudiants que des de la primavera de febrer no havien estudiat res ni havien tingut cap classe. Finalment es va pactar entre els professors i els alumnes l'anomenat en aquell moment a l'Autònoma: aprovat general. La idea essencial és que no hi hagués cap suspès al juny i foren tots aprovats.

Això no obstant, aquest aprovat general no implicava que tots els estudiants obtinguessin la mateixa nota. S'havia de tenir en compte aquells que tinguessin beques, els quals tindrien una nota més alta, malgrat que des del febrer també es trobaven parats. Posat que algun professor —fou el meu cas— hagués fet un examen abans de febrer podia mantenir la nota, això sí sense suspendre ningú. Semblava que s'arreglava la situació però fou una fal·làcia. En part fraccionà el moviment *penene*, que continuà viu però sense tanta força i encara hagueren de passar anys fins a estabilitzar-lo. Però sobretot perjudicà tots aquells estudiants que estaven cursant cinquè de carrera i per tant es llicenciaven aquell juny de 1975. Quan intentaven treballar en col·legis privats o institucions públiques de segona ensenyança, sempre trobaven certes dificultats per haver aconseguit el títol final amb un aprovat general.

Amb tot, el problema de les vagues a la Facultat de Lletres de l'Autònoma continuà durant els cursos posteriors, però no al nivell de 1974-1975. En març de 1976 em vaig veure obligat a afrontar un pacte amb alumnes que pàgines abans he insinuat. Més de vuitanta s'havien matriculat en una assignatura meua d'especialitat molt coneguda: la Història d'Espanya en l'Alta Edat Moderna (segles xv-xvii). Havien estat convocats per realitzar un examen parcial. Aquell dimecres els estudiants de la facultat convocaren una vaga i una trentena entraren en l'aula on s'havia de fer l'examen. S'anaven seient per impedir que els meus alumnes poguessin realitzar la prova. Deu minuts abans de les dotze del migdia quan em dirigia cap a l'aula vaig veure alguns companys meus del departament —Joaquim Nadal i Borja de Riquer, entre d'altres— que s'estaven esperant per saber com solucionava la situació. En l'ampli passadís que donava a l'aula em trobí els meus alumnes decidits a entrar fins i tot amb violència, expulsar els ocupes i començar a escriure l'examen.

Vaig dir-los que s'esperessin, que em tocava a mi resoldre el problema i vaig obrir la porta de l'aula on hi havia els que he anomenat ocupes. M'aproximí a ells i òbviament als seus líders. Els comentí que es trobaven en inferioritat enfront de tots aquells que volien examinar-se, ja que s'ho havien preparat per fer-ho. I així arribí a una avinença, atès que volia evitar qualsevol problema entre els estudiants de la mateixa facultat. En conseqüència, acordí que aquell matí no hi hauria exa-

men, però ells a la vegada es comprometien que l'endemà, hi hagués o no vaga, els meus alumnes farien l'examen. I així va succeir, perquè el dijous al migdia els estudiants de la meva assignatura escrigueren l'examen mentre que tota la facultat es trobava en vaga. Com deien els convocants: "Hem signat un acord amb el professor Belenguer i el complim." D'altra banda, els meus estudiants només perderen vint-i-quatre hores que no significava res per a ells i, a més, pogueren examinar-se sense desafiaments. El meu nom va agafar encara més força perquè no va ocórrer res, en cas contrari tot hauria acabat molt malament.

Que els meus alumnes valoraren la meva actuació ho sé per la persona que en fou la portaveu: Stella Raventós. La vaig conèixer en 1972 quan feia primer de carrera en una assignatura sobre la Història en el seu conjunt. Torní a veure-la en segon (1973-1974), el d'Història Moderna, i ara en quart a l'Alta Edat Moderna d'Espanya. A primer curs encara tenia disset anys i un xofer la portava de Barcelona a Bellaterra en cotxe. Un any més tard, ja amb divuit, va treure's el carnet i ella mateixa conduïa el seu cotxe. Stella, gairebé una noia adolescent, era atractiva a més de treballadora, culta i majoritàriament treia excel·lents. Alguna vegada, si coincidíem a l'hora de sortir de la Facultat de Lletres, m'havia portat en el seu vehicle a Sant Cugat, continuant ella cap a Barcelona. Durant les escasses vegades que vàrem conversar m'adoní que es tractava d'una "niña bien" que pertanyia a la classe social més alta de Barcelona.

Segurament Stella s'apropà a mi perquè una companya seva de promoció, Cirlot, tenia molta connexió amb el professor Ruiz Doménech, un medievalista de l'Autònoma, amb qui finalment es casà. Stella no volia ser menys. Jo era el seu objectiu, tenint present que els seus pares es duïen vint anys de diferència. Entre ella i jo n'hi havia vuit, però el problema no era aquest, sinó més aviat la distància ideològica que existia entre els dos, qüestió que s'agreujà quan la seva millor amiga vingué al meu despatx a dir-me que, si en lloc de ser un professor contractat fos catedràtic, els pares de Stella no s'oposarien a la nostra relació. Quina imbecilitat! Primer, no hi havia res de res o, en tot cas, ella no tocava de peus a terra. I segon, amb la meva edat era impossible que jo pogués ser catedràtic. Davant d'això i amb molta suavitat em vaig allunyar de Stella sense que ella es molestés. Al cap d'un temps va ser ella qui em donà les gràcies en nom del col·lectiu d'estudiants. Curiosament tot aquest afer arribà al curs meu de tarda i més d'una alumna m'ho va comentar sense cap intenció. O així ho vaig creure.

En els anys següents, entre 1976 i 1980, l'ambient de la facultat fou més o menys el mateix i les vagues continuaren, malgrat que en alguns moments semblava que grups d'anarquistes volien apartar-ne el PSUC del comandament. En aquest afer va tenir un paper important un alumne meu, ja gran, que es deia Enric Marco, es presentava a Catalunya com a secretari general de la Confederació

Nacional de Treballadors (CNT). Anys més tard es va saber que moltes de les històries que Marco explicava eren falses i que ell —així ho deia— no va ser-hi mai en un camp de concentració nazi. Això no obstant, aquests anys varen ser per a mi l'inici de tot un cicle més decisiu tant en l'àmbit professional com en el familiar, barrejant-se l'un i l'altre.

Ser professor contractat a la Universitat Autònoma ja m'anava bé, però no del tot en el meu cas, sobretot quan ja tenia publicat un llibre fonamental, una sèrie d'articles en revistes i més d'una participació en congressos que acreditaven el meu currículum. Gran part dels meus companys de l'Autònoma i segurament de la majoria d'universitats d'Espanya esperaven que els canvis polítics, que es preveïen en tot el país i en l'Estat, solucionarien la seva estabilitat com a funcionaris. Però a partir de 1975 vaig començar a preguntar-me quan passaria això? El meu cas seria un més de la minoria que optava per avançar-se a la solució general i presentar-se a oposicions que existien des de temps enrere. Ara bé, de quines oposicions estàvem parlant? Perquè no eren precisament fàcils de preparar i després anar a la convocatòria. És clar que escriuré sobre les oposicions, sobretot per la gran diferència que hi ha entre aquelles i les d'avui dia.

En l'època de finals dels anys setanta unes oposicions a agregació-càtedra —de fet eren idèntiques— constaven de sis exercicis que anaven de més a menys fàcils. Cadascun d'ells era eliminatori i si l'opositor el suspenia era retirat del concurs. El primer, el més lleuger, consistia en el fet que l'opositor expliqués els anys que portava com a docent en la universitat i la investigació que fins aleshores havia fet. Amb un currículum mínimament vàlid qualsevol podia superar-lo, fins i tot aquell que no tingués cap padrí com fou el meu cas, mort el meu mestre Joan Reglà en 1973. El segon exercici ja era més exigent. S'havia de presentar per escrit el concepte d'*història* en totes les seves etapes i sobretot en l'actual que defensava l'opositor. Finalment s'afegia un programa de temes que havien de cobrir tot l'espai històric en el temps de l'època moderna. Com a mínim un programa correcte havia de constar d'uns setanta o vuitanta temes. Si n'hi havia menys podia ser invalidat i l'opositor seria suspès per manca d'aquestes xifres. A més, l'opositor havia d'escollir una lliçó del seu programa que explicaria en el tercer exercici: la lliçó magistral. Davant del tribunal l'exposició havia de durar una hora sense cap suport de fitxes o apunts. No s'ha d'oblidar que el candidat no podia triar un tema pensant que el tribunal no el coneixeria. Si ho feia, era també un motiu d'expulsió.

A Madrid, els que havien arribat al quart exercici l'anomenaven popularment *encerrona*. D'un recipient amb boles de loteria que representaven tot el temari, el tribunal en treia deu i, amb l'opositor fora de la sala durant un quart d'hora, els membres del tribunal decidien quin podia ser el tema que conegués menys. Una

vegada s'havia comunicat a l'opositor, aquest passava a un despatx on disposava de quatre hores per preparar la lliçó i escriure un petit esquema en una pàgina. Esgotat aquest temps començava la seva exposició amb l'ajuda només del petit esquema. La citada *encerrona* feia estralls perquè molts no podien parlar ni mitja hora i quedaven fora del concurs. Als que havien superat totes aquestes proves els en quedaven dos més. El cinquè exercici, que durava vuit hores —quatre pel matí i quatre per la tarda— podia consistir en làmines d'art sobre personatges històrics que s'havien de comentar, textos de paleografia documental que s'havia de conèixer, corbes demogràfiques i econòmiques i un llarg etcètera. Els qui havien arribat fins aquest exercici ho escrivien tots junts i en acabar entregaven al bidell les seves aportacions que es guardaven en un sobre tancat i segellat. Al dia següent cadascú llegia en públic el que havia escrit. No cal dir que aquí també s'enfonsava la gent. Als supervivents els quedava encara el sisè exercici. És a dir, durant quatre hores havien d'escriure sobre algun llibre que acabés d'eixir en una editorial del país. Posteriorment el tribunal, format per cinc catedràtics de l'àrea, nomenats a sort de la nòmina espanyola de tots ells, decidia el resultat on, a vegades, es detectava certa corrupció. Solia haver-ne perquè als exercicis hi podia anar —en general del gremi— tothom que volgués escoltar-los, ja que eren públics i explicaven allò que veien.

És evident que per preparar aquestes oposicions i després fer-les es requeria molt de valor. I ho sé per experiència personal que afectà àdhuc la meua relació, des de finals de 1975, amb la noia que en 1979 seria la meua esposa: Marga Pla, aquella que em comentà els rumors sobre l'esmentada Stella Raventós. Ella va haver de suportar tota la sèrie d'oposicions que vaig fer entre principis de 1978 i juny de 1980, sense esmentar la pressió que caigué damunt meu ja en 1975. Aleshores sortí en el *BOE* la convocatòria d'una càtedra a Barcelona que ja tenia un guanyador segur, ja que Pere Molas l'havia signat quan ja era catedràtic a València en 1974, plaça que va guanyar a Emilia Salvador. Pere Molas volia tornar a la seva ciutat. Massa aviat era per a mi anar a aquelles oposicions. És veritat que la signí però podia no anar a Madrid. Ara, com era costum en ella, la meua mare va intervenir en aquell moment. S'ha de dir que en el seu cap convergien un pensament esquerrà, fruit de la tragèdia del seu pare, amb un catolicisme salvador que s'emparava en la patrona religiosa de la meua ciutat: la Verge dels Desemparats. Al saber que Frederic Udina presidia aquell tribunal cregué que seria fàcil per a mi guanyar aquella plaça. Per fer-la callar aní a Madrid, però no a l'oposició sinó a casa de Felipe Ruiz Martín, sense cap mena de dubte el millor historiador de l'economia en temps moderns. El vaig conèixer a Santander en el viatge de Joan Reglà. Al morir el meu mestre em va trucar per telèfon, no per donar-me el condol sinó per oferir-me la seva amistat, ja que al ser historiador de l'economia no

podria estar mai en un tribunal d'Història Moderna. Això sí, podia aconsellar-me en moltes coses.

Aquella tarda a casa seva em va dir que havia fet molt bé de no presentar-me a aquella oposició. Al cap i a la fi hagués estat una mena de suïcidi fer-ho. Per preparar bé qualsevol oposició es necessitaven com a mínim tres anys. Són els que vaig utilitzar per aconseguir un programa seriós. O sigui que tots els temes estiguessin fets, escrits i una part assajats en les classes de la facultat. Sense exagerar les quatre hores de *l'encerrona* no serveixen per res si el tema no és bastant conegut per l'opositor. Quatre hores no donen ni per llegir un llibre. Per tant, només es pot repassar allò que ja has escrit i dividir-ho, si és possible, en quatre moments de quinze minuts per acabar en el seixanta, qüestió que també valorava el tribunal. Com va dir-me Felipe Ruiz, si no s'estava preparat més valia no anar-hi perquè perdre malament era negatiu i no afavoria les presentacions posteriors. S'havia de pensar que el recorregut d'oposicions era de menys a més i en aquest recorregut l'opositor, que perdés, ja obtenia un gran èxit si arribava al sisè exercici, el superava i en la votació final aconseguia un vot. La situació així era esperançadora.

Però tot això exigia temps, a més de classes i algun article que et demanaven en revistes o congressos i que ampliava el currículum. També necessitava el suport del meu cercle familiar. En primer lloc els meus pares. Després l'ajuda incontestable de la meva dona. Durant els anys assenyalats vaig fer quatre oposicions. La primera fou la de titularitat d'universitat que obtinguí en 1978 i després tres d'agregacions-càtedra. A les dues primeres m'acompanyaren els meus pares, a l'última ho feu la meva dona. De la primera poc puc recordar perquè ja sabia que era impossible aconseguir una de les tres càtedres que sortiren en 1978, maig-juny. Dos dels meus companys de València varen fer-se amb la segona i tercera càtedra: Emilia Salvador i Sebastián García Martínez per aquest ordre. Ja era molt difícil que poguessin sortir tres opositors de l'escola de Reglà i el meu cas era el menys important perquè era el més jove i perquè era la primera vegada que em presentava. Ja va ser molt arribar fins al final del concurs i tenir més d'un vot del tribunal a l'hora de treure García Martínez. Això deixava entreveure una posterior victòria meva.

Però aquesta esperança no va esdevenir un fet a principis de juny de 1979. En realitat, el tribunal que va eixir a sort en les dues càtedres era el mateix que el de 1978, tret del professor Luis Miguel Enciso amb qui tenia molt bona relació. Però Enciso, modernista del segle XVIII, estigué poc en el tribunal perquè va arribar quatre minuts tard quan el primer opositor havia començat la seva intervenció. I és que com a senador que era el pararen a la sortida del Senat per fer-li una pregunta. El president Bethencourt es va veure obligat a suspendre'l com a membre

i el tribunal es quedà amb sis, xifra rodona que no facilitava les votacions. Curiosament, tot i la seva idea que jo no treballés tant, va ser el meu pare qui més m'encoratjà i pressionà per presentar-me. En aquest cas, a més de la coincidència del tribunal, resultava que les agregacions-càtedra que havien sortit eren per les places de la Universitat Autònoma de Madrid i la d'Alacant.

Durant mesos —ja havia firmat la convocatòria— vàrem estar discutint sobre la situació, ja que el meu pare creia que jo guanyaria la d'Alacant i d'allí a València només hi havia un pas. L'Autònoma de Madrid ja comptava amb un nom: Pablo Fernández Albaladejo que n'era titular. Però el meu pare no comptava amb el fet que havia signat un tercer inscrit en l'oposició: un valencià de València —sembla una redundància però no ho era— com Antonio Mestre, dotze anys més gran que jo i capellà amb extenses relacions amb l'Església espanyola, tot i que mai havia oposat a cap agregació-càtedra. La meva situació era ben distinta. Abans de tot no tenia cap padrí i dissortadament en aquell temps era un valencià de Barcelona, diferències que aleshores eren matisacions polítiques al voltant de la Comunitat o del País Valencià, com es vulgui veure.

Temps després vaig anar a aquella oposició i vingueren els meus pares amb mi, malgrat que ell ja portava quatre anys de tractament de cirrosi. Una vegada començats els exercicis el meu pare marxà a València a casa de les seves germanes. No es trobava bé però li va encarregar a la meva mare que per res del món em digués la veritat, sinó que hi havia anat per una qüestió familiar. Jo m'ho creguí. Pocs dies abans a Barcelona havia vist la seva darrera analítica de sang i semblava indicar —o així ho pensí— que el fetge anava millor, ja que les xifres eren més baixes. Continuí, doncs, el concurs, i quan els tres que quedàvem havíem passat el quart exercici, sobre les vuit del vespre i ja al carrer —el dia era encara clar— dos membres del tribunal, el qual s'havia quedat sense Enciso, se m'aproparen. Eren els doctors Escandell i Molas i em varen dir: “Mira Belenguer, ara és divendres a la tarda, descansa aquest cap de setmana i pensa que l'oposició és teva. Mestre ha fet molt malament l'*encerrona* i això que era sobre els Reis Catòlics.” Ell apareixia com a especialista de Gregori Mayans i del segle XVIII, segons Enciso del segle XVIII no ho era. Més aviat el que passa és que Mestre era del mateix poble que Mayans, és a dir d'Oliva, i només sap coses sobre Mayans. “Volia anar-se'n, però el tribunal l'hem convençut perquè continuï i així podrà comptar amb algun vot, ja que només quedeu tres, però ell evidentment no guanya. Tu has estat bé, sobretot perquè la lliçó teva era molt més dura per ser la dels *Jordis* d'Anglaterra en el segle XVIII. Tranquil, la plaça d'Alacant serà per a tu.” Aquell cap de setmana va transcórrer amb alleujament, telefoní al meu pare i em va dir que es trobava bé i repassí diverses qüestions per als dos exercicis que faltaven.

Dilluns i dimarts férem els darrers exàmens i no recordo haver comès cap error. Això no obstant, la realitat va ser molt diferent. Perquè el dimarts, cap a les tres de la tarda, una altra vegada els professors Escandell i Molas se m'adreçaren però ara en un altre to: "És molt desagradable haver de dir-te això: no has guanyat. Sí, s'ha aconseguit per punts, però no per KO, utilitzant un símil de boxa. Per ser campió tenies que haver-lo tirat a terra. El nostre consell és que recullis tot el teu material que hi ha al despatx i te'n vagis a l'hotel. No cal que t'esperis fins a les set de la tarda que serà quan es faci la votació." Vaig donar-los les gràcies i pugí al segon pis de la Facultat de la Ciutat Universitària de Madrid, on s'havien fet de manera excepcional aquestes oposicions. Posí tots els meus temes en la maleta en la qual havien arribat allí i quan ja em trobava de nou al carrer, vaig tenir la idea contrària de la que m'havien aconsellat. Pensí: massa interès han demostrat Escandell i Molas perquè no estigui present en la votació pública i això pot ser mala consciència.

Conseqüentment els anava a alterar més si presenciava la votació. Per tant torní a entrar a l'edifici i em trobí el president del tribunal, el Dr. Bethencourt. Parlà amb mi un moment, ja sabia l'encàrrec d'Escandell i Molas, però li comentí que no volia fer-li un menyspreu al guanyador, el capellà Mestre, què podia pensar si no el felicitava? A Bethencourt li semblà molt bé la idea i ja que era allí m'invità a passar a una sala on descansaven tots els membres del tribunal, als quals vaig saludar un per un. Antonio Eiras va dir-me més: "Puede estar contento Belenguer, la próxima agregación-catedra será para usted, ya que esta oposición se conocerá en toda España". Quan foren les set presencií la votació i fins i tot parlí amb Mestre. La votació era com a mínim estranya, només explicable perquè el tribunal s'havia quedat amb sis membres i no era imparable com solia ser-ho per evitar confusions. Per fonts que aquí no venen al cas sé que, entre els catedràtics que votaren, arribà a proposar-se per al segon guanyador, és a dir la plaça d'Alacant, que s'utilitzés un tres-tres i que el president tingués el vot de qualitat que seria per a Mestre. Però Bethencourt s'hi va negar. Conseqüentment, per donar-me a mi tres vots sense perjudicar Mestre, la votació fou la següent: en la primera plaça, cinc vots per a Pablo Fernández Albaladejo i un per a Ernest Belenguer. Cal dir que el públic allí present que no en sabia res pensà que la segona plaça era per a mi. Però no, varen votar d'aquesta manera: quatre vots per a Antonio Mestre, que guanyava, i dos vots per a Belenguer. Així en total jo obtenia tres vots: un en la primera plaça i dos en la segona. Tot plegat es tractava quasi d'un acte esportiu o d'una ironia amagada?

Més tard vaig anar a l'hotel on devia estar la meua mare però no la trobí. Només tenia una idea i era trucar al meu pare a València. Ell es posà al telèfon i, encara molest per tot el que havia succeït aquí, sense cap ironia li vaig dir: "Papà,

durant mesos et deia que perdria i així ha estat al final. Contra un capellà com Mestre i amb importants connexions dins l'Església no s'hi pot lluitar." No vam conversar gaire estona més. El meu pare va estar a punt de plorar i personalment encara no m'havia desfet del meu enuig. En aquell moment aparegué la meva mare i va ser quan em va explicar la realitat de com es trobava el meu pare i que jo desconeixia totalment. Tot seguit cercàrem bitllets per anar a València i arribàrem al matí següent. El meu pare ja havia ingressat d'urgències a l'hospital per la gravetat de la seva cirrosi. Si vaig sentir molt la pèrdua d'aquella plaça, com anava a estar si quatre dies més tard, l'11 de juny de 1979, perdia el meu pare a l'UCI de l'Hospital Clínic de València? L'havien operat el dia abans però el seu fetge no pogué superar l'anestèsia. Passat un temps vaig rebre una trucada de telèfon de Felipe Ruiz Martín en què em confirmava que aquella oposició havia estat un robatori clerical i en part nacional.

Després la meva vida canvià. Dues raons d'autèntic pes varen ser-ne el motiu, a més evidentment de la fonamental. El meu pare havia faltat, era cert, però tot allò que estava projectat per al final d'aquell estiu es dugué a terme. El 15 de setembre em casava amb Marga, la dona qui al conèixer-la el meu pare el 1976 em va preguntar com ho havia fet per sortir amb una xiqueta així, quan ell pensava que en aquestes qüestions jo era curt de mires. El súmmum va ser que el meu pare parlava amb ella i en coneixements de música i de perspectiva del món coincidiren molt. Llàstima que la seva malaltia li va impedir veure el casament, realitzat amb tristesa per la seva absència. Qui sí va assistir va ser la meva mare, que no volgué anar-se'n a València amb les seves germanes, ja sense el seu pare i el seu marit. Al fill, per tant, no l'abandonà mai i això es transformaria en una qüestió important que començà a plantejar-se quan ella s'adonà que la nora la substituiria, malgrat que Marga i jo no volguérem mostrar-li gaire una realitat que en veritat existia. Ho pogué veure clarament quan a l'oposició de 1980 qui m'acompanyà a Madrid va ser la meva dona, no la meva mare, com havia fet les altres vegades. Ara es debatien les places de Palma de Mallorca i de Santander, agregacions-càtedra que pertanyien a universitats creades a finals dels anys setanta.

Aquesta vegada anava amb una certa tranquil·litat. Sabia que si tot seguia el tradicional protocol universitari sortiria segur amb el número 1, aquell que pot escollir la plaça de les convocades. El que em preocupava no era l'oposició, sinó més aviat la possibilitat de fallar en algun exercici, encara que sabés que pràcticament guanyava igual. El que no volia és que ningú del públic pogués pensar una cosa així. Aquesta temença meva ens portà a la meva dona i a mi a passar el dia al Retiro. Era un diumenge solejat i sota els arbres vaig repassar tots els meus temes. Els dos darrers exercicis els vaig fer bé i hi ha una curiosa anècdota en el quart, *l'encerrona*. He de dir que el tribunal només pensava en donar-me la plaça i que

coneixia tots els seus membres, si bé n'hi havia un que mai l'havia tingut en les altres oposicions. Es tractava de José Alcalá Zamora y Queipo del Llano, net del que fou president de la Segona República Espanyola. Alcalá, que tenia la mateixa idea que la resta dels seus companys, feu una cosa més. M'havien demanat la Revolució Francesa i Alcalá arribà a preguntar a Bethencourt si ho faria bé, atès que era un tema molt ampli. El president li respongué que amb Belenguer no hi havia cap problema. Però Alcalá, que tenia un llibre d'Albert Soboul sobre la Revolució Francesa que havia aparegut en el mercat feia poc, pujà al segon pis. Allí estava tancat en un despatx i la meva dona fora en el passadís. Ell la cercà i li va dir: "Este libro es muy nuevo, páseselo a su marido y no diga nunca que yo se lo he dado".

Aquest detall d'Alcalá, saltant-se una llum vermella, li ho vaig agrair molt, tot i que ja tenia aquest llibre que m'havia comprat la meva dona pocs dies abans d'anar a Madrid. Després encara quedaven el cinquè i el sisè exercici per acabar amb la votació. Com que vaig sortir el primer votat podia escollir la plaça que volgués i demaní Palma de Mallorca. Després del sopar que vaig tenir amb els membres del tribunal, que era una invitació meva gairebé protocol·lària, Alcalá em portà en el seu cotxe a l'hotel. Em va explicar el que havia parlat amb Bethencourt i també el contacte que havia tingut amb la meva dona durant la meva *encerrona*. Em va dir que la meva dona era intel·ligent i que com que ell era també poeta li enviaria un llibre seu de poesies. "Para ti no hace falta, porque ya tendrás bastante con la Historia y seguramente seguirás investigando en Cataluña y Valencia y, por poco que puedas, en Mallorca". Ens vàrem acomiadar, si bé ens veuríem més vegades. Això significava que en molt poc temps deixava la titularitat de l'Autònoma de Barcelona per a integrar-me com agregat-catedràtic a la de Palma de Mallorca. Això no obstant, ja els diguí als meus companys de Barcelona que intentaria tornar.

LA MEVA ESTADA A LA UNIVERSITAT DE PALMA DE MALLORCA

A principis de juliol de 1980 la meva dona i jo viatjàrem a Palma sense haver pres possessió de la plaça per veure com era aquella universitat. Fou un mal moment, és cert; eren vacances d'estiu. Però la imatge que donava no era la que trobí en 1972 quan aní a l'Autònoma de Barcelona. A Mallorca en 1980 estava tot per fer i allí vaig estar al llarg dels meus primers sis anys de catedràtic, col·laborant en la creació d'una veritable universitat. Que calia fer-ho tot, ho demostra en primer lloc el temps que em costà convocar —i eren els primers dies de juliol— els components mallorquins del Departament d'Història Moderna i Contemporània, malgrat que tots es trobaven a l'Illa, no a la ciutat. Al final aparegueren tant els modernistes com els contemporaneistes: José Juan Vidal, Isabel Moll, Sebastià Serra, Pere de Montaner i Eberhard Grosske.

Aviat m'adoní que entre ells no regnava una bona relació per diversos motius. Potser el primer fora, abans d'arribar, el fet que el director accidental d'aquell departament sempre jugava de manera autoritària al seu favor. Del compte econòmic d'aquell departament el 80 % anava a Moderna perquè Juan Vidal pertanyia a aquesta àrea. Sense cap mena de dubte va ser la primera qüestió que haguí de reformar. Del pressupost total, Moderna cobraria el 50 % per a llibres o el que calgués i l'altre 50 % aniria a Contemporània. Aquest canvi va ser molt ben vist, tret d'una persona, fins al punt que l'únic ajudant de classes pràctiques que hi havia, Eberhard Grosske, mallorquí però d'origen alemany, anava dient per la facultat que la democràcia havia aterrat —paraula molt utilitzada a l'illa— al departament.

Però de quina facultat parlava? D'entrada, no es trobava en el centre de la ciutat, sinó als afores en un institut de segona ensenyança anomenat Son Malferit, per molt que l'haguessin transformat en facultat. Despatxos en tenia pocs, fins al punt que el departament s'ubicava en una sala gran amb sis taules separades, cadascuna de les quals era per a un professor. Hi havia una pissarra quasi com a adorn estètic. Quan acabava la meva última classe, cap a les vuit del vespre, tenia més de mitja hora fins a casa meva, un pis que vaig llogar en un lloc molt cèntric de la ciutat. Durant el trajecte solia acompanyar-me un alumne d'aquell curs, tan intel·ligent com esquerrà, que vivia a prop del meu domicili i no parava de fer-me preguntes sobre allò que havia explicat a classe. Però aquestes dificultats eren mínimes i amb el temps s'arreglarien. N'hi havia una que no es podia resoldre. Fou el cas de la meva mare que en el primer any de casats Marga i jo visquérem en un pis llogat a Sant Cugat i ella es quedà en el meu petit que havia comprat en 1973. No era cap problema. La qüestió s'agreuà quan anàrem a Mallorca i ella va recordar que s'havia quedat sense pare ni marit, com ja he dit. La solució estava cantada i en octubre de 1980 vingué a Mallorca. D'altra banda, ella era la persona que més volia tornar a Barcelona.

Ara bé, el problema més important que passà a Mallorca i a totes les Illes Balears com també a tot Espanya fou l'intent de cop d'Estat que es va produir sobretot a Madrid el 23 de febrer de 1981. No és necessari que es relati aquí; en tot cas comentaré les reaccions que va provocar a la universitat i sobretot al tractar-se d'una illa. Cal pensar que aquest territori quedava aïllat pel mar i si no es tenien amics que poguessin noliejar, com a mínim, una barca segura amb motor i si calgués vela, de cap manera se'n podia sortir. I a més, cap a on? Perquè la península es trobava com Mallorca. Només es podia anar cap a França, Itàlia o el nord d'Àfrica, sobretot Algèria. Però tot eren hipòtesis gairebé sense fonament. Més realitat comportava amagar-se en llocs poc coneguts, perquè si triomfava el cop ningú sabia què podia passar. Cap a les sis d'aquella tarda a la sala del nostre de-

partament se sentia la ràdio que Grosske tenia encesa per saber com anava la vocació a president de govern de Calvo Sotelo.

Una mica més tard tots els que hi érem ens miràrem atònits en sentir que s'estava parlant d'un cop d'Estat. Jo sabia que dos dels meus companys de departament podien estar en perill. Un era Sebastià Serra, secretari del PSM (Partit Socialista de Mallorca) però desvinculat del PSOE, i l'altre Eberhard Grosske molt a prop del Partit Comunista a Mallorca. A tots dos els vaig dir que se n'anessin ràpidament de la facultat, així com a Isabel Moll, tot i que ella no presentava cap perill. Tenia un pensament esquerrà i fou la persona més propera a Miguel Artola, a qui va rebre més tard, i fins i tot a Tuñón de Lara, convidat personalment per nosaltres. Em quedí sol al departament mirant si hi havia papers que convenia destruir. També vaig telefonar a la meua dona perquè anés a comprar coses de menjar, davant els moments d'incertesa que es podien crear si guanyava el cop. Al voltant de les vuit del vespre no hi quedava ningú a Son Malferit, a excepció del degà, Antoni Arribas Palau, i jo mateix. Tot seguit els dos tancàrem l'anomenada facultat i ell m'acompanyà a casa amb el cotxe, ja que vivíem relativament a prop l'un de l'altre. La resta ja és coneguda i per tant deixo aquí el relat.

En els primers temps de ser a Mallorca em vaig preocupar molt d'aixecar aquell departament, una vegada controlat el personal, que donava les seves classes en una línia clàssica, d'Història política i fins i tot econòmica, però sense entrar gaire en confrontacions. Potser a aquells que eren companys meus podia sorprendre'ls la publicació en la revista *Maqurqa* (núm. 19, 1980, p. 147-171) de la meua lliçó magistral que vaig fer en 1980: "La crisis económica de Europa en el siglo XVII. Algunas precisiones en torno a su disparidad bibliográfica", plena de visions marxistes i no marxistes. Tot el que vaig aconseguir pràcticament ningú no ho havia fet. La premsa mallorquina s'adonà del tema i normalment entrevistava els professors que anaven a impartir alguna conferència en el saló d'actes de l'Escola d'Empresarials, on temporalment hi havia el rectorat. Aquests professors els havia invitat en dos grans cicles de conferències a principis de 1982 l'un i en 1983 l'altre. En el primer, vuit importants historiadors procedents de la península, tant de Madrid com de Barcelona i València, foren convidats en febrer i març per parlar de la societat i l'economia dels segles XVI al XX. Els estudiants tingueren l'oportunitat de conèixer les qüestions econòmiques i socials més importants de la història peninsular a càrrec d'uns professors alguns dels quals pertanyien a l'Acadèmia de la Història com Felipe Ruiz Martín i Miguel Artola; altres molt coneguts per mi a Barcelona com Pere Molas i, per exemple, Josep Maria Bricall, ara professor a Mallorca, però quatre anys més tard seria rector de la Universitat de Barcelona, o Albert Balcells, avui membre de l'Institut d'Estudis Catalans i director de la revista d'*Història* que s'hi publica.

En el segon, “De la Monarquia dels Àustria a l’Estat de les Autonomies” va haver-hi una part important que es va titular: “Del foralisme al centralisme al País Valencià, Principat de Catalunya i Illes Balears”. En aquesta ocasió Eva Serra, Lluís Guia, Manuel Ardit, Carlos Martínez Shaw, Josep Maria Torras i Ribé, o fins i tot Pere de Montaner, director de l’Arxiu Municipal de Palma, foren alguns dels invitats que parlaren de Catalunya i València. La conferència que tancava el cicle era sobre “Maulets i Botiflers a Mallorca, 1709-1711”.

No és necessari que expliqui les conferències impartides per aquests historiadors que venien tots dels Països Catalans i en conseqüència es pot pensar més en les semblances que no pas en les diferències que hi havia en aquests territoris. Però allò que produeix més estupefacció per la data en què es diu —1 de març de 1982— i per la persona que parlava, nascuda en Palacios de Campos (Valladolid) i catedràtic d’Història Econòmica de la Universidad Autónoma de Madrid, foren les declaracions de Felipe Ruiz Martín que havia exposat “Las finanzas reales en el siglo XVII” en el primer gran cicle que es feu a Mallorca. En el diari *Última Hora* de la ciutat de Palma a preguntes del periodista Miquel Vives l’historiador respon:

Las autonomías en España existen, al menos desde el punto de vista económico, en los siglos XVI y XVII. Tan solo en el dieciocho comienzan a difuminarse, proceso que se agudiza en el diecinueve. No hay duda de que las autonomías actuales enlazan con una realidad del pasado, al menos en aquellas nacionalidades que tienen una mayor tradición histórica en este aspecto, aunque el hecho de pretender la autonomía para la totalidad de las comunidades españolas haya intentado suavizar esta característica.

Tampoc jo tinc cap dubte, coneixent Felipe Ruiz Martín, que ell pensava sobretot en Catalunya i el País Basc. La pretensió que exposa possiblement es feu per assuavir les realitats catalana i basca de cara a una part de l’exèrcit espanyol, que havia donat just un any abans un fracassat cop d’estat. Més tard aquest tema es va convertir en el conegut “café para todos”.

Cal dir que tot això es pogué dur a terme gràcies a la concessió de dos milions de pessetes que la universitat va donar al nostre departament per haver arribat un nou catedràtic, ja no sols agregat, el setembre de 1981. Passà quan la càtedra de Mallorca, que hi era, vaig ocupar-la amb el consens de Madrid d’una comissió creada per aquest assumpte i d’altres semblants. És cert que després no es realitzaren tantes conferències però hi ha una explicació pel treball que agafí sense haver-ho previst. Perquè va ser també el rectorat el qual reparà en mi, ja que a la tardor de 1982 es varen celebrar les primeres eleccions a Mallorca per a ser rector, amb tots els canvis que això podia comportar.

Allò que va capgirar-ho tot va ser l'arribada des de la península a la primeria de 1982 de Nadal Batle, catedràtic d'Ampliació de Matemàtiques i mallorquí de Felanitx. Era un home especial per tots els costats i actiu al màxim. Aviat va veure el que succeïa a la seva universitat, en la qual es volia quedar tota la vida. Coneixia molt bé els seus paisans universitaris i comptava amb ells. Però sobretot utilitzà tots aquells catedràtics d'extracció social, catalana o valenciana, que veia més treballadors, a excepció del nou degà de la meva facultat que també li donà suport: Camilo Cela Conde, fill del conegut novel·lista i Nobel de Literatura Camilo José Cela que residia des de molts anys abans a Mallorca. D'altra banda, la nova elecció de rector es devia també al fet que el que ho era fins aleshores, Antoni Ribera Blancafort, tornava a Barcelona. En una paraula, la universitat mallorquina, si Batle es confirmava, com ja ho havia fet Cela Conde en Lletres, donaria pas a una nova generació de les autoritats dirigents. Les eleccions havien estat convocades per a finals de 1982. Ara faltava escollir les persones que acompanyarien els dos candidats que es presentaven i, evidentment, el dia en el qual s'enfrontarien ambdós en un debat públic. Només diré aquí els noms d'aquells que formaren part de l'equip de Nadal Batle i que, en cas de guanyar, seríem els seus vicerectors. Foren els següents: Ernest Belenguier, vicerector d'Ordenació Acadèmica; Vicent Torra, vicerector d'Investigació; Antoni Vicens, vicerector d'Infraestructures i Escoles Universitàries, i el secretari general Alejandro Onsaló. De tots el número dos d'aquest grup vaig ser jo mateix i per això acompanyí Nadal Batle al debat enfront de l'altre candidat, Bartomeu Barceló, catedràtic de Geografia i com a segon seu Luis Garau, catedràtic de Dret Internacional.

El debat es va fer en el saló d'actes del *Diari de Mallorca* el 18 de novembre de 1982, on s'havien congregat més de dues-centes persones, algunes de les quals es varen quedar sense seient. El moderador fou un periodista d'aquest diari, Andrés Ferret. S'ha de dir que Bartomeu Barceló encara era vicerector en el govern d'Antoni Ribera Blancafort. Fou aquesta qüestió una de les primeres preguntes que va fer Nadal a Barceló: "Si es presenta per ser rector com és que no ha dimitit de vicerector?" La resposta de Barceló fou que ho havia pensat més d'una vegada, però que grups de professors i estudiants li havien aconsellat que no ho fes, perquè seria pitjor. La rèplica de Nadal fou immediata: "Quina excusa per enganxar-se a les cadires!" Per la seva banda Barceló contraatacà assenyalant que se li podia dir que havia estat degà de la Facultat de Lletres i vicerector, cert, però que tenia molta experiència. "I vostè, senyor Batle, tan sols fa set mesos que ha arribat i ja vol ser rector. Quina experiència té?" Nadal li respongué que no hi era abans perquè no s'havia creat la càtedra d'Ampliació de Matemàtiques, "però això no vol dir que no hagi tingut càrrecs universitaris i administratius en altres universitats com la Politècnica de Barcelona, o l'Escola d'Arquitectura de València, on vaig ser di-

rector més de dos anys amb uns estudiants que només allí ja són més nombrosos que els que teniu a Mallorca”.

Però deixant de banda aquestes anècdotes que elevaven la tensió, els candidats passaren a discussions diguem-ne més científiques, com fou el cas dels Estatuts. Barceló els tenia fets abans que els de Nadal i volien ser definitius, acusava Batle que en els d'aquest hi havia moltes coses d'ell plagiades pel recentment arribat mallorquí. Batle va dir que la universitat era petita i es coneixien tots. Que poguessin haver semblances en els Estatuts era normal perquè els dos coneixien els problemes d'aquesta universitat. Ara bé, democràticament aquests Estatuts no podien ser definitius. Els seus no ho eren, serien provisionals fins que el claustre universitari, i no només la junta de govern, no els aprovés. El problema és que ara per ara no hi havia cap claustre. Calia crear-lo, com moltes altres coses que es varen dir. Perquè la infraestructura mallorquina era inacceptable —pensem en l'Institut Son Malferit per exemple i altres llocs semblants—, ja que l'aportació econòmica de la universitat era molt més inferior que la d'Extremadura. Però, “què passa aquí, què han fet vostès? —digué Nadal—. S'ha de connectar més amb el Ministeri d'Educació de Madrid, però també amb la societat mallorquina i els seus dirigents, perquè és essencial aconseguir la inserció de la universitat en la societat”. A més, en una societat bilingüe com aquesta s'ha d'assegurar que el català rebi els suports necessaris, tema que defensava, sens dubte, el catedràtic de Llengua Catalana, Joan Miralles, que donava suport a Nadal.

En un determinat moment Andrés Ferret feu una pausa per donar la veu al públic present per si algú volia fer una pregunta als candidats. I tant que les varen fer! N'assenyalaré dues, una al candidat Barceló i una altra a mi. La dirigida a Barceló fou molt directa perquè l'estudiant li demanà que expliqués la seva oposició a Tuñón de Lara quan podia haver ocupat una plaça a la Universitat de Palma. Barceló ho va negar però no donà cap explicació. La segona la feu l'editor Leonard Muntaner, que em va dir què feia jo allí si hi havia rumors que pensava tornar a Barcelona. La meva contestació va ser concloent: “Vostè em pregunta una cosa que no sé. És cert que voldria tornar a Barcelona, no perquè no m'agradi aquesta universitat, però expliqui'm com aconseguir-ho. En aquests moments a Catalunya i a l'àrea d'Història és impossible anar-hi i no sé si podrà ser més endavant. Segurament envelliré ací.”

Es podria allargar el relat d'aquell debat on es va parlar fins i tot de la creació d'una norma que legalitzés la possibilitat d'una moció de censura al rector. Però crec que no cal dir més d'aquell 18 de novembre de 1982. Al cap d'uns dies, el 22, tingueren lloc les votacions, entre les nou del matí i les vuit del vespre. El resultat va ser inequívoc. Nadal superà Barceló en un percentatge de 67 a 33, havent guanyat en totes les urnes que hi havia sobre les taules. Com deia el diari *El Día de*

Baleares: “Nadal Batle, elegido holgadamente nuevo rector de la Universidad de Mallorca”. “Que bonica és la democràcia quan guanyes, Ernest!” Fou la primera frase que em va dir i que tornaré a repetir més endavant. Ara venia, però, allò que era més costós: complir tot el que s’havia promès. Encara va passar un mes fins que el Consell de Ministres en Madrid confirmés oficialment el càrrec de rector a Nadal Batle.

A principis de febrer de 1983 en l’Escola d’Empresarials on encara hi havia el rectorat, es feu l’acte de la presa de possessió de l’equip rectoral de la universitat, així com també d’algun degà i d’altres càrrecs acadèmics, tot i que abans ja s’havien donat certs passos. En aquella ocasió ja començà a veure’s la mà de Nadal Batle perquè a aquest acte, al qual assistiren les primeres autoritats civils i militars de l’illa, es presentà també Gabriel Ferrater, rector de la Universitat Politècnica de Barcelona. Ho feia també perquè els dos rectors signaven un conveni de col·laboració entre la universitat mallorquina i la catalana. Com va dir Gabriel Ferrater, en la Universitat Politècnica de Barcelona s’impartien estudis d’Enginyeria Industrial, Arquitectura, Enginyeria Agrònoma, Enginyeria de Camins, Canals i Ports, Enginyeria Informàtica, Enginyeria de Telecomunicacions, Òptica, etc. Es tracta de carreres de tipus eminentment tècnic que són aquelles que no s’havien implantat a Palma. El mateix rector ressaltà en manifestacions a mitjans de comunicació que un dels camins que podia seguir-se en l’ampliació del conveni seria la convalidació d’assignatures o primers cursos que es donarien a la Universitat de Palma amb la finalitat que, una vegada aprovats, els estudis posteriors es podien fer a Barcelona. En l’acte de la firma d’aquest conveni Gabriel Ferrater va dir que aquest era un primer i important pas amb voluntat de complir-se.

Aquell mateix dia, a més de prendre possessió dels càrrecs, algun vicerector i algun catedràtic prengueren la paraula. En el meu cas com a vicerector d’Ordinació Acadèmica vaig dir que el nou equip arribava al rectorat amb una gran il·lusió pel treball a realitzar i que ja s’havien portat cap endavant algunes tasques com era el funcionament del gabinet de mitjans de comunicació o els tràmits per a edificacions tan necessàries com la Facultat de Dret, el nou edifici de Biològiques o el trasllat de Lletres al campus que s’estava fent. A part de tot això subratllí la importància de la càtedra de català avançant que Joan Miralles, que era la persona que ocupava la plaça i també el nou vicedegà de Lletres, després del degà Cela, ja parlaria més tard. Vaig referir-me als problemes pendents com per exemple els econòmics, la falta de recursos i d’estabilitat del professorat i les aspiracions del estudiants per ampliar els seus estudis. Per a mi calia incrementar la investigació. Vaig acomiadar-me dient que desitjava que al cap de quatre anys, quan l’equip rectoral hauria de donar comptes de la seva gestió, els resultats estiguessin més a prop de la il·lusió ja realitzada que de la por o la frustració del treball.

Com jo havia dit, Joan Miralles intervingué i no parlà pas poc. Digué Miralles:

Dotze anys d'experiència docent en la Facultat de Filosofia i Lletres m'han demostrat la immensa tasca a fer en relació amb la nostra llengua. És mester valorar altament i profundament l'instrument lingüístic que ha permès a la gent illenca a través del temps a veure, entendre i interpretar el món i la vida. La tasca universitària implica com a condició *sine qua non* la investigació. I en aquest sentit, som de parer que és bàsic que la universitat conegui i projecti la cultura del país en què es troba inscrita. La nostra intenció és celebrar cada any uns col·loquis en què es farà l'estat de la qüestió de la matèria tractada i es tocarà una sèrie de punts bàsics, concrets, a càrrec dels millors especialistes. Hem pensat en col·loquis sobre la història oral o la investigació de les fonts orals, la llengua catalana a les illes Balears, ahir i avui, i en Ramon Llull. Vida, obra i visió del món, la cultura popular a les illes Balears, etc. També em permet anunciar l'aparició de la Biblioteca Marià Aguiló, amb règim de coedició amb Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Es tractaria d'una col·lecció d'obres escrites en català, i excepcionalment en castellà, d'autors de les Balears, des de l'Edat Mitjana fins a la Guerra Civil, que siguin interessants pels seus valors literaris, lingüístics, històrics o culturals. El nostre propòsit és editar aquelles obres menors que per bé que són sistemàticament esmentades a les històries exhaustives de la literatura catalana, encara són inèdites o no han estat publicades des de fa molt de temps. Puc dir que el Dia del Llibre seran presentats a les nostres llibreries els dos primers volums: *Per la llengua*, de mossèn A. M. Alcover, a càrrec de Josep Massot i Muntaner, i l'obra poètica de Ramon Picó i Campaner, a càrrec de Margalida Tomás. Pel que fa a l'assessorament tècnic hem emès sobre els canvis de noms de carrers o de localitats, el seguiment tècnico-lingüístic de l'*Informatiu Balear*, la participació com a membres de tribunals en diverses oposicions, com és ara la d'assessor lingüístic de l'Ajuntament de Palma, etc. Quant a la funció de projecció pública, la universitat té el deure d'estar arrelada en el medi geogràfic humà, social, cultural on està adscrita. Ha de fer sentir la seva veu a través dels mitjans de comunicació. En aquest sentit crec que és molt important de cara a la normalització lingüística dins l'àmbit de la universitat que s'activin els Estatuts de la universitat d'acord amb el marc legal de la Constitució i de l'Estatut d'Autonomia.

Poc després un altre motiu important donà més força a l'equip rectoral, ja que aconseguia prop de set-cents milions de pessetes. Gabriel Mesquida, cap del gabinet de premsa, citat per mi, informà a *Última Hora* del següent: "El Ministeri d'Educació dona seixanta milions per al campus universitari; les obres de remo-

delació i compra de mobiliari de la Facultat de Filosofia i Lletres pujaran seixanta milions més. La previsió de les obres que s'efectuarien en la Facultat de Dret, ubicada abans en l'antiga Escola de Comerç, importa la quantitat de tres-cents vuit milions; les obres en l'edifici de la Facultat de Biològiques tindran un pressupost de cent vuitanta milions. La nova seu del rectorat de la nostra universitat, una casa de pagès situada en terrenys de la carretera de Valldemossa, serà remodelada i restaurada amb un projecte que s'eleva a disset milions. Finalment, setanta milions més s'invertiran en la universitat per a equipaments de les diferents facultats i escoles universitàries, especialment en el laboratori de la Facultat de Ciències." El que havia avançat en el meu primer discurs s'estava duent a terme, s'havien obtingut sis-cents noranta-cinc milions. Això era una primera dotació, però d'aportacions econòmiques n'hi hagueren moltes més.

Era lògic que tingués un paper fonamental en aquest equip rectoral, ja que vaig ser el segon de Nadal durant la setmana i mitja que durà la campanya. Per això em nomenà per al càrrec que ja he dit amb la condició, a més, que si ell es trobava fora de l'illa i fins i tot a l'estranger, jo seria el rector en funcions davant la possibilitat que qualsevol autoritat anés a Mallorca, com passà amb el director general d'Universitats que, sense avisar, es presentà a l'illa. És més, si calia i el rector no hi era, havia de convocar la Junta Acadèmica. Des d'aleshores l'activitat de la universitat es va multiplicar. Batle havia aconseguit obtenir del ministeri de Madrid bastants diners i també de les autoritats mallorquines que caminaven en pla d'autonomia. En març de 1984 la reunió de tota la universitat —un autèntic claustre— va decidir les seves lleis i reglaments propis, de la mateixa manera que canvià el títol d'Universitat de Palma de Mallorca pel d'Universitat de les Illes Balears, obtingué un impuls aquesta última i integrava, si volien, les altres illes. Son Malferit desaparegué i es creà en molt poc temps no només el nou rectorat, sinó les facultats de Dret, d'Economia, de Física i d'Enginyeria, a més de la de Ciència que ja hi era. De moment, s'apartà la de Medicina que era la més cara, tot i que ara ja existeix. Gairebé es feu una ciutat universitària a 6,5 quilòmetres de Palma a la carretera de Valldemossa.

L'any 1984 té per a mi un record excepcional per diversos motius. L'estiu de 1980 vaig parlar a València amb Eliseu Climent, l'editor de l'editorial Tres i Quatre. Ja el coneixia de temps enrere però no ens havíem vist des de la publicació del meu llibre *València en la crisi del segle xv* el 1976. Un llibre que Joan Fuster va elogiar molt el gener de 1977 a *La Vanguardia* una vegada l'havia llegit. Precisament Joan Fuster tenia al cap fer una col·lecció de petits llibres entre cinquanta i setanta pàgines en col·laboració amb Eliseu Climent. Aquell dia m'ho comentà i vaig oferir-me a escriure una petita obra sobre la historiografia valenciana que hagués tractat la figura de Jaume I. Durant el mes i mig que estiguí a València,

abans d'anar definitivament a Mallorca, me n'adoní que la meua proposta a Eliseu Climent de cinquanta pàgines es quedava curta. Al comentar-ho a Climent em digué que no importava i que tirés endavant la redacció del llibre, la qual cosa vaig fer una vegada ja a Mallorca. Quan li entreguí el text a Eliseu Climent, aquest formalitzà l'acord oficial per escrit de la publicació de *Jaume I a través de la Història*, conveni que se signà el 7 de maig de 1982 en un moment en el qual Climent es trobava a Mallorca però se'n tornava a València. Fins i tot en aquell escrit apareix el carrer Blanquerna de Palma, que era on vivia aleshores.

Passats dos anys Eliseu Climent publicava en dos volums el llibre sobre Jaume I. Cap al mes d'abril de 1984 l'obra estava al carrer i s'havia de presentar sense cap mena de dubte a la mateixa ciutat de Palma. I aquí és quan intervingué Gabriel Mesquida qui, assabentat de tot, tingué una idea que ningú de nosaltres havia pensat. Em va dir Biel Mesquida: "Ernest, no és cert que Miquel Coll Alentorn, excel·lent medievalista, va col·laborar amb Ferran Soldevila en la publicació del que aquí anomenem *Les quatre perles dels cronistes medievals catalans* —és a dir *Les quatre grans cròniques*—? Què et sembla si truquem a la Generalitat i ens posem en contacte amb la secretària de Coll Alentorn, o amb ell mateix i l'invitem a venir per presentar aquest llibre a Palma? Seria un autèntic privilegi." Recordo que li vaig dir que això era impossible, ja que aleshores Coll Alentorn era president del Parlament de Catalunya. Mesquida i, òbviament, Nadal Batle no em van fer ni cas i tiraren endavant. Obtingueren el sí de Coll Alentorn però amb una condició: ell aniria a Mallorca a presentar el llibre, que ja coneixia com a medievalista, però no contestaria cap pregunta de tipus polític. I així es va fer. Coll Alentorn anà a Palma el 14 de juny de 1984 i l'obra es presentà a la llibreria Quart Creixent. Els periodistes que volgueren fer una entrevista política al president del Parlament de Catalunya quedaren decebuts, ja que ell evidentment no contestà. Així que va acabar la presentació, em felicità i encara pogué agafar el darrer avió que sortia de Palma i el duia cap a Barcelona.

Hi hagué una altra qüestió que va ser idea meua i que podia beneficiar un professor mallorquí que acabava de deixar la política en 1982, després del cop de 1981. Es tractava de Miquel Duran, un home d'àmplia cultura que tenia coneixements musicals i que comptava amb importants contactes amb l'elit mallorquina. Ell va ser un dels primers que havia donat suport a la creació de la Universitat de Mallorca i se li va oferir la plaça d'Història de Mallorca. Aquesta seria la segona vegada que un tema territorial es demanava a Madrid. La primera va ser una derrota absoluta: la de Miquel Izard. Ara, per contra, la petició de la Història de Mallorca fou acceptada i ocupada, després d'unes oposicions fetes a Madrid, per Miquel Duran. En realitat, vaig ser una de les persones clau per dur a terme aquest fet i connectar amb els membres d'un tribunal que votava Duran, tot i que també

s'hi presentà José Juan Vidal. Però aquest tenia un problema i és que no feia ni tres mesos que havia guanyat l'agregació càtedra d'Història Moderna de Càceres que pertanyia a la Universitat d'Extremadura. Però com que no volia traslladar-s'hi i quedar-se allí per sempre —ell sí que va acceptar l'agregació—, pensà que podia optar a una segona càtedra, la d'Història de Mallorca, sense haver-se-la ni preparat. Així —deia— tindria dues càtedres.

El seu error fou enorme, perquè el tribunal de la Història de les Balears, que estava assabentat de tot, d'antuvi va apartar Juan Vidal d'aquella oposició. En conseqüència, Juan Vidal tenia dues opcions: o no se n'anava a Càceres malgrat que oficialment entrava en la llista d'agregats, però sense poder activar la seva plaça si no es quedava, o continuava a Mallorca com a professor titular. Això és el que va fer, però passà bastant de temps fins que va ser catedràtic d'Història Moderna a Palma, molt després d'haver-me'n anat d'allà, i és que Nadal Batle tampoc el volia per haver estat l'home clau del candidat derrotat Bartomeu Barceló. Perquè a Mallorca, com a qualsevol altre lloc, hi podia haver corrupció i, òbviament, enemistats constants, com la que existia entre Nadal Batle i Bartomeu Barceló. Un exemple d'aquesta afirmació tingué lloc el 15 d'octubre de 1984 quan es va fer doctor honoris causa Tuñón de Lara, aquell nom que Barceló va obviar al no respondre a la pregunta que li va fer un estudiant durant el debat del rectorat. Ara Nadal Batle reivindicava Tuñón de Lara oferint-li, si calia, conferències a Mallorca.

Durant la meua estada a l'illa vaig dirigir —i en un cas s'inicià la investigació— algunes tesis doctorals que es varen presentar anys després a la Universitat de Barcelona o es publicaren en la península. I això que, com explicaré més endavant, no era gaire partidari que es fessin. Fou la primera la d'Ubaldo de Casanova que es va llegir a Mallorca el 1985, però no es va publicar fins el 2004, a l'editorial Amarú de Salamanca, quan l'autor, que no era mallorquí, ja portava anys fora de les Balears. El títol era: *Aproximación a la historia mallorquina del siglo XVII: política financiera y crisis de subsistencia*. Fou la segona la de Mateu Colom: *El tribunal de la Inquisición de Mallorca (1578-1700)*, presentada finalment en Barcelona el 2015, tot i que, com es veurà, l'autor ja va estar treballant durant anys sobre la Inquisició. Finalment la de Santiago Colomar, aquest va ser alumne meu a Barcelona, amb premi extraordinari de llicenciatura en 1994, però una diabetis A el va tenir apartat de la investigació. A la primavera del 2016, mesos abans de la meua jubilació el desembre de 2016, Santiago Colomar, nascut a l'illa de Formentera, presentà la seva tesi doctoral sobre un tema tan desconegut com interessant: *Una frontera olvidada. Atacs i desembarcaments de corsaris nord-africans a Catalunya, València i Balears (1571-1650)*.

De Mallorca me'n duguí material i bons records. Respecte al primer cas vaig investigar anant a l'Arxiu del Regne de Mallorca, al de Ciutat i fins i tot temes que es trobaven en el de la catedral. Quan marxí de l'illa me'n portí centenars, si no milers, de documents fotocopiats gràcies a la generositat del director de l'Arxiu del Regne, Antoni Mut. L'octubre de 1985, a Valladolid, on m'invità el professor Luis Miguel Enciso, ja vaig parlar de qüestions de Mallorca després del desastre de les seves Germanies i la repressió posterior. Però no fou fins l'any 2000 quan, ja a Barcelona, consultí tota aquella documentació i es publicà el meu llibre: *Un reino escondido: Mallorca, de Carlos V a Felipe II*. L'expressió "reino escondido" la va pronunciar Carlos V quan en 1541 va ser a Mallorca abans d'atacar l'Alger.

En aquest any, del 25 al 28 d'octubre, a Mallorca es va celebrar un congrés internacional bastant important per als mallorquins titulat: "L'orde de Malta, el regne de Mallorca i la Mediterrània". Vaig assistir-hi i trobí amics del passat com Antoni Mut, Isabel Moll o Pere de Montaner, entre d'altres, i aní, a més, perquè en l'última sessió, divendres a les 19.15 hores, es va parlar del meu *Reino escondido*. No va ser aquesta la darrera vegada que torní a Mallorca. En 2008, cap a l'abril, es presentà un altre llibre meu: *Jaume I i el seu regnat* i vaig veure alumnes i companys meus que havia conegut en els anys vuitanta del passat segle. Al començament d'una conferència meva em va donar la paraula un exalumne meu, Miquel Deyà i entre el públic hi havia companys de la meva època, com la medievalista Maria Barceló i el també medievalista Pau Cateura.

En l'apartat dels bons records haig de dir que deixí alumnes meus que han fet carrera com a historiadors. Un, Miquel Deyà, abans esmentat, que és ara el degà de la Facultat d'Història a Mallorca; l'altre, Gabriel Jover, és professor titular d'Història Econòmica de la Facultat d'Econòmiques de la Universitat de Girona. Aquest era aquell noi que en 1980, en acabar les classes, caminava amb mi des de Son Malferit fins al centre de Palma. Altres amics ja han desaparegut no fa molts anys, com Miquel Duran i Nadal Batle, que va morir amb cinquanta-dos anys i a qui dediqué aquesta sentida carta que es va publicar al diari *Balears Cultural* el 14 de desembre de 1997:

"Mira Antoni, jo ho tinc ben clar, si allà per Madrid algun beneit pregunta pel meu nom: ¿Qué es esto de Nadal? Els diré que poden fer una traducció al castellà per triplicat. Si volen poden anomenar-me Navidad Alcalde Nicolas". En aquell moment a la seu del rectorat, a l'edifici d'Empresarials, al costat de les Avingudes, no vaig poder evitar un somriure quan l'electe rector que havia de presidir l'encara no dissolta del tot la comissió gestora, Nadal Batle Nicolau, deia al ja dimissionari rector Antoni Ribera una de les seves típiques però divertides sortides de to. No feia gaire temps que jo el coneixia, des de la tardor de 1982, i ja n'hi havia sentit moltes i de ben sucoses. Certament calia

conèixer-lo una mica o, si més no, es corria el risc de desorientar-se. Perquè, què es podia pensar quan seriosament, però amb els seus ulls constantment picardiosos, afirmava, abans d'esclatar a riure, que ell el maig del 68 el va passar a París a dintre del llit... d'una francesa? No em va sorprendre, per tant, que l'estiu de 1987 em contaren l'escàndol que havia provocat la difusió d'unes afirmacions seves en una revista que va reproduir un diari de Mallorca: "Aquest rector que ha marxat de vacances a l'estranger ha gosat dir que creu en el bilingüisme del català i de l'anglès, i a més, que les dones no són més que un objecte de plaer."

Quan ja no era catedràtic d'aquesta universitat i només era a Ciutat fent un breu curs de doctorat, qui m'informava em va dir que no sabia ben bé que és el que havia molestat més la societat illenca si la primera o la segona d'aquestes afirmacions: el tema lingüístic, portat a un nivell burlesc, o el del feminisme vituperat. Vaig riure una altra vegada. Aquesta persona no coneixia Nadal, qui semblava, a més, trencar els límits de la seva ironia.

Ara no ric. Han passat tants anys des d'aleshores! El diumenge a la nit una trucada de Miquel Duran m'avisava del seu traspàs. Si encara era molt jove! Com havia passat? Les morts sobtades, els infarts no respecten realment ningú, ni tan sols intel·ligències tan despertes com la de Nadal. Perquè el rector Nadal, el catedràtic d'Ampliació de Matemàtiques que va aterrar l'estiu de 1982 per recalcar a la seva terra, era d'una intel·ligència superior. Ho era infinitament més —clar és— que la intel·ligència artificial que ell tant pregonava des del fons dels seus coneixements informàtics, massa sovint refregats davant els ulls de tots els qui en la primera meitat de la dècada dels vuitanta no estàvem en l'última línia de tan fulgurant invent. A la seva intel·ligència, a més, hi afegia una capacitat de treball difícil de seguir i una cordialitat i simpatia —quan volia— tan naturals com impossibles de plagiar. Sabia bé el que es feia i ho pogué comprovar en el mes en què, amb el suport de joves professors, s'involucrà en la conquesta —accepteu-me l'expressió— del Rectorat en les primeres eleccions que de veritat va haver-hi a la naixent Universitat de Palma de Mallorca.

Sovint ho tenia tot al seu cap, com si d'una gravadora es tractés. Recordo que dia darrere dia li demanava que havíem de fer un programa per escrit per enfrontar-lo a l'altra candidatura, però no tenia pressa, "que ho facin ells primer!" Només, bo i faltant escassíssims dies per a aquell ja històric debat que es feu a un diari de Mallorca, ell emprà tota una nit a casa meua per redactar-lo. A les set de la matinada se n'anava. Calia passar-lo a màquina, reparar-lo entre els nostres partidaris, preparar-se per a la batalla final. "Què bonica és la democràcia quan guanyes, Ernest!" Fou la primera frase que em va dir

després d'haver triomfat en totes les urnes de totes les meses electorals. Però ara havia de mantenir-se —la qual cosa sempre és difícil— i ho va fer amb energia.

Nadal ha estat sens dubte el rector que veritablement creà la universitat balear. Fou ell qui li va donar el nom actual, qui per primera vegada feu un claustre democràtic, uns estatuts universitaris, uns convenis amb altres universitats —les catalanes per endavant— però també de moltes de l'Estat i fins i tot europees. Creà una infraestructura que esborrava els edificis que malament pertanyien a l'ensenyament secundari com el de Son Malferit on vaig ingressar tot decebut el 1980. I no és cap exageració afirmar que el campus no existiria avui tal com és.

Del rector Nadal es poden dir moltes coses: unes de positives, altres —evidentment— de negatives, com les de qualsevol ésser humà. Només puc o vull recordar majoritàriament les primeres, aquelles que varen portar-se durant els millors anys del seu govern: des de les darreries del 1982 a la tardor de 1986. Vaig ser amb ell vicerector d'Ordenació Acadèmica entre el gener del 1983 i el 30 de setembre de 1986 i aprenguí molt del funcionament de la universitat. Sens dubte, tot això em va servir quan el juny del 1990 prenguí possessió del càrrec de director del Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona, ja de retorn al Principat des de l'1 d'octubre de 1987. I malgrat tot, també tinguí discussions amb Nadal Batle. Una fins i tot arribà a una dimissió verbal meva durant uns dies. Perquè Nadal abusava sovint del seu carisma, de la seva intel·ligència, d'una mal amagada —o potser millor fictícia— supèrbia intel·lectual, fins i tot amb els seus amics més propers. És fàcil dir-ho ara, és fàcil sobretot dir-ho per part de qui es desvinculà des de les darreries del 1986 de la Universitat de les Illes Balears, mai dels seus records, de la seva història, d'alguns amics. A causa de la història, precisament, discutírem Nadal i jo. Nadal tenia molt clar que la llengua no era una eina sinó una essència del país. Però no tenia tan clar que la història continuaria el seu deixant després. “Els historiadors mai es posen d'acord: són uns intel·lectuals de vegades massa venuts”. Sospitava d'alguns professors d'Història per no arrelar-se —deia— autènticament al país. Allò em va fer aixecar del seu despatx i no torní fins que no em va demanar disculpes. Tal com ell era degué fer-se-li molt difícil demanar-les. És curiós, però ara penso què pensaria Nadal en el darrer mes i mig de controvèrsies pel que fa a les Humanitats i a l'eix central de la història d'Espanya i dels seus pobles.

Que més dona ja! Nadal ha mort i abans ha patit —ho sé per referències més que per la seva veu— la lletjor de la democràcia quan perds. Potser s'equivocà i no va saber abandonar el poder en el moment oportú. El varen fer abando-

nar i l'abandonaren moltes amistats a l'instant de perdre'l. Mes el poder és tan eròtic! Per a ell, evidentment, acabà sent-ho. Però els defectes no poden esborrar les virtuts. Com a historiador no puc evitar el que es deia en el primer terç del segle XVII del rei Felip III. Tot i ser aquest un monarca rosegaltars, com afirmava l'ambaixador francès que es meravellava de les preocupacions reials pels pecats venials més lleugers, no es va lliurar de la crítica del seu temps. Felip III havia pecat per omissió, no per comissió i en un rei, es deia, era pitjor el primer pecat que no el segon. Del rector Nadal —més republicà que no monàrquic—, es podria dir que ha pecat per comissió, per massa coses fetes, per errors als que sempre porta un poder massa llarg. Però pecar per comissió ha significat la Universitat de les Illes Balears. L'omissió hauria estat avui dia la manca d'una universitat tan necessària per a aquest país.

CAP A LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

Però la idea de Barcelona seguia amb mi. Jo no havia anat a Mallorca amb la finalitat de quedar-m'hi per sempre, la qual cosa en aquella època ja li hagués agradat a la meva universitat. I potser aquesta possibilitat podia complir-se, si no fos pel problema familiar que durant anys m'acompanyà. Abans de tot, el 22 de desembre de 1982 va néixer la meva filla a Barcelona. Decidírem que la meva dona avancés el viatge i anés a casa dels seus pares, no fos cas que el part es complicués. Veia més garanties en els metges catalans que en els mallorquins, a més es donava la circumstància que el seu ginecòleg l'havia visitat quan anàvem a Barcelona. M'arriscava a no arribar a temps al part, ja que el meu càrrec de vicerector no em permetia abandonar l'illa fins el 19 de desembre. La meva filla fou sempre la primera raó que pesà en la meva consciència, ja que a Catalunya i, és clar a Barcelona, tenia moltes més possibilitats de cara al seu futur que no pas a Mallorca. O així ho creia, com així ha estat.

Però hi havia una segona raó, tant o més important que la primera. La meva mare portava anys vivint amb nosaltres a Mallorca, però la seva demència era real o pareixia ser-ho. A mitjan 1985 m'assabentí que a Sant Cugat i en la mateixa finca on vaig viure, uns veïns pensaven marxar l'any següent i venien el pis que, a més, estava paret amb paret amb el meu. Si aconseguia comprar-lo podia suposar un raig d'esperança al problema creat amb la meva mare, és a dir podríem estar junts però no regirats. D'altra banda, no es pot oblidar que la meva dona tenia els seus pares a Barcelona.

Ara bé, per fer això s'havia de tornar a la Ciutat Comtal i no era fàcil des que el primer govern socialista de Felipe González amb el seu ministre d'Educació José María Maravall, fill del famós historiador José Antonio Maravall, va treure

una llei de reforma universitària que es publicà en el *BOE* el 21 de setembre de 1983. Sempre recordaré aquella data que canvià evidentment tot el sistema universitari, ja fos per a bé o per a mal, segons la perspectiva amb la qual es miri. Per a tots aquells professors contractats, adjunts i en el fons *penenes* que esperaven una solució estatal, la llei era perfecta mitjançant la idoneïtat. Tots els professors que tinguessin cinc anys de docència podien presentar al ministeri una memòria que no passés de cinquanta pàgines explicant els motius pels quals ho feien, les classes i els cursos donats i el programa que pensaven fer per accedir a una plaça i la investigació que ja havien començat i volien acabar. En absolut era això una oposició, sinó més aviat el reconeixement de regularitzar el professorat no numerari, que des de la primeria dels anys setanta havia batallat tant —recordem l'aprovat general de la Universitat Autònoma de Barcelona— per aconseguir-ho. És a dir, per ser professor titular funcionari de l'Estat i en la universitat on en aquell moment es trobava. Per dur-ho a terme amb una certa discreció es formaven, bàsicament a Madrid, comissions de Lletres o de Ciències que aprovarien o no la petició sol·licitada. Aquest fou el cas de milers de *penenes*.

S'ha de tenir també en compte que les oposicions que presentava la llei per ser titulars a tots aquells que no s'havien beneficiat de la idoneïtat poc tenien a veure amb les repressives de l'Antic Règim. Constaven de dos exercicis. El primer era una combinació entre el currículum vitae, la concepció de la Història i el programa presentat amb una exposició màxima de noranta minuts. El segon era l'antiga lliçó magistral escollida per l'opositor. No hi havia res més. Això sí, la nova llei gairebé prohibia els trasllats de plaça d'una universitat a l'altra, com es feia abans quan ho demanaven aquells que volien tornar a la seva terra. Ara no, si algú volia canviar d'universitat havia de fer oposicions de nou, com si ell no hagués fet res, ja que la potestat del trasllat, anteriorment natural, ara requeia en els membres del departament on volia entrar el catedràtic o agregat-catedràtic. Així, una pretesa autonomia, que es volia feliç, podia convertir-se en una perillosa endogàmia, com mai abans s'havia vist.

Per acabar-ho d'adobar el tribunal que es creava des de la nova llei estaria format per cinc membres, però dos haurien de ser del departament on pertanyia la plaça, una qüestió que mai abans s'havia fet. Com que eren cinc, cabia la possibilitat que aquests dos del departament parlessin amb algun dels altres tres per votar una determinada persona, compromentent-se els dos primers a fer el mateix a la universitat del tercer si alguna vegada sortien com a membres. Així, qualsevol opositor que no comptés amb alguna ajuda del departament on volia anar, no tenia res a fer, malgrat que anys enrere hagués estat en el desitjat departament.

I això és el que em va passar. Cal tenir present que ja no podia tornar a l'Autònoma de Barcelona perquè l'única plaça d'agregat que hi havia l'ocupà García

Cárcel, a qui votaren a Madrid gairebé com un premi de consolació pel munt de vegades que es presentà i mai no sortia. Quanta raó tenia Joan Reglà quan volgué treure García Cárcel de València pensant en la tranquil·litat d'Emilia Salvador! El que Reglà no podia sospitar aquella tarda passejant els dos per la Gran Via de València és que el perill acabava de traslladar-me'l a mi anys més tard. Perquè García Cárcel, mentre jo estava fora, va fer creure als professors de l'Autònoma, incloent el mateix Fontana, que el seu pensament era com el d'ells, diferent —deia— al pretès més conservador meu. García Cárcel va ser la persona que més s'oposà al meu retorn. No volia tornar a passar allò que va patir en els setanta: que era un oportunista professor que ara militava —és un dir— en la Societat Civil Catalana.

Només quedava aleshores la Universitat de Barcelona, però tampoc era fàcil. La meua sort va ser que aquell departament no estava unit. Sense anar gaire lluny el seu cap Pere Molas no tenia bona relació amb un company seu, Carlos Martínez Shaw, que feia poc temps havia guanyat l'agregació-càtedra de Santander. Ell la va ocupar, però com que era vicerector i home de confiança del rector Badia Margarit aconseguí que Santander el deixés en comissió de servei durant un cert temps a petició del rector català. Però, és clar, si Carlos Martínez Shaw volia quedar-se a Barcelona calia treure una càtedra que quedava buida en aquell departament. Calien més coses perquè ell sabia que jo esperava tornar a Barcelona. Veia en mi un possible adversari, perillós perquè em trobava més a prop de Molas que no pas de l'exbandera roja que havia estat Martínez Shaw. Aquest trobà la solució: sortirien dues càtedres, la del departament i la que el rectorat creà també per al departament, però sense preguntar-ho. Això va significar que s'incrementessin les connexions entre Carlos i jo. De fet, mai s'havien trencat, ja que l'havia invitat al segon cicle de conferències que vaig organitzar a Mallorca, de la mateixa manera que també varen ser convidats Pere Molas, Eva Serra i Josep Maria Torras i Ribé. Tenia la seva lògica: eren aleshores els millors professors del Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona.

Carlos veia la jugada molt clara. Em va dir: "Mira, Ernest, las dos cátedras saldrán en un intervalo de tres meses, la primera sobre enero-febrero de 1986 y la segunda hacia mayo del mismo año. Solo quiero pedirte que me dejes la primera para mí, ya que tú tendrás que acabar el curso en Mallorca y en consecuencia coges la segunda". Vàrem quedar així, però ningú dels dos podíem imaginar que apareixeria un obstacle que de seriós no tenia res. Es tractava del professor, ja gran, Alfredo Sáenz-Rico Urbina, que durant anys i sota la protecció de Salvador Claramunt, el degà de la Facultat de Geografia i Història, havia estat i encara ho era secretari de la facultat. Aquest senyor es jubilava el setembre de 1986 i davant de les dues càtedres pensà que una podria ser per a ell i així es jubilava com a

catedràtic. Ja sabia que les oposicions ara eren molt més fàcils de realitzar i va començar a dir que signaria i es presentaria a les dues. En el fons el problema no era ell. Aquest problema havien de resoldre'l el degà Claramunt i el director del Departament d'Història Moderna Pere Molas, una mica empipat per la sortida de les dues càtedres sense haver-se'n assabentat. Perquè era un disbarat que un professor de seixanta-set anys, que mai havia fet cap oposició a agregació-càtedra, pogués guanyar enfront de dos catedràtics joves i historiogràficament molt més preparats.

Cap de les dues autoritats assenyalades van poder amb el secretari gran. Claramunt perquè havia estat el seu secretari i no es veia amb cor de fer-ho. El cas de Pere Molas va ser pitjor. En un determinat moment l'enemistat de Molas i Martínez Shaw passà per damunt de qualsevol avinença lògica. Molas pensà que si el secretari es presentava podia frenar Martínez Shaw i aquest aniria a Santander, d'aquesta manera guanyaria jo la segona i pagaria la pena d'anar també a la primera oposició, perquè així tots tres hi seríem. Escriure sobre tot això mostra fins a quin punt pot arribar la corrupció i l'odi a la universitat. Aquesta qüestió la patírem dues persones: el secretari gran per no dir-li la veritat i jo perquè, si volia anar a Barcelona, m'obligaven a presentar-me dues vegades a una plaça quan ja era catedràtic des de 1980-1981. Pitjor encara, perquè la nova llei socialista distingia entre catedràtics i titulars. L'oposició era la mateixa quant al currículum, al concepte d'*història* i al programa. Però diferia en el fet que en la càtedra no es demanava una lliçó magistral, sinó oferir un tema d'investigació inèdit.

En realitat, no tot és negatiu en la vida ni tan sols el que ara narraré, ja que per anar a aquestes càtedres vaig haver de fer dos treballs distints, atès que alguns membres del primer tribunal hi eren també en el segon. A la primera càtedra presentí una investigació que l'havia començat en l'Arxiu del Regne de Mallorca, el de la seva ciutat i fins i tot amb documents dipositats en la catedral, com ja he dit. Es tractava de la política mallorquina entre Carles V i Felip II, presentada parcialment en la conferència que doní a Valladolid en 1985 i que es va publicar en un petit llibre prologat per Luis Miguel Enciso. Molts anys després donaria peu al *Reino escondido*, ja citat. En la segona càtedra —Martínez Shaw ja havia guanyat la primera com havíem quedat, però sense cap vot per al secretari gran— la dificultat fou major. Si faltava alguna cosa per ajudar l'opositor que volia el departament que fos, aquell legalment podia afegir un perfil cronològic a la plaça. Això és el que demanà el secretari Sáenz-Rico: per obligació calia investigar sobre la Catalunya del segle XVIII, coneixedor ell i la majoria del departament que la meua investigació s'havia centrat sempre des de mitjan segle XV, el XVI i fins al XVII, però mai en el XVIII, ja que no tenia cap article sobre aquest segle.

A excepció de Martínez Shaw, que no hi era quan es va prendre aquesta decisió tan contrària a mi, d'Eva Serra, que ja tenia amistat amb mi des dels anys de l'Autònoma abans que passés a la Central de Barcelona, i de Josep Maria Torras i Ribé, la resta veia amb bons ulls la petició del professor gran, sense que Molas digués res. En el fons la majoria d'aquells membres del departament pensaven que si el secretari guanyava amb aquestes fosques estratègies, en el mes de setembre ell es jubilava, la càtedra quedaria de nou lliure sense l'interès de Martínez Shaw per treure-la. En conseqüència, creien que jo, fart de tanta adversitat, em quedaria a Mallorca i passat un temps, quan convingués, la càtedra tornaria a sortir i la guanyaria un d'aquests professors. En aquell moment no pensaven que si això era així, entre ells també hi haurien disputes.

Però altra vegada l'endogàmica visió departamental s'equivocà sense que Molas la pogués frenar. Perquè personalment sí que vaig trobar la sortida. Coneixia perfectament que la investigació sobre les Corts a Catalunya no s'havia fet. Ja havia investigat les Corts de 1599 —segle XVI, és cert i per tant no servia— però després, fracassades aquelles que es volgueren fer en 1626 i 1632 a petició del comte duc d'Olivares i de la seva proposta de la Unió d'Armes, es van celebrar les Corts de 1701-1702 —de Felip Borbó— i les de 1705-1706 —les de l'arxiduc Carles, conegut com Carles III—, ja en plena Guerra de Successió a la Corona d'Espanya. Si establia una comparació entre les tres Corts —1500, 1701-1702 i 1705-1706— ja no es podia dir que no era un treball del segle XVIII. I deia més: l'evolució de Catalunya al llarg de més de cent anys —on el bandolerisme català que el mateix Cervantes en el *Quixot* va dedicar unes pàgines al bandoler català Rocaguinarda— malgrat la guerra estava aixecant-se econòmicament.

Així les coses parlí amb el meu amic Rafel Conde a mitjan febrer i vaig demanar-li que en menys de dues setmanes m'enviés fotocopiats tots els documents d'aquelles Corts que en volums de l'Arxiu de la Corona d'Aragó existien dipositats en registres sobre les constitucions i lleis de les Corts de 1701-1702 i les de 1705-1706, perquè les de 1599 ja els tenia. Deu dies més tard arribaven a la central de correus de Palma via urgent les fotocòpies i en només tres mesos —març, abril i maig— tinguí el treball enllestí. Així la càtedra no pogué escapar-se, malgrat l'estúpida decisió del secretari gran que arribà a posar recursos administratius contra les dues càtedres, que òbviament no li varen servir per a res. Aconseguit el meu retorn, torní a Mallorca per acabar el curs i acomiadar-me, entre d'altres, del director de l'Arxiu del Regne de Mallorca, Antoni Mut, tot i que no seria l'últim cop que viatjaria a l'illa, ara ja com a catedràtic de Barcelona.

El 12 d'agost de 1986 arribava a la Ciutat Comtal, i em vaig assabentar que ja constava en la guia estudiantil que la facultat i els seus departaments sempre feien. Efectivament, hi apareixia com a nou professor en el curs de 1986-1987 amb

un horari extrem, tant pel matí com per la tarda-nit i amb més d'una assignatura que mai no havia donat. Tot això s'havia decidit abans d'haver pres possessió oficialment de la plaça que va ser el primer d'octubre. Que calia fer-ho era indiscutible perquè els estudiants havien de conèixer l'horari de les assignatures per matricular-se. Però l'acció departamental fou duta a terme sense consultar-me res. Semblava una rebequeria seva quan ja havia vessat la darrera gota del vas. Des d'aleshores la pressió que vaig encaixar feia que tingués els nervis de punta, justament en el moment en el qual ja havia guanyat. Al cap i a la fi s'estava atacant el meu orgull enfront de les constants negatives del departament. Fou aquell el que em va mantenir contra tota dificultat.

Però una vegada aconseguit el meu objectiu, la meua energia començà a decaure. Sabia que em trobaria en un lloc on no era ben rebut i sense cap mena de poder, no com en el cas de Mallorca. Em veia obligat a demostrar tot el que valia i a intentar apropar-me a poc a poc als membres del departament, a excepció dels noms que ja he dit. No podia deixar entreveure que desconeixia determinades qüestions d'aquelles assignatures i només tenia temps fins a finals de setembre, quan començava el curs. D'altra banda, el nou pis de Sant Cugat es va comprar a mitjan agost i s'havia de reformar; per tant, allí no hi podia treballar. Però tampoc podia fer-ho en el pis petit on vivia a l'arribar de València, allí hi havia els mobles que vam comprar quan vam casar-nos. A tot això hi calia afegir el fet de consolidar la meua mare com havíem quedat a Mallorca.

Cap al 20 de setembre de 1986 la situació s'estabilitzava, però ja havia tingut problemes amb la preparació d'aquelles assignatures per falta de temps i d'espai i vaig caure en una malaltia anomenada crisi de pànic deu dies abans del començament de les classes. Fins i tot un estudiant que ja no recordo em va dir: "Sembla que el departament estava esperant-lo amb moltes ganes, perquè no hi ha un altre professor que tingui assignatures tan diverses i en horaris molt separats." Davant d'aquestes circumstàncies vaig fer cas al meu metge de capçalera. Li expliquí el que m'havia succeït a l'anar en tren de Sant Cugat a Barcelona. En la mitja hora de trajecte vaig notar que el cor se'm disparava, se'm doblaren, o fins i tot més, les palpitations, que la suor es feia patent en tot el meu cos i tinguí la sensació que em moria. Òbviament no passà això, però durant uns vint minuts la impressió fou com si patís una tortura. Aquestes crisis podien repetir-se dos o tres cops per setmana. El meu metge no va dubtar en el diagnòstic i m'envià als psiquiatres germans Obiols. Aquests ho varen veure d'immediat i concloueren que ara em sortia l'estrès que havia sofert durant més d'un any.

Com que a la primeria d'octubre començava les classes, varen ser contundents. A la seva clínica de Barcelona del carrer Via Augusta, quasi cantonada amb la Diagonal, m'aconsellaren que hi anés dues vegades a la setmana per a inyec-

tar-me una mena d'anestèsia que em feia dormir pràcticament una hora en una de les habitacions que tenien habilitades per aquest tipus de tractament. A part, em prenia la medicació diària contra la depressió. La realitat és que el diagnòstic va ser encertat i continuí amb el tractament durant més d'un any i l'important és que aconseguí salvar el pitjor curs acadèmic de la meua vida: el de 1986-1987. Passà el mateix amb la problemàtica familiar quan la meua mare començà a patir demència. De cap manera va anar a una residència, estava en el pis petit i cuidada dia i nit per una persona, menys els dies de festa. En 1989 una alumna meua gran i que coneixia aquests temes m'ho aconsellà, i així es va fer fins el 2006 quan va morir.

Però tornant al curs 1986-1987, cap al mes de febrer ja em trobava millor i la prova més evident no va ser només que les classes ja les dominava, sinó que l'11 de febrer —el dia de l'aniversari de la meua dona— poguí mostrar-li un índex que acabava de fer sobre una petita biografia que publicaria Anaya en una col·lecció titulada Biblioteca Iberoamericana, una col·lecció amb cent llibres breus. A l'estiu de 1987 ja estava escrivint-lo amb el títol *Felipe II* i el subtítol *En sus dominios jamás se ponía el sol*, publicat en 1988 per la celebració del quart centenari de la Gran Armada de 1588. Sens dubte m'estava recuperant i encara tenia vida a la Universitat de Barcelona. I bé que ho varen veure aquells indiscolinats membres del departament. Perquè a finals de juny de 1987 ja els vaig dir que ni parlar-ne de repetir la broma de mal gust que m'havien fet un any abans. Seria la persona vituperada per ells qui diria quines assignatures volia i en quin horari combinant-les, és clar, amb les que tenien els altres professors. I vaig guanyar. Ara ja era un catedràtic de Barcelona, universitat que es pareixia més a la de València, vertical i clàssica, que no pas a l'Autònoma o a la de Mallorca. Un catedràtic a Barcelona se l'havia de respectar, no fos cas que després necessitaren alguna ajuda d'ell. A més, ja tenia prestigi en el món estudiantil. Diria que el mateix que Carlos Martínez Shaw, que era considerat un bon professor amb independència de les ideologies que cadascú pogués defensar. Perquè la resta del departament, a excepció d'Eva Serra i de Josep Maria Torras i Ribé i en part de Jaume Dantí, no tenien molt de carisma.

Entre 1987 i 1990 poques coses varen succeir a la Facultat d'Història de Barcelona. Es notava que els temps —ja en democràcia— havien canviat, com ja m'ho va dir Josep Termes que com a catedràtic d'Història Contemporània havia passat de la Universitat Autònoma de Barcelona a la Central. Els canvis també havien succeït en la valoració historiogràfica. El marxisme semblava desaparegut i s'imposaven els estudis polítics, fins i tot més que els econòmics, en relació amb les institucions polítiques —Generalitat, Corts, municipis— com era un exemple el cas de la pròpia Eva Serra. Ella va deixar de banda la seva investigació doctoral

Pagesos i senyors a la Catalunya del segle xvii. Baronia de Sentmenat, 1590-1729. (Crítica, 1988). Contràriament incrementà els coneixements de les Corts catalanes, com ja comentaré.

En tot cas hi ha dues qüestions que s'han d'assenyalar. Una que per a mi fou injusta. Va ser la convocatòria d'una comissió departamental de cinc membres, excepte un que pertanyia a l'Autònoma de Barcelona i que havia estat alumne meu abans de 1980: Lluís Roura. Aquella comissió estava formada per Pere Molas, com a president, i els altres dos catedràtics del departament, Carlos Martínez Shaw i jo mateix, a més d'un adjunt de Pere Molas que era Joan Bada. Com a aspirants a entrar al departament es presentaren tres persones: una que procedia de Molas —Miguel Ángel Martínez—, una altra de Martínez Shaw, que era Pere Fatjó, i un tercer, Agustí Alcoberro, deixeble d'Eva Serra —que no era a la reunió— i professor d'institut. Als tres se'ls va demanar que en una setmana havien de preparar una lliçó que exposarien durant una hora: la que cadascú volgués. El que passà set dies després revelava les febleses del departament. Aquell que tenia el suport de Martínez Shaw parlà de la revolució de preus i a la mitja hora ja havia acabat. No va dir res nou ni tampoc atractiu i es va comentar que la nit anterior no havia tingut temps de preparar pràcticament res perquè havia estat de festa. A més, semblava que gairebé es presentava obligat. El que no s'entén és que Martínez Shaw li donés suport fins al final. Entre els dos que havien completat l'hora hi havia una gran diferència. Miguel Ángel Martínez no era més que un llicenciat, camí del doctorat, bastant gris en conjunt, res a veure amb la brillantor d'Agustí Alcoberro.

Les votacions es varen repetir fins a quatre vegades. Les tres primeres foren idèntiques. Molas i el seu adjunt donaven suport a Martínez, Lluís Roura i jo a Alcoberro i Martínez Shaw continuava amb el seu deixeble. Tot seguia igual i la situació podia eternitzar-se sense que arribés a guanyar ningú. Per aquest motiu abans de començar la quarta votació demaní la paraula, pensant sobretot en Martínez Shaw. Vaig dir que dels tres candidats n'hi havia un que sempre treia un vot i, per tant, tenia poques possibilitats de sortir. Es votava per ordre cronològic, és a dir primer Molas, després Martínez Shaw, a continuació jo, Joan Bada i finalment Lluís Roura. En conseqüència, en la quarta votació o Carlos Martínez Shaw canviava el seu vot i per lògica seria cap a nosaltres, o jo cercaria votar perquè el guanyador tingués tres vots. Doncs bé, Molas continuà amb el seu, Martínez Shaw, per la seva banda, va fer el mateix i davant d'això em vaig afegir al grup de Molas, perquè Alcoberro continuaria amb dos i, per tant, sense sortir. Carlos havia preferit aquest joc abans d'enfrontar-se a Molas pensant també que Alcoberro era un nacionalista. Ell pagà els plats trencats, no sense la decepció meua per tot el que havia vist.

En el fons la força continuava tenint-la Molas, que era qui comptava amb més membres al departament. Mesos abans i en converses amb Molas vaig aconseguir en 1989 que un estudiant meu que havia acabat la carrera l'any anterior i havia fet una tesi de llicenciatura —les anomenades tesines— pogués entrar en el departament sense cap problema i gairebé per unanimitat. Al cap i a la fi el departament sabia que no hi havia historiadors del segle XVI, tret de mi mateix i que calia omplir aquestes absències. Àngel Casals, així es deia aquest deixeble meu, es beneficià d'aquest fet i encara ara dona classes a la Facultat d'Història.

Però a partir del mes de juny de 1990 tot canvià almenys una mica. Pere Molas deixava la direcció del departament i la successió només podia recaure en un nom: el meu, perquè no podia ser el de Carlos Martínez Shaw. Aquest pensà que sempre li seria més fàcil entendre's amb mi que no pas estar en oposició constant enfront de Molas. Conseqüentment la votació per escollir director del departament fou molt favorable en afegir-s'hi, a més, com a secretari una persona ben vista per tots, com va ser Jaume Dantí, catalanista d'esquerres que havia tingut contactes amb Eulàlia Duran, coeditora de Curial Edicions Catalanes. Això no obstant, la votació no va ser per unanimitat i no a causa dels estudiants, que em votaren, sinó per un professor, Joan Bada, que votà en contra, però que tres anys més tard es va abstenir reconeixent sota veu que s'havia equivocat en 1990.

El govern dels primers tres anys de la meva direcció va ser acceptat sense cap problema, perquè es varen saber els pressupostos del departament, perquè es tractava tothom per igual i es van dur a terme bastantes coses respecte a l'administració i a la investigació. Pel que fa a la primera cal dir que la Universitat de Barcelona va quedar distribuïda en divisions de Lletres, de Ciències, de Medicina, etc. Cadascuna d'aquestes, a més del rector i els vicerectors, tenia un president. Al de Lletres se li va ocórrer, pràcticament sense consultar amb els altres departaments, convertir els professors titulars interins de facultat en professors d'escoles universitàries. Això significava per als afectats una categoria inferior i un pagament salarial menor. Aquell dia no hi era a la facultat i no em vaig assabentar d'aquesta decisió burocràtica. Però vint-i-quatre hores més tard la meva secretària m'informà del tema i no dubté ni un segon. Li vaig dir que truqués a la divisió i anunciés la meva visita. Des de la Diagonal agafí el metro que m'apropà al centre on es troba el rectorat i les divisions. Sense hora concertada esperí que la secretària del president em donés audiència, ja que no pensava moure'm d'allà sense parlar amb ell. Una vegada aconseguida, el problema se solucionà en deu minuts. La decisió presa el dia anterior, i que afectava un bon professor i el millor demògraf que tenia la Catalunya moderna com era Valentí Gual, fou anul·lada. Gual continuaria de titular a la facultat i es demostrava, per si hi havia algun dubte, que sabia el que em feia i com fer-ho.

Pel que fa a la investigació en aquells anys aprofití el treball que presentí a la segona càtedra de Barcelona que tractava de les Corts catalanes i publicí diversos articles: “La legislació político-judicial de les Corts de 1599 a Catalunya” en la revista *Pedralbes*, VII (1987); “Un balance de las relaciones entre las Cortes y el país: los *greuges* de 1599 en Catalunya”, en *Estudis*, XIII (1988); “En torno a algunos de los *greuges* catalanes de 1701-1702 ¿un paso más hacia la revisión del neoforalismo?”, en *Homenatge al Dr. Sebastián García Martínez* (el meu antic company de València que morí jove, amb quaranta-tres anys), en Generalitat Valenciana, vol. II (1988); “La corte y el país en torno a las últimas Cortes catalanas de la edad moderna”, en *Studia Historica*, Universidad de Salamanca, vol. I (1988). Exactament amb el mateix títol però en català es publicà aquest treball en *Actes del Congrés d’Història Institucional*, Barcelona (1991). La data del volum demostra que la publicació es va fer amb retard, ja que el congrés se celebrà el 1988 com *Les Corts a Catalunya* i jo era membre del comitè científic que va organitzar Josep Maria Sans Travé, director de l’Arxiu Nacional de Catalunya. Aquest llibre prova també que en aquella època pocs s’havien dedicat a la investigació de les Corts a Catalunya, com fou el meu cas.

Però cap al 1990 comencí a deixar aquest treball perquè varen demanar-me altres coses i va ser la meua companya Eva Serra qui agafà el testimoni d’aquesta investigació, quan tan bon punt va acabar la part economicoagrària que estudià en la seva tesi doctoral, canvià el rumb cap a la història política i durant anys fou el referent català de les Corts al Principat. El seu llibre, que publicà conjuntament amb Josep Capdeferro, *La defensa de les Constitucions de Catalunya. El tribunal de Contrafaccions (1702-1713)*, Generalitat de Catalunya, 2014, síntesi de molts altres que havia escrit des dels anys noranta, fou gairebé un dels darrers que escriví perquè va morir al cap de pocs anys, en 2018.

Ara bé, cap a la primeria dels anys noranta, quan jo dirigia el departament, es va posar en marxa un congrés, les directrius del qual i gran part del seus participants que varen escriure comunicacions els vaig triar jo. La meua breu presentació en el volum I d’aquest congrés posà de relleu algunes coses importants. Abans de tot, la celebració periòdica de congressos convocats pel Departament d’Història Moderna, un fet que no succeïa gaire en el nostre país. Però en 1993 el departament ja comptava amb tres reunions congressuals: la primera convocatòria de 1984 fou de tipus general, poc focalitzada en regnats o qüestions més específiques; la segona de 1988 es va dedicar a l’època de Carles III Borbó —segle XVIII—; el tercer, aquest de 1993, se centrà en temes aleshores menys tractats: segles XV-XVII, majoritàriament del 1479 fins al 1713-1714. Perquè calia fer-ho, tanmateix. I per això calia també comptar amb la unitat a la vegada que la diversitat del meu departament que havia cercat incrementar.

Unitat per poder ultrapassar els dos congressos anteriors, si no hagués estat així els membres del departament no haguessin aconseguit res. Diversitat perquè tothom ha desitjat reeixir en objectius ben plurals, cronològicament i temàticament. Per això es buscà uns temps gairebé no tractats, sobretot aquest erm que historiogràficament representava el cinc-cents. El regnat de Ferran II ja feia anys que l'havia tocat Vicens Vives, encunyant el concepte de *redreç*. Al segle XVII l'anomenada revolta dels Segadors o crisi de 1640 John Elliott, entre d'altres, la va estudiar, però no era definitiva, com tampoc ho era l'increment econòmic i social a Catalunya de finals del segle XVII. En tot cas, des del cinc-cents cap endavant s'havien de treballar les institucions catalanes des de les reials a les locals i municipals, sense menysprear les més representatives del país com foren les Corts i la Generalitat. Tampoc s'havien d'oblidar els assumptes econòmics i socials, com així mateix els religiosos en segles d'afermada espiritualitat o creure que els culturals, artístics i festius posseïen menys entitat.

Una lectura de l'índex de cadascun dels dos volums d'aquest congrés titulat *Les institucions catalanes (segles XV-XVII)* posa de relleu que la presentació meva era correcta, però fa veure, a més, la qualitat d'historiadors que vingueren de València, Mallorca, l'Aragó, inclús de Castella i de territoris internacionals. En el volum I, en què John Elliott parlà en la conferència inaugural de "Catalunya dins d'una Europa de monarquies compostes", es poden observar les següents àrees: institucions reials a Mallorca, València, Catalunya, el Rosselló i, fins i tot, per finalitzar la comunicació de la historiadora castellana Virginia León Sanz sobre "El fin del pacto: la autoridad real y los últimos años del Consejo de Aragón". Més endavant les Corts i la Generalitat on aparegueren també historiadors aragonesos, a més de tots els esmentats dels distints territoris de la Corona d'Aragó. De la mateixa manera passà amb les institucions municipals. Però el volum II no va ser menys important amb la presentació de les institucions econòmiques, les religioses, els grups socials, l'ensenyament, art i festa i la història i ideologia, on per esmentar un nom molt conegut Eulàlia Duran parla de "La Cort reial com a centre de propaganda monàrquica: la participació morisca en l'exaltació messiànica dels Reis Catòlics". S'acabà el congrés amb la sessió de cloenda donada per Pere Molas i amb la memòria d'aquest que feu Jaume Dantí, on es poden veure les xifres importants de les comunicacions i l'increment dins de tot (trenta comunicacions) el segle XVI.

Mes i mig més tard i dissortadament coincidint amb el lamentable incendi del Gran Teatre del Liceu va ser investit doctor honoris causa per la Universitat de Barcelona el professor anglès John Elliott, actuà com a padrí el catedràtic més antic del nostre departament: Pere Molas. La situació en el departament era molt estable i em trobava animat al ser-ne elegit director durant tres anys més, el mà-

xim de temps que permetia la Universitat de Barcelona. Va ser aleshores el moment més oportú per fer entrar en el departament sense cap problema Agustí Alcoberro, rebutjat en 1989. Els anys següents foren tranquils permetent-me combinar la direcció, la docència universitària i la investigació.

En aquestes línies vull assenyalar la nova col·lecció de monografies històriques que l'editorial Curial i el seu director Max Cahner m'encarregaren a finals de 1989. Es tractava de la Biblioteca d'Història dels Països Catalans i abastava els volums des del segle XIII fins al XIX. Es volien editar tota una sèrie de llibres que podien fins i tot aparèixer en algun cas aïllats, però que es publicaven conjuntament a Curial. A més, com a coordinador podia fer-ho amb certa facilitat donada la meua biografia itinerant. En el *Diari de Barcelona* del 3 d'octubre de 1989 per posar un exemple vaig dir: "L'historiador ha de tenir contacte amb el territori del qual parla. No és el mateix fer una història de Mallorca a dos-cents quilòmetres de distància, que viure-hi sis anys. Un dels objectius d'aquesta Biblioteca és fer estudis d'història comparada. Només en la mesura que aquests existeixin ens podrem adonar de les semblances i de les diferències entre els diferents territoris dels Països Catalans, perquè es parteix de l'existència d'uns vincles comuns — culturals, lingüístics, històrics— entre tres dels quatre territoris que van formar la Corona d'Aragó, malgrat que mai no hi va haver una entitat política superior que no fos la monarquia." Dissortadament només es publicaren quinze llibres, perquè Curial entrà en retrocés i la llarga malaltia de Max Cahner enfonsà la idea. Avui dia no sé en quines biblioteques del Principat hi són aquests llibres. Però en la Biblioteca de Catalunya es troben tots. Una qüestió semblant pot succeir a les universitats i, en conseqüència, davant de tantes adversitats, passo a citar les obres per si algun lector vol conèixer-les.

Jaume Dantí (1990): *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*.

V. L. Salavert i Fabiani i V. Graullera i Sanz (1990): *Professió, ciència i societat a la València del segle XVI*.

Jaume Suau (1991): *El món rural mallorquí segles XVIII-XIX*.

Ximo Company (1991): *L'art i els artistes al País Valencià modern (1440-1600)*.

M. Àngels Pérez Samper (1992): *Catalunya i Portugal el 1640*.

Mateu Colom (1992): *La Inquisició a Mallorca (1488-1578)*. La seva tesi doctoral, com es veurà, és la continuació cronològica d'aquest llibre.

Manuel Ardit (1991 i 1993): *Els homes i la terra del País Valencià (segles XVI-XVIII)*, 2 vols.

Antoni Segura (1993): *Burguesia i propietat de la terra a Catalunya en el segle XIX. Les comarques barcelonines*.

Lluís Roura (1993): *Guerra gran a la ratlla de França*.

Enric Riera (1994): *Els afrancesats a Catalunya*.

Gerard Mora (1995): *Els orígens del capitalisme a Mallorca (1776-1895)*.

Pere Molas (1996): *Catalunya i la casa d'Àustria*.

TEXTOS DOCUMENTALS

Michael B. Strubell (1992): *Consideració del cas dels catalans*.

Francesc Pasqual de Panno (1993): *Motines de Catalunya*, a cura d'Isabel Juncosa i Jordi Vidal

Això no obstant, durant la meua direcció de departament varen succeir coses que no es poden oblidar. Malauradament en 1994 morí Enric Riera Fortiana, professor titular funcionari que caigué probablement per un infart quan a la platja jugava a futbol amb un dels seus fills. Això significava que quedava vacant una plaça i un any abans havia entrat al departament Joan Lluís Palos, professor que provenia de l'Autònoma de Barcelona i persona inicialment addicta al catedràtic Molas i de pensament conservador. A més, en 1994 Eva Serra, a qui coneixia des de 1972 a la UAB, vingué a parlar al meu despatx per preguntar-me què feia i com ho veia. He de dir que Eva Serra era una de les millors professores del meu departament. Per aquest motiu Josep Fontana, qui juntament amb la seva enorme biblioteca havia arribat a la recent creada Universitat Pompeu Fabra, va demanar a Eva Serra que anés a treballar amb ell a aquesta universitat. Li vaig aconsellar que fes el que ella realment volgués i marxà a la Pompeu.

A poc a poc, i sense pretendre-ho, algunes coses anaven canviant i més quan el juny de 1996 vaig haver de deixar la direcció del departament perquè oficialment ja no hi podia continuar i fou Pere Molas qui tornà a ser de nou el director. Poc després es va convocar una plaça de titular per al departament i es tenia la idea que fos Joan Lluís Palos qui l'ocupés. Però al setembre, quan encara no havia passat el termini perquè qualsevol doctor pogués signar aquesta titularitat, tingué lloc un fet inesperat. Eva Serra va voler tornar a parlar amb mi però ja no era el director. Em va dir que, amistats a banda, li era impossible col·laborar amb Fontana, donada la seva enorme capacitat de treball. El problema s'agreuja quan ell exigia als qui l'envoltaven que estiguessin a la seva alçada. Eva era molt bona però incapaç de seguir l'inesgotable historiador, al qual admirava de tot cor. Endemés a la Pompeu es va crear una carrera d'Humanitats i Eva podia donar classes de Moderna o no. Em preguntà què podia fer i amb l'amistat que ens unia des de feia molts anys trobí la solució: "Però Eva —li vaig dir— no fa ni un mes que ha sortit una titularitat en el nostre departament, signa-la perquè la guanyes segur. Tu ja ets funcionària titular, has estat en el departament i no tens cap competidor, perquè Palos no és tu. Signa-la, tindràs el meu suport." Era setembre de 1996 i Eva signà.

Quan es publicaren en el *BOE* les firmes dels dos aspirants el nerviosisme s'apoderà del departament i no només de Joan Lluís Palos. S'hi afegia també una altra qüestió que incendià els ànims. Carlos Martínez Shaw se n'havia anat de Barcelona per aterrar a la Universitat Nacional a Distància —la UNED— i la lògica s'imposava; quedava vacant la càtedra que ell ocupava i que uns mesos més tard, al novembre, sortiria el seu concurs en el *BOE*. Concursarien per aquesta plaça quatre companys meus i membres del departament: Fernando Sánchez Marcos, María Ángeles Pérez Samper, Josep Maria Torras i Ribé i Eduard Escartín. Si es pensa en un terratrèmol això és el que començava a manifestar-se en el departament, on abans del desembre s'havien triat els dos professors que podien ser-hi en ambdues vacants. En la titularitat el president seria jo i el secretari Pere Molas. Aquí hi podien haver dos catedràtics o si el sorteig ho permetia algun altre, però també hi hauria titulars de l'Estat. En la càtedra el president era Molas, jo el secretari i la resta seria a sort, tres catedràtics més de fora.

Com es pot veure, la línia protocol·lària de l'antiguitat es va mantenir entre Molas i jo, entre la càtedra i la titularitat, tot acceptat per la reunió departamental, a la qual es va presentar aquesta solució. Però els maldecaps continuaren. El 20 de desembre de 1996 es va fer com tots els anys per aquestes dates el final del primer trimestre del curs. Solia ser una petita festa que començava amb un preludi musical de piano cap a les dotze del matí i normalment acabava cap a les cinc de la tarda. A l'hora de dinar es trobaven els professors amb els representants de l'alumnat i les converses majoritàriament tenien un to distès amb les vacances i les festes nadalenques ja molt a prop. Al voltant de dos quarts de cinc de la tarda vaig pujar al meu despatx i una mitja hora més tard tocaren a la porta, i al dir que passés a qui fos, vaig veure en Pere Molas que volia parlar amb mi amb discreció.

Per començar abordà el tema de la càtedra. Ell era partidari, sense cap dubte, de Fernando Sánchez Marcos. Al cap i a la fi, havia estat alumne seu, després van ser companys des de molts anys abans i en 1984 va guanyar la darrera titularitat d'Història Moderna mitjançant les oposicions antigues; no fou beneficiat per les posteriors idoneïtats que sí afavoriren María Ángeles Pérez Samper i Josep Maria Torras i Ribé. Això era important i, a més, era un home fidel, em digué Pere Molas. Tots aquests comentaris cercaven un objectiu: que jo votés Sánchez Marcos, com assenyalava Molas, quan es convoqués l'oposició i es decidís quin aspirant guanyava. Arribat a aquest punt li contestí que em semblava bé tot el que em plantejava, però que hi havia un altre tema del qual no havíem parlat i era la titularitat. Tot seguit em digué: "Això no té cap problema. Eva torna i s'haurà de treure una altra plaça per en Palos." Aquí acabà la conversa, desitjant-nos mútuament unes bones festes i jo marxí amb la idea que tot estava resolt.

Això no obstant no fou així, com es va poder veure el 2 de febrer de 1997. Aquest dia a les quatre de la tarda es reuní la comissió de la titularitat i a les cinc es presentaven els dos signants. Aquests seixanta minuts, però, varen ser un temps de discussió constant. Pere Molas es va desdir de tot allò que havíem parlat el 20 de desembre de 1996. Què havia succeït? Quina o quines persones el varen influenciar? No puc saber-ho, encara que sí intuir-ho, tot i que no es pot demostrar. El cas és que Pere Molas defensà en cos i ànima Joan Lluís Palos. Li vaig recordar tot el que havíem parlat aquell dia de desembre, però tant era! Fou tal la discussió que una professora titular del tribunal, Rosa María Capel, en veure la situació va dir que no es trobava bé i al dia següent presentà la dimissió per no formar part de la comissió i tornà a Madrid. El tribunal, per tant, es va quedar amb quatre membres, ja que els dos convocats s'havien presentat el dia anterior. En conseqüència, l'oposició, on hi havia el catedràtic de Cantàbria, José Ignacio Fortea, una professora titular de Valladolid, Rosa María Pérez Estévez, a més de nosaltres dos, començà el dia 3 a la tarda, continuà el 4 i el dia 5 es votà. A petició de Pere Molas cadascú de nosaltres vàrem haver de fer un informe per separat justificant el nostre vot, quan normalment es redacta un escrit conjunt que signen tots. Eva Serra guanyà amb tres vots: el meu, el de Fortea i el de Pérez Estévez.

Pere Molas va votar Joan Lluís Palos i, com una mena d'enrabiada, no va anar al sopar que tradicionalment el guanyador de l'oposició invita al tribunal. Des d'aleshores el Departament d'Història Moderna va quedar sumit en una crisi permanent. Tres mesos més tard, enmig d'una irritació que es detectava fàcilment, no va sortir Fernando Sánchez Marcos, però tampoc el seu adversari més directe: Josep Maria Torras i Ribé, el qual quan se li feia alguna pregunta fora de la seva àrea d'investigació, no podia contestar. Eduard Escartín tampoc va donar el to. Finalment es va votar María Ángeles Pérez Samper com un camí intermedi per assolir més aviat la moderació. Però va resultar inútil, ella també era de Pere Molas, encara que no tan fidel com Sánchez Marcos. El departament havia quedat ja trencat. La majoria dels seus membres estaven amb Pere Molas, a excepció de Gual, Eva Serra, Alcoverro, Elisa Badosa i Casals.

Perquè deixebles n'he tingut, no molts ja que en el fons pensava com el professor Armillas de la Universitat de Saragossa que tampoc era partidari de dirigir un gran número de tesis doctorals. Parlant un dia amb ell em va dir: "Sabes, dirigir tesis doctorales parece que sea un privilegio para el director, pero se ha de pensar más allá. Si tienes un alumno cuatro años investigando, por mucho que sea con beca, le haces doctor, y luego ¿dónde le pones?" I tenia raó. Molt sovint em negava a propostes que em feien per dirigir una tesi. Abans de tot a l'alumne li preguntava si tenia un treball fora de la universitat. Si em deia que no, la meua resposta sempre era negativa. Tot el contrari de Pere Molas, un dels professors

que més tesis doctorals dirigia. De vegades, fins i tot, si l'alumne, començada ja la investigació, canviava de director. Fou el cas de Maria Adela Fargas, la tesi de la qual la va dirigir al final Pere Molas. Es tractava d'una tesi que impresa va rebre el títol de *Família i poder a Catalunya, 1516-1626. Les estratègies de consolidació de la classe dirigent*. El pròleg del llibre lògicament havia de fer-lo el seu director, Pere Molas, que era especialista de la segona meitat del segle XVII.

Però ni ell ni la doctoranda saberen què fer a l'hora de trobar una editorial per a la seva publicació. Va ser aleshores quan vaig intervenir, malgrat el problema que hi havia hagut amb Eva Serra. Aquella tesi es publicà, entre d'altres coses, perquè era un treball majoritàriament del segle XVI i sempre havia cercat incrementar els coneixements del cinc-cents. A aquest fet cal afegir la relació d'amistat que tenia amb Josep Maria Sans i Travé, director de l'Arxiu Nacional de Catalunya i persona que també portava les publicacions de la Fundació Noguera, que pertany al Col·legi de Notaris. El 1988 ell va dirigir el congrés "Les Corts a Catalunya", les actes del qual es van publicar en 1991. Des d'aleshores vàrem establir una bona amistat, la qual s'incrementà quan em va demanar que escrigués el pròleg al volum III dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya, anys 1578 a 1611* titulat "La Generalitat en la cruïlla dels conflictes jurisdiccionals". Es va publicar el juliol de 1996 i el pròleg en qüestió anava de les pàgines IX fins a la XLVI, amb una llarga llista de notes a peu de pàgina. En veure el pròleg Josep Maria Sans va agrair molt l'extensió, em comentà que serviria d'exemple als historiadors posteriors a l'hora de fer la seva introducció, ja que Sans va ser el director dels deu volums dels *Dietaris*. En conseqüència, mesos més tard li demaní a Josep Maria Sans i Travé que publicués el llibre de Maria Adela Fargas i va sortir al mercat el novembre de 1997. Semblava que la crisi, creada pel retorn d'Eva Serra a la Universitat de Barcelona, podia ser superada però no va ser així.

En 2002 el meu primer alumne ocupava la titularitat d'Història Moderna del departament quan ja Joan Lluís Palos havia solucionat el seu problema. Però tant era!, Pere Molas continuava amb la idea de la desfeta anterior i es va animar Maria Adela Fargas perquè signés aquella plaça que havia sortit al BOE. A aquesta titularitat també s'hi presentà Agustí Alcoberro. Per entendre's, es tractava d'un deixeble meu i de l'important historiador que vaig col·locar en el departament el 1994. Però no va guanyar cap dels dos aquella plaça. El tribunal, que presidia, tenia com a secretari Valentí Gual, que en tot moment va estar al meu costat. De fora vingueren el catedràtic gallec Baudilio Barreiro de l'escola d'Antonio Eiras i els professors Siro Villas, que depenia de Pere Molas, i David González Cruz, proper a Carlos Martínez Shaw. Aquest últim ja no hi era al departament, sinó a la UNED de Madrid i això volia dir un tarannà més aviat espanyolista que no pas catalanista. Evidentment Àngel Casals i Agustí Alcoberro, sense cap mena de dubte, eren considerats homes de la terra.

Aquests tres professors es varen beneficiar d'un error comès per Àngel Casals, el titular interí, que s'oblidà —cal dir-ho tot— de presentar per escrit el seu currículum. Després del primer exercici el trio de fora demanà que Casals fos expulsat i davant de la forta discussió de Valentí Gual i meva s'acceptà que continués, però només amb tres vots, situació que gairebé el desqualificava. Agustí Alcoberro va passar millor, però tampoc guanyà. Qui sí ho va fer fou Maria Adela Fargas amb el vot dels tres professors externs. La *vendetta* —es pot dir així— de Pere Molas semblava que havia tingut èxit, però va oblidar-se d'un punt important. Era cert que Àngel Casals no presentà el seu currículum, però també era cert que hi havia un paper del rectorat on es deia, oficialment, que el titular interí era Casals. Això, portat als serveis jurídics de la Universitat de Barcelona, va fer que la votació a Maria Adela Fargas fos desestimada. Un any més tard, el 2003, el mateix tribunal va tornar a jutjar l'oposició i de nou passà el mateix o pitjor. Ara Casals i Alcoberro, amb millor expedient que Fargas, eren expulsats després del primer exercici i ella guanyava un altre cop.

Novament els serveis jurídics ho varen anul·lar. El tribunal no podia valorar en el primer exercici els fets objectius de Casals i Alcoberro i ho va fer. En tot cas en el segon exercici, la lliçó magistral, cada membre podia tenir una opinió més subjectiva i agradar-li més un treball que un altre i votar el que considerés oportú. El que no podia fer era valorar els fets objectius dels currículums personals. És curiós que els dos, que no pogueren passar, anys després varen ser professors agregats de la Llei catalana d'universitats. I també és curiós que Maria Adela Fargas guanyés anys més tard una oposició, però de fora de Catalunya, i finalment tornés a la Universitat de Barcelona. L'equip de Pere Molas va fer de tot per aconseguir-ho.

El tema d'Àngel Casals fou una llàstima, perquè havia estat el meu primer deixeble i qui començà la sèrie de treballs d'investigació que per iniciativa meva varen cobrir tot el segle XVI. En l'any 2000 va publicar-se la seva tesi doctoral, llegida en 1995, amb el títol *L'emperador i els catalans. Catalunya a l'Imperi de Carles V (1516-1543)*. És a dir, fins que Carles V se'n va anar fora de la península des del lloc català de Palamós, on va escriure unes instruccions molt conegudes al seu fill Felip. Àngel Casals considera que en els anys posteriors l'emperador estava molt allunyat del Principat i que, en tot cas, seria el seu fill, el jove i després rei Felip II, qui hauria d'enfrontar-se a problemes que se li presentarien en els anys venidors.

Però aquests anys centrals del segle XVI han estat estudiats per un altre deixeble meu, Jordi Buyreu. Aquest noi va ser qui dos anys abans de començar la seva investigació ja m'havia demanat fer-la. Li vaig dir que no volia dirigir-li la tesi perquè no tenia treball, la qual cosa sí que vaig fer quan passat un temps vingué a

dir-me que ja tenia feina. En conseqüència, sabent on s'havia quedat Casals i en quines dates començava Miquel Pérez Latre, vaig proposar-li a Jordi Buyreu una tesi doctoral que anava a ser la clau d'enllaç entre els estudis de Casals i els que Pérez Latre, de qui ja parlaré, feia. L'obra més important de Jordi Buyreu, la seva tesi, va publicar-se a l'editorial Dalmau en 2005 amb el títol *Institucions i conflictes a la Catalunya moderna. Entre el greuge i la pragmàtica (1542-1564)*. El subtítol ja informa de la contraposició en aquells anys dels greuges de les Corts catalanes enfront de la pragmàtica reial. O sigui, entre la terra i la monarquia. Tots els problemes catalans d'aquella època apareixen, incloent les Corts de 1547 i 1552 i l'actuació dels virreis, amb una documentació difícil de superar. Buyreu va veure l'Arxiu de la Corona d'Aragó, l'Arxiu General de Simancas, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i molts altres que es poden constatar en les abreviacions de l'inici del seu treball.

Ara bé, no vull deixar d'explicar el dia de la presentació de la seva tesi doctoral, perquè segurament va haver-hi molt poca activitat en aquelles vint-i-quatre hores. El dijous 11 de març de l'any 2004 es va produir l'atemptat terrorista a l'estació d'Atocha de Madrid, on varen morir 193 persones. Tot això és ben conegut i no continuo. L'endemà dia 12 es va decidir que a tot Espanya i Catalunya també romandrien tancats tots els edificis públics, incloses les universitats, és clar. Però aquest mateix dia era quan estava programada la lectura de la tesi de Jordi Buyreu. El tribunal en qüestió estava format pel seu president, Giuseppe Galasso, catedràtic de la Universitat Frederic II de Nàpols; Carlos Hernando com a secretari i vinculat a la Universitat Complutense de Madrid; Antoni Simon, catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona; Teresa Canet de la Universitat de València i Valentí Gual, tots tres com a vocals. Però ¿què es podia fer si Galasso ja havia arribat el dijous a la nit en avió des de Nàpols, si Teresa Canet ho havia fet el dia 12 a les dues del migdia de València i Carlos Hernando aterrà a Barcelona a la tarda del dia 11 de març, per no dir d'Antoni Simon que viu a Girona i de Valentí Gual a la Conca de Barberà? Podia suspendre's la presentació? Josep Maria Sans i Travé, com a director de l'Arxiu Nacional de Catalunya, em va oferir l'arxiu en forma discrecional per al tribunal i el doctorand, però es trobava a Sant Cugat. Finalment, en explicar la situació al deganat de la meua Facultat d'Història Moderna, es van oferir a obrir-me la porta d'entrada i així des de les quatre de la tarda fins a les set es va poder llegir la tesi. En acabar es tancà de nou tot l'edifici. El tribunal i el doctorand anàrem a sopar menys el professor Simon Tarrés que havia de tornar a Girona i no portava cotxe.

L'enllaç entre Àngel Casals i Jordi Buyreu quedava lligat, però què cal dir de Miquel Pérez Latre? Aquest va ser un bon alumne meu i d'Eva Serra. Tenia molt d'interès en investigar els darrers anys de Felip II i endinsar-se en el segle XVII, almenys fins a la Guerra dels Segadors. Pérez Latre, qui ja duia en el seu cos l'ADN

d'historiador, demanà dues beques d'investigació. Una de la Universitat de Barcelona i l'altra de la Pompeu Fabra, on aleshores —1994-1996— es trobava Eva Serra com a professora. Li varen concedir les dues però havia de triar-ne una i es va decidir per la de la Pompeu Fabra. Pensà que en el meu departament ja hi havia prou gent i, per contra, a la Pompeu com a modernista només hi era Eva Serra. De fet, la direcció oficial de la seva tesi requeria sobre Eva, però pràcticament també sobre mi, que era el president del seu tribunal. Això no obstant, Pérez Latre s'equivocà quan Eva Serra tornà al nostre departament però ell no i poc després fou acomiadat. Per sort Josep Maria Sans i Travé el contractà com a arxiver, un treball que ja li va bé donada la seva capacitat investigadora i a hores d'ara continua a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Una capacitat investigadora que queda palesa en els seus dos llibres —fruit de la tesi doctoral— que portaren llum a molts desconeixements de les darreres dècades del cinc-cents i anys inicials del segle XVII, tot subratllant l'estudi de la Diputació del General de Catalunya durant aquest període. Els llibres en qüestió són els següents: *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*, amb pròleg d'Eva Serra i publicat a Eumo Editorial, el gener de 2004 i *La Generalitat de Catalunya en temps de Felipe II. Política, administració i territori*, amb pròleg meu i publicat en l'editorial Afers, el setembre de 2004.

Si Pérez Latre ja tractà la Diputació del General de Catalunya, la darrera tesi doctoral que vaig dirigir fou la de Francesc Xavier Riera, que ha investigat la Generalitat però en els anys de Ferran II, totalment desconeguda fins el 2016. La tesi es troba ara a la biblioteca de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona. A aquest deixeble no calia preguntar-li prèviament si tenia una feina perquè treballava i ara el que necessita és temps per completar la investigació fins el 1516. D'alguna manera es tracta d'una resposta favorable a l'obra de Vicens Vives de 1936-1937 coneguda com *Ferran II i la ciutat de Barcelona*. En el cas de Riera, en lloc de la ciutat s'estudia la Generalitat. L'obra, que està prop d'imprimir-se, ha tardat tant precisament pel seu treball, un bon periodista que divideix la setmana en dues feines. Els primers dies fins el dijous és a Barcelona donant classes en el TecnoCampus de Mataró i el grau de Comunicació Audiovisual de la Universitat de Barcelona. El cap de setmana marxa a Madrid, ja que és un dels periodistes importants del servei d'informatius d'un canal de televisió estatal.

En una paraula, les tesis doctorals que vaig dirigir a la Universitat de Barcelona sempre van cercar incrementar els coneixements catalans des del regnat de Ferran II fins el de Felip III, segon de Catalunya. Tot això es pot veure en el dossier monogràfic de *La Catalunya del segle XVI* que coordiní en la revista *Afers*, número 60, vol. XXIII, Catarroja, 2008. En ell i després de la meva presentació una sèrie d'historiadors importants varen escriure sobre temes fonamentals del

segle XVI català que continuen tenint la mateixa vigència. Tots ells o bé provenien del meu Departament d'Història Moderna, com Valentí Gual, Elisa Badosa, Àngel Casals, Jordi Buyreu, Miquel Pérez Latre, o bé de la Universitat Autònoma de Barcelona, ja que havia establert lligams amb ells, com foren els casos de Maria Antònia Martí Escayol, Oriol Junqueras i Ignasi Fernández Terricabras. Recomanano al lector aquest dossier perquè s'apropa molt a les qüestions essencials de la Catalunya del segle XVI. He parlat de les relacions que vaig establir amb el professorat del Departament d'Història Moderna de la Universitat Autònoma que dirigia el professor Antoni Simon Tarrés, una vegada que tots ells es varen separar convenientment de Ricardo García Carcel.

La connexió va anar creixent des de finals dels anys noranta del segle XX i és clar al llarg de les dues primeres dècades del XXI. Quan vaig necessitar un investigador principal per a un projecte d'investigació del Ministeri de Ciència i Tecnologia, Antoni Simon em va recomanar el seu deixeble Oriol Junqueras, amb qui treballí juntament amb altres membres del meu departament com Jordi Buyreu, per exemple, entre els anys 2002-2005. La relació amb l'Oriol va ser molt bona, fruit de la qual aní, com a mínim, sis vegades al programa *En guàrdia* que es feia a Catalunya Ràdio per parlar d'esdeveniments de la Catalunya Moderna durant una hora més o menys que durava l'emissió. Aquest s'emetia cap a la una del migdia dels diumenges, però solia gravar-se dues setmanes abans. En el programa col·laboraven el professor Enric Calpena, com a director, i Oriol Junqueras que era —diguem-ho així— el fiscal que feia preguntes a la persona invitada. Sempre era sobre temes interessants i el format era amè. Amb el temps el programa va anar adquirint molt de prestigi en tot Catalunya, i la prova és que a hores d'ara es continua fent. El 2010 l'Oriol va convertir-se —venia del 2009— en eurodiputat.

Recordo que quan va morir la seva mare al voltant de la primavera del 2010 aní al tanatori a donar-li el condol a l'Oriol. Em va comentar que ella hagués preferit que continués com a historiador i que no es posés en política. Li vaig respondre el següent: “Mira Oriol, potser la teva mare tingui una part de raó. Amb aquesta decisió perdem un bon historiador i falta saber com seràs com a polític.” Els esdeveniments canviaven amb el temps i Brussel·les i Estrasburg són lluny de Barcelona. Els treballs de l'Oriol i el meu propi anaven per camins diferents. Això no obstant, el 8 de setembre del 2012 ell presentà en el Museu d'Història de Catalunya el meu breu llibre *El com i el perquè del Compromís de Casp (1412). Història i debat*. El setembre de 2011 havia estat nomenat president d'Esquerra Republicana de Catalunya, tot i que en la targeta de l'acte apareixia el presentador com a professor de la Universitat Autònoma de Barcelona, que ho era, ja que demanà l'excedència el primer d'octubre d'aquell 2012. Una cosa era indiscutible: cap presentació d'un llibre meu havia tingut tant de públic. La sala gran del museu es va

omplir i hi havia gent dreta. El motiu era el meu llibre o la presència del presentador Oriol Junqueras? La pregunta sembla retòrica i la resposta apunta al segon. Allí mateix es varen vendre cinquanta exemplars. Després ens hem vist en alguna ocasió abans del 2017, però ja no hem coincidit més.

Cal, però, tornar a temps anteriors i a fets importants que també varen tenir lloc a Catalunya: els congressos que vaig dirigir des de finals del 1998 fins a l'octubre del 2016. Cap al setembre de 1997 vaig rebre una telefonada des de Madrid de Carlos Hernando de part de la Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V que s'havia creat per a la investigació de la història d'ambdós reis. Carlos Hernando em demanava que dirigís el congrés de Felip II a Catalunya a finals de 1998. Li vaig dir que em donés un parell de dies per pensar-m'ho, després d'haver-li fet algunes preguntes com ara si el congrés era hispànic o podia ser internacional, amb noms ben coneguts; si el congrés acceptava qualsevol llengua que provingués del llatí, a excepció de l'anglès en què també podien presentar-se comunicacions, i que el congrés mai rebutjaria el català: "con eso ya contábamos", em va dir Carlos. Al cap de pocs dies vaig contestar-li afirmativament i ell va afegir que jo tindria tot el poder de decisió del congrés i que, en tot cas, només podria fer alguna matisació el president de la Societat Estatal, Juan Carlos Elorza, la qual cosa mai no va succeir.

El congrés es va titular: "Felipe II i el Mediterráneo" i la publicació de les actes constà de quatre grans volums, les ponències i les comunicacions dels quals es van fer la darrera setmana de novembre de 1998 i els dos primers dies de desembre que es van celebrar a Roma. La presentació del congrés la vaig llegir en castellà, "por ser esta la lengua koiné, franca se hubiera dicho en la Edad Media", tal com es va expressar el pare Miquel Batllori, davant de la internacionalitat dels seus assistents, inclosos historiadors del sud de la Mediterrània —Tunis, Algèria i el Marroc— que per primera vegada eren invitats a un congrés hispà. Ja aleshores, en 1998, quan encara no s'havien imprès les actes abans esmentades i algun dels seus textos mai s'havien investigat, vaig escriure: "Espero también, por esto mismo, que este congreso empuje más hacia adelante el inicio de una investigación renovada en el siglo XVI catalán, que todavía està en mantillas, aunque parece querer salir en estos momentos de la cuna del nacimiento que más de cuarenta años atrás iniciara Joan Reglà" (vol. I, p. 22). I evidentment podia dir-ho perquè en els volums hi ha més d'una ponència i força comunicacions al voltant de Catalunya, València, Mallorca i l'Aragó, tant fos el primer volum d'economia, el segon que es referia als grups socials o el tercer i el quart que estudiaven la monarquia i els seus regnes, ja en l'àmbit peninsular, de relacions amb l'exterior o de contraposicions entre la cort i les Corts. No cal insistir —abans ja s'ha dit— que els índexs dels volums ho reflecteixen tot.

Sens dubte l'èxit del congrés sobre Felip II facilità que un any i mig més tard, també a Barcelona, es convoqués un altre congrés internacional el febrer de 2000, concretament del 21 al 25, tot commemorant el cinquè centenari del naixement de l'emperador Carles V escollit pels set representants de la noblesa alemanya. La mateixa Societat Estatal em va demanar que el dirigís amb el títol: “De la unión de coronas al Imperio de Carlos V”. Per entendre's, això volia dir que les ponències i les comunicacions haurien de cenyir-se —si era possible— entre 1479 i 1530. S'ha de pensar que al llarg del 2000 es varen celebrar quatre o cinc congressos en mitja Europa, però quan es varen publicar les actes en tres volums el 2001 es pogué comprovar que havia estat una important cita internacional. Vaig invitar menys gent però no faltaren cap dels millors historiadors europeus. I diria més, la participació catalana fou superior a l'anterior aplec. Per donar un exemple, en l'epígraf “El proceso institucional en los reinos de España” (vol. I) hi ha tres comunicacions sobre Corts a Catalunya, sobre les institucions regionals valencianes i el Gran i General Consell de Mallorca.

S'ha de dir que gairebé malalt, com estava, el pare Miquel Batllori va tenir unes paraules d'inauguració per centrar-se en algun aspecte que no s'havia desenvolupat com calia. En primer lloc “la unió de les corones, com és ben sabut, no implicava pas un Estat unit” (p. 23), afirmació ben clara quan n'hi ha tants —cada cop menys— que pensen el contrari. El pare Batllori en les seves pàgines va entrar fonamentalment en la pobresa catalana demogràfica i comercial a Amèrica al llarg del segle XVI, ja que la reina Isabel de Portugal, la dona de Carles V que governava la monarquia hispànica quan l'emperador no hi era, assenyala “la norma d'Isabel la Catòlica en el seu testament, sobre les Índies per als castellans” (p. 24). No vull estendre'm més amb aquests comentaris, però sí diré que la seva participació va ser una de les últimes actuacions en públic del pare Miquel Batllori. I acabo, la cloenda d'aquest congrés varen fer-la tres grans historiadors d'aquell moment: Giuseppe Galasso, “Il progetto imperiale di Carlo V”; Luis Miguel Enciso, “Huellas de la hispanización de Carlos V” i Felipe Ruiz Martín, “Carlos V en Italia (1529-1530)” (vol. III).

L'any 2004 des de Madrid em preguntaren si una part del congrés que volien organitzar en commemoració del cinquè centenari de la mort de la reina Isabel en 1504, es podria fer a Barcelona. La comissió havia pensat en tres ciutats diferents: Valladolid, Barcelona i Granada. Els motius són fàcils d'explicar. En la primera es varen casar Isabel i Ferran i hi anaven sovint. Barcelona també era important per als reis i en les escales del Palau Reial Major tingué lloc el 7 de desembre de 1492 l'atemptat regicida a Ferran II i era un esdeveniment indiscutible per portar el congrés a la ciutat davant totes les tensions que aleshores hi hagueren, tal com ha mostrat Valentí Gual en el seu llibre *Matar lo Rei* en “Episodis de la Història”,

342, Barcelona, 2004. De Granada poc es podia afegir si pensem en el 2 de gener de 1492, quan l'emirat islàmic passà a mans de la monarquia. Vaig respondre que no calia fer-me la pregunta, ja que Barcelona sempre havia estat de tot cor una ciutat atractiva i cortès, com ja ho havia expressat Cervantes al *Quixot*. En conseqüència, era necessari donar els passos i establir on anava a celebrar-se, ja que ningú posaria cap entrebanc. Tot això significà que vaig ser membre de la comissió assessora i com a seu per a la celebració del congrés trií la Casa d'Àsia. Allí durant dia i mig i sota el títol: "La expansión aragonesa y castellana. Europa, África y América" varen participar historiadors catalans, valencians i aragonesos, com Àngel Sesma, Teresa Canet, Emilia Salvador, Valentí Gual, Agustí Alcoberro o Salvador Claramunt, entre d'altres, com es pot veure en l'índex del volum I, que es publicà en el 2007. No va ser un congrés molt gran i en el meu cas no vaig anar ni a Valladolid ni a Granada. Però almenys ningú podria dir que els catalans deien no davant la història política, institucional i cultural.

Amb relació als congressos que es varen organitzar al llarg de tots aquells anys s'ha de dir el que passà en 2016, és a dir el cinquè centenari de la mort de Ferran II. A tot l'Estat poca cosa es va fer. Alguna conferència a Madrigalejo (Extremadura) on va morir el rei. Altres en diverses universitats com Granada, València o Saragossa i sobretot el congrés celebrat a Salamanca en setembre de 2016, patrocinat per Iberdrola i dirigit pel professor Antonio-Miguel Bernal. S'arribà a dir que aquest congrés es feia en homenatge a Ferran II i el seu director al llarg dels primers mesos d'aquell estiu del 2016 em va insistir molt en el fet que hi anés perquè era una de les poques persones que coneixia bé el rei. Vaig anar-hi i aquí ve la meva sorpresa quan vaig veure el títol de les actes del congrés que es va publicar en el 2017: *Modernidad de España. Apertura europea e integración atlántica*. De tot l'índex, la introducció d'Antonio-Miguel Bernal i el punt primer, on apareixíem els que havíem anat per parlar de Ferran II, tan sols agafà la primera tarda del congrés. La resta ja era una altra temàtica, motiu que va fer que abandonés Salamanca i tornés a Barcelona. En definitiva, no havia estat un congrés dedicat a Ferran II.

En realitat, l'únic congrés que es va fer sobre Ferran II en el 2016 va ser aquell que patrocinà l'Institut d'Estudis Catalans, del qual havia estat nomenat membre pocs anys abans. L'Institut em va demanar la direcció d'aquest projecte que tingué lloc majoritàriament en la seva seu el mes d'octubre del 2016, les actes es publicaren el 2018 amb el següent títol: *Ferran II i la Corona d'Aragó*. Cal felicitar l'Institut i tota la seva Secció Històrico-arqueològica per la seva idea que aconseguí posar en marxa. Aleshores es varen superar tots els obstacles que es veien en Ferran II, un rei que es casà amb la castellana Isabel la Catòlica, però un rei que no va estar molt de temps a Catalunya. Ara bé, el contingut de la taula d'historia-

dors que actuaren durant aquella setmana d'octubre en posà de relleu la categoria, ja foren medievalistes o modernistes. Perquè els anys del regnat de Ferran II es troben en un temps al qual no solen arribar els primers, mentre que els segons veuen clarament el segle XVI des de Carles V. Personalment vaig intentar triar els millors historiadors de banda i banda que tractaren els valuosos estudis d'Història d'avui dia.

En primer lloc l'economia, analitzant els trets agraris, manufacturers, gremials i financers fent veure —així ho va assenyalar Antoni Furió— que no hi havia tanta diferència, com sol dir-se, en el pagament de despeses que feu Castella, com les que es varen dur a terme a la Corona d'Aragó, inclosos els territoris italians de Sardenya, Sicília i Nàpols. En segon terme s'estudià la diversa composició de la societat des de la gran noblesa fins a la pagesia, inclosos els camperols de remences, i també les clares diferències entre les elits oligàrquiques i la menestralia. A més, no podia deixar-se de banda la realitat religiosa entre el catolicisme imperant i les minories religioses perseguides per part de la Inquisició. Les institucions, la pròpia cort reial, les Corts i les diputacions del general juntament amb la delegació reial dels lloctinents generals o virreis varen ser temes d'una gran importància històrica. Tampoc deixà de tractar aquest congrés l'incipient humanisme i el món literari i artístic, així com les relacions exteriors i la política expansiva de Ferran II. En el fons vint-i-tres historiadors catalans, valencians, mallorquins, algun aragonès i un italià van aconseguir fer el millor congrés sobre Ferran II del 2016, amb un bon assessorament d'un comitè científic format per Antoni Simon, Flocel Sabaté, Àngel Casals com a secretari i la direcció meva.

Abans d'acabar aquestes memòries fent una selecció dels meus llibres que per a mi eren els més importants dels diversos territoris dels Països Catalans, no oblidó dos fets que, amb una separació d'uns quants anys, demostren una vegada més la corrupció acadèmica que havia en aquell Departament d'Història Moderna. M'estic referint als anys 2007 i 2019 concretament. En el primer va haver-hi una reunió departamental molt imprevisible. Es buscaven dos doctors que passarien a ser professors associats contractats amb 12 crèdits. És a dir, per donar classes en dues assignatures cadascuna d'elles. Era l'última moda de la universitat, almenys a les catalanes i suposo que també a la resta de l'Estat que, per cobrir la marxa d'altres que es jubilaven, feien uns contractes gairebé ridículs. Si un titular funcionari per donar vint-i-quatre crèdits rebia prop de 3.000 euros, aquests associats en el millor dels casos, per la meitat de la feina cobraven uns 500 euros mensuals. A més, havien de treballar en algun altre lloc que no fos la universitat, perquè aquell pagaria els costos socials i de sanitat. La universitat així era la gran beneficiada d'uns pobres estudiants d'anys enrere que encara tenien l'esperança d'arribar algun dia a ser-ne professors titulars. En aquesta línia el meu departament va tenir dos grups per treballar allí.

És evident que en el meu cas, proper a la jubilació, ja tenia poc poder al departament. Però de cop i volta la situació canvià. Hi havia hagut una discussió ben forta entre Pere Molas i Joan Lluís Palos. Aquest darrer s'allunyà de Molas, aconseguint el suport de Fernando Sánchez Marcos i d'altres companys seus. Va anar a més. S'aproximà a mi i em va dir que podíem unir-nos per donar suport al seu candidat, Xavier Baró, i un alumne meu, Jordi Buyreu, que donava classes fora de la universitat i, per tant, reunia les condicions demanades. Ja no recordo els noms de l'altre grup. Però Molas i els seus professors veien que si això ho acceptaven no tindrien aleshores suficients vots per al seu grup.

En conseqüència, el debat era segur i durà molt de temps. En un moment donat la directora del departament, María Ángeles Pérez Samper, demanà al secretari Jaume Dantí —ja ho havia estat amb mi— que llegís els reglaments del departament i així ho va fer. Els vaig oir i amb certa discreció diguí que tornaren a llegir un punt que no acabava d'entendre. Sorpresos Dantí ho va repetir i li vaig dir: “Acabes de llegir que la direcció del departament ha de presentar els pressupostos tots els anys. Com a mínim fa més de cinc que no ho haveu fet. Em sembla que hauré de dir-ho al rectorat.” Tot era un bluf però el varen acceptar i no es va discutir més. Baró i Buyreu acabaven d'entrar en el departament.

Quatre anys més tard, el 2012, va morir la professora Elisa Badosa, una altra persona no gaire ben vista en el meu departament, entre d'altres coses perquè venia de la Facultat d'Econòmiques. Va estar uns anys amb nosaltres, i utilitzo aquesta paraula perquè Elisa Badosa, que en sabia força d'economia i en el monogràfic sobre Catalunya que es publicà en el 2008, ja citat, hi era ella, va situar-se més amb Eva, Gual, Casals i jo mateix, que amb la resta. Mesos després d'haver mort, però encara en el 2012, es va imprimir el seu darrer llibre *La Barcelona del Barroc a través d'una família de comerciants: els Amat*, editat per Fundació Noguera i, en realitat, també a petició meva. No cal dir qui és el director de publicacions: Josep Maria Sans i Travé.

El desembre de 2016 em vaig jubilar definitivament. Ara ja no tenia cap força. Entre el 2012 i el 2013 entrà una altra associada napolitana: Ida Mauro, activa i més aviat del grup de Pere Molas i també de Joan Lluís Palos, perquè Xavier Baró se n'havia anat a una altra universitat. L'any 2019 es va treure una plaça i es presentaren Buyreu i Mauro. Jo ja no comptava i Buyreu va perdre sense pal·liatius. No sé res més d'aquell departament perquè ara no és només de Moderna. Hi ha diferents seccions departamentals i em refereixo a aquesta que més m'apropa a l'època en la qual vaig ser professor. Es tracta de la secció d'Història Medieval, Paleografia, Diplomàtica i Història Moderna. En aquesta, com en altres, la historiografia, sense abandonar les institucions polítiques, girà sobretot cap als estudis politicosocials —noblesa, burgesia, pagesos, menestrals— i també els culturals i

religiosos, sense oblidar, però això ja és més personal, l'anomenada Història de l'Alimentació que ha personificat bàsicament Antoni Riera. Ara bé, en els programes d'estudis hi ha una assignatura que ho diu tot amb relació als canvis històrics: "Pensar en Història", que en Moderna la imparteix Ida Mauro. La resta d'àrees no cal citar-les aquí.

Epíleg

Una selecció dels llibres sobre els territoris on vaig treballar

De València, on em vaig formar inicialment, cal assenyalar:

- *València en la crisi del segle xv*, Edicions 62, Barcelona, 1976.
El seu origen és la meva tesi doctoral.
- *Jaume I a través de la Història*, Tres i Quatre, València 1984, 2 vols. Reeditat el 2009 a València en el PUV (Publicacions de la Universitat de València), en un sol volum i amb alguna aportació nova entre el 1984 i el 2009. Cal dir que aquest llibre es refereix tan sols als cronistes i historiadors valencians fins el 2009 en el segon cas. Potser convindria fer estudis semblants en la resta de territoris de la Corona. Per cert, en el llibre es fa una síntesi de la conquesta del País i la seva conversió en Regne. En aquest capítol hi ha una dura crítica al llibre de l'aragonès Antonio Ubieto Arta que en 1975 publicà una obra mediocre, com a mínim, titulada *Orígenes del Reino de Valencia*. Segurament si no hagués estat per la seva actuació amb Reglà i Miquel Izard, ja descrita, no sé si m'hagués allargat tant, tot i que per exemple la darrera batalla que Jaume I donà als musulmans valencians la situa a més de cent quilòmetres de la capital, quan es va fer en el Puig, segons la crònica del rei. Curiosament el governador civil d'Alacant en 1975 felicità Ubieto per aquest llibre d'ideologia anticatalanista.
- *Jaume I i el seu regnat*, Pagès Editors, Lleida, desembre del 2007.

De Catalunya. A banda de la sèrie d'articles que han aparegut en revistes i alguns han estat citats al llarg del text, cal esmentar:

- La direcció, juntament amb la medievalista Coral Quadrada, del volum III, *La forja dels Països Catalans, segles XIII-XV*, dins de *La Història*,

Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, febrer de 1996. La Introducció: “Temps d’expansió i temps de crisi” va ser escrita només per mi (p. 17-73).

- Pròleg al volum III dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*: “La Generalitat en la cruïlla dels conflictes jurisdiccionals (1578-1611)”. Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència, Barcelona, juliol, 1996 (p. IX-XLVI).
- *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós (1319-1387)*, Pagès Editors, Lleida, 2015.
- *La fi de la dinastia catalana. Joan I i Martí l’Humà*, Editorial Afers, Catarroja-Barcelona, 2021.

De Mallorca

- *La Corona de Aragón en la época de Felipe II*, Cátedra de Felipe II. Colección Síntesis, Universidad de Valladolid, 1986. En aquest llibre breu per primer cop vaig escriure sobre Mallorca: “Mallorca en el ojo del huracán: la conflictividad in crescendo en el Mediterráneo occidental (1557-1565)”.
- *Un reino escondido: Mallorca de Carlos V a Felipe II*, Sociedad Estatal para los Centenarios de Felipe II y Carlos V, Madrid, 2000.
- “Algunas consideraciones sobre el Reino de Mallorca en la época de Felipe II”, en *Felipe II ante la Historia*, Universidad de Valladolid, 2020.

Sobre la Corona d’Aragó i fins i tot sobre la monarquia dels Àustria

- *El Imperio Hispánico, 1479-1655*, Grijalbo Mondadori, Barcelona, 1995.
- *Los Trastámara. El primer linaje real de poder político en España*, Pasado & Presente, Barcelona, 2019.

Per acabar s’ha de dir que, a petició d’Edicions 62, vaig completar en sis volums *La Història del País Valencià*, (1988-2006), vaig dirigir en tres volums *La Història de les Illes Balears* (2004), *La Història d’Andorra* en un volum (2005) i finalment *La Història de la Corona d’Aragó*, en dos volums (2007).

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Títols publicats

- 1/1 Pere PUJOL, *L'urna d'argent de sant Ermengol, bisbe d'Urgell* (1927)
- 1/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Paquimeres i Muntaner* (1927)
- 1/3 Josep M. MILLÀS, *Documents hebraics de jueus catalans* (1927)
- 1/4 Josep de Calassanç SERRA-RÀFOLS, *Forma conventus Tarraconensis*, vol. I, *Baetulo-Blanda* (1928)
- 2/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1a part (1926-1950)
- 2/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 2a part (1952)
- 3 Josep PUIG I CADAFALCH, *La geografia i els orígens del primer art romànic* (1930)
- 4 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *La població de la Grècia catalana en el XIVè segle* (1933)
- 5 Joan BERGÓS, *L'escultura a la Seu Vella de Lleida* (1935)
- 6 Manuel TRENS, *Ferrer Bassa i les pintures de Pedralbes* (1936)
- 7 Francesc PRAT, *L'aqüeducte romà de Pineda* (1936)
- 8 Ernest J. MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal, «rei dels catalans». Vist a través dels registres de la seva cancelleria* (1936)
- 9 Josep PUIG I CADAFALCH, *Noves descobertes a la catedral d'Egara* (1948)
- 10 Joaquim CARRERAS I ARTAU, *Lepistolari d'Arnau de Vilanova* (1950)
- 11 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. I (1950)
- 12 Marià RIBAS, *El poblament d'Ilduro. Estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Iluro* (1952)
- 13 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. II (1952)
- 14 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955)
- 15 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955)
- 16 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. III (1956)
- 17 Emili VIGO, *La política catalana del Gran Comitè de Salut Pública* (1956)
- 18 Joaquim MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II* (1957)
- 19 Josep MASCARÓ, *Els monuments megalítics a l'illa de Menorca* (1958)
- 20 Enric MOREU-REY, *Els immigrants francesos a Barcelona (Segles XVI al XVIII)* (1959)
- 21 Lluís G. CONSTANS, *Francesc de Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador del General de Catalunya* (1960)
- 22 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282*, vol. I (1962)
- 23 Josep BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica* (1963)
- 24 Àngel MARTÍNEZ i Joan VICENTE, *El poblat ibèric de Puig Castellar. Excavacions dels anys 1954-1958* (1966)
- 25 Enric MOREU-REY, *Revolució a Barcelona el 1789* (1967)
- 26 Eufemià FORT, *El Llibre de Valldossera* (1968)
- 27 Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I* (1968)
- 28 Josep LLADONOSA, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524* (1970)
- 29 Gaspar FELIU, *La clerecia catalana durant el Trienni Liberal* (1972)

- 30 Rafael BASTARDES, *La representació del Sant Crist al Taller d'Erill* (1977)
- 31 Manuel SEGRET, *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca* (1978; reimpr., 2005)
- 32 Pere FREIXAS, *L'art gòtic a Girona. Segles XIII-XV* (1983)
- 33 Montserrat PAGÈS, *Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat* (1983)
- 34 Josep BAUCCELLS, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona. Catàleg de còdexs i pergamins* (1985)
- 35 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. I, *El domini carolingi a Catalunya*, 1a part (1986)
- 36 Mercè VILADRICH, *El «Kitāb al-'Amal Bi-l-ašturlāb» (Llibre de l'ús de l'astrolabi) d'Ibn al-Samḥ. Estudi i traducció* (1986)
- 37 Josep M. MARQUÈS, *El cartoral de Santa Maria de Roses (Segles X-XIII)* (1986)
- 38 Ramon d'ABADAL, *Els temps i el regiment del comte Guifred el Pilós* (1989)
- 39 Miquel COLL I ALENTORN, *Guifre el Pelós en la historiografia i en la llegenda* (1990)
- 40 Mercè VIDAL, *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres* (1991)
- 41 Isidra MARANGES, *La indumentària civil catalana. Segles XIII-XV* (1991)
- 42/1 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri. Segles XI-XV*, vol. I, *Estudi històric* (1991)
- 42/2 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri. Segles XI-XV*, vol. II, *Col·lecció diplomàtica* (1991)
- 43 Francesc AMORÓS, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell, 1616-1617. Una crònica de la cort de Felip III* (1992)
- 44 Eduard JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba* (1992)
- 45 Ramon PLANES, *La descripció dels arxius municipals catalans fins a la fi del segle XIX: l'Arxiu de la Ciutat de Solsona* (1993)
- 46 Constantin MARINESCU, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)* (1994)
- 47 Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari de M. Milà i Fontanals*, vol. III, *Anys 1881-1884* (1995)
- 48/1 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant* (ed. facsímil, 1995)
- 48/2 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282* (ed. facsímil, 1995)
- 49 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ i M. Assumpta GINER MOLINA, *Índex codicològic del 'Viage literario' de Jaume Villanueva* (1998)
- 50 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. I, *Barcelona. Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya* (1998)
- 51 Francesc FONTBONA (dir.), *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (1999)
- 52 Josep M. FIGUERES, *El primer diari en llengua catalana. 'Diari Català' (1879-1881)* (1999)
- 53/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-698)* (1999)
- 53/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 2a part, *Diplomatari (docs. 699-1478)* (1999)

- 53/3 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 3a part, *Diplomatari (docs. 1479-1873). Mapes. Índex* (1999)
- 54/1 Antoni RUBIÓ I LLUCH (ed.), *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 1 (1908; ed. facsímil, 2000)
- 54/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH (ed.), *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 2 (1921; ed. facsímil, 2000)
- 55 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.1, *Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat* (2000)
- 56 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409). Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria* (1947; ed. facsímil, 2001)
- 57 Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, 1907-1942 (2002)
- 58 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.2, *Barcelona: Biblioteca de la Universitat (II)* (2001)
- 59 Francesc FONTBONA (dir.), *Repertori de catàlegs d'exposicions col·lectives d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (2002)
- 60 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. III, *Barcelona: Arxiu Capitular, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de les Carmelites Descalces, Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puel·les, Arxiu Històric de Protocols, Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats, Biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, Apèndix* (2003)
- 61/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. V, Santiago SOBREQUÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-386)* (2003)
- 61/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. V, Santiago SOBREQUÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 2a part, *Diplomatari (docs. 387-630). Mapes. Índex* (2003)
- 62 Josep PUIG I CADAFALCH, *Josep Puig i Cadafalch. Escrits d'arquitectura, art i política* (2003)
- 63 Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)* (2004)
- 64 Jordi BOLÒS, *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya* (2004)
- 65 Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor* (1908; ed. facsímil, 2004)
- 66 Jaume RIBALTA, *Dret urbanístic medieval de la Mediterrània* (2005)
- 67 Elisabet FERRAN, *El jurista Pere Albert i les 'Commemoracions'* (2006)
- 68 Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica* (2006)
- 69 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 1, *Anys 1880-1888* (2006)
- 70/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH (cur.), *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-328)* (2006)

- 70/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH (cur.), *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 2a part, *Diplomatari (docs. 329-649). Mapes. Índex* (2006)
- 71 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1620-1714)*, vol. I, *Barcelona: Biblioteca de Catalunya* (2006)
- 72 Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II, *De 1942 als temps recents* (2007)
- 73 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. I. Llibre dels feits del rei En Jaume* (2007)
- 74 Lluís NICOLAU D'OLWER, *Democràcia contra dictadura. Escrits polítics, 1915-1960* (2007)
- 75/1 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1a part (1926-1950; ed. facsimil, 2007)
- 75/2 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 2a part (1952; ed. facsimil, 2007)
- 76/1 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955; ed. facsimil, 2007)
- 76/2 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955; ed. facsimil, 2007)
- 77 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 2, *Anys 1889-1900* (2008)
- 78 *Discursos inaugurals de les institucions científiques catalanes a cavall dels segles XVIII i XIX* (2007)
- 79 Louis BARRAU i Jaume MASSÓ, *Cròniques catalanes*, vol. II, *Gesta comitum Barcinonensium* (1925; ed. facsimil, 2007)
- 80 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. II. Crònica de Bernat Desclot* (2008)
- 81 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. IV (2008)
- 82 *El costumari del monestir de Sant Cugat del Vallès* (2009)
- 83 M. Teresa FERRER i Manuel RIU (dir.), *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, vol. I.1, *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians 1067-1213* (2009)
- 84 Eulàlia MIRALLES, *Sobre Jeroni Pujades* (2010)
- 85 Noemí MONCUNILL, *Els noms personals ibèrics en l'epigrafia antiga de Catalunya* (2010)
- 86 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. III. Crònica de Ramon Muntaner* (2011)
- 87 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 3, *Anys 1901-1915* (2011)
- 88 Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional sobre la cultura catalana medieval* (2011)
- 89 Rosa Maria ASENSI, *Inventari dels materials etruscs procedents de col·leccions dels museus catalans* (2011)
- 90 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 4, *Anys 1916-1936* (2012)
- 91 M. Teresa FERRER (cur.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. I, *El poder reial i les institucions. La política internacional. La família reial i la política successòria. La figura de Jaume I. El món cultural i artístic* (2011)
- 92 M. Teresa FERRER (cur.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. II, *L'economia rural. L'articulació urbana. Les institucions eclesiàstiques. L'expansió territorial. El comerç* (2013)

- 93 Albert BALCELLS, *La Universitat de Barcelona i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936* (2013)
- 94 Antoni RIERA (coord.), *Crisis frumentàries, iniciatives privades i polítiques públiques de proveïment a les ciutats catalanes durant la baixa edat mitjana* (2013)
- 95 Albert BALCELLS, *Jaume Massó i Torrents i la modernitat, 1863-1943. De 'L'Avenç' a l'Institut d'Estudis Catalans* (2013)
- 96 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. IV. Crònica de Pere III el Cerimoniós* (2014)
- 97 Enric PUJOL (ed.), *Antologia de memòries i dietaris personals catalans sobre la Guerra de Successió* (2014)
- 98 M. Teresa FERRER (cur.), *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp* (2015)
- 99/1 Eva SERRA (coord.), *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714), vol. I* (2015)
- 99/2 Eva SERRA (coord.), *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714), vol. II* (2015)
- 100 *La reintegració de la Vall d'Aran a Catalunya* (2015)
- 101 *Les quatre grans Cròniques. V. Apèndix i índex* (2016)
- 102 Pere GIL, *Història moral de Catalunya. Llibre segon de la 'Història cathalana'* (2017)
- 103 Antoni RIERA, *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana* (2017)
- 104 Enric PUJOL i Josep CLARA (cur.), *Cartes de Ferran Soldevila (1912-1970)* (2017)
- 105 Xavier BARRAL, *Els Banys «Àrabs» de Girona* (2018)
- 106 M. Teresa FERRER i Manuel RIU (dir.), *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana, vol. I.2, Tractats i negociacions diplomàtiques amb els regnes peninsulars i l'Àndalus (segle XI - 1213)* (2018)
- 107 M. Teresa FERRER, *El llibre de comptes de Nicolau de Mediona* (2018)
- 108 Ernest BELENGUER (cur.), *Ferran II i la Corona d'Aragó* (2018)
- 109 Verònica ZARAGOZA i Pep VALSALOBRE (cur.), *Fontanella polièdric: poesia barroca i transmissió* (2019)
- 110/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. VII, Ignasi J. BAIGES i Pere PUIG (cur.), El comtat de Barcelona, 1a part, Prefaci. Introducció. Diplomataris (docs. 1-572)* (2019)
- 110/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. VII, Ignasi J. BAIGES i Pere PUIG (cur.), El comtat de Barcelona, 2a part, Diplomataris (docs. 573-1223)* (2019)
- 110/3 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. VII, Ignasi J. BAIGES i Pere PUIG (cur.), El comtat de Barcelona, 3a part, Diplomataris (docs. 1224-1545). Mapes. Índex* (2019)
- 111/1 Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. VIII, Ramon ORDEIG (cur.), Els comtats d'Urgell, Cerdanya i Berga, 1a part, Pròleg. Introducció. Diplomataris (docs. 1-544)* (2020)
- 111/2 Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. VIII, Ramon ORDEIG (cur.), Els comtats d'Urgell, Cerdanya i Berga, 2a part, Diplomataris (docs. 545-908). Mapes. Índex* (2020)

- 112 Antoni RIERA i Antoni ORTEGA (cur.), *El 'Manual de rebudes i dades' de la Clavaria Municipal de Mallorca corresponent a l'any 1333 (ADM, MSL/252)* (2020)
- 113 Ferran SOLDEVILA, *Dietaris de joventut i de vellesa (1922-1966)* (2020)
- 114 Eulàlia MIRALLES i Marc SOGUES (cur.), *Llengua, literatura i impremta: Perpinyà, segles XVI-XIX* (2021)
- 115 Albert BALCELLS, *Les galeries catalanes de ciutadans il·lustres i la memòria col·lectiva* (2021)
- 116 Ferran ARASA, Marta PREVOSTI, Joan SANMARTÍ i Núria TARRADELL-FONT (cur.), *Homenatge a Miquel Tarradell (1920-1995) en ocasió del centenari del seu naixement* (2021)
- 117 Lluís NICOLAU D'OLWER, *Introducció a la història literària de Catalunya* (2022)
- 118 Antoni RIERA i Antoni ORTEGA (cur.), *El 'Llibre de dades e de rebudes' de la Clavaria Municipal de Mallorca corresponent a 'Lany de la fam' (1374) (ADM, GF/2)* (2022)
- 119 Eliseu TRENC, *Alexandre de Riquer i el Modernisme* (2024)
- 120 Ernest BELENGUER I CEBRIÀ, *Memòries d'un historiador dels Països Catalans* (2024)

